

AAUP BOOKS CURRENTLY IN PRINT

የ ኢ ት ዬ ጽ ያ ታ ረ ክ

h1847 እስከ 1983

- * Abbe Dinku 2007.
A Textbook of Building Construction
Br. 40
- * አሌክሳንደር ጎረቤል ለፕ ተወግ ታፃ። ሸዩዜ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡
የአገሪቱ ታሪክ
ሰነድ/ጥያቄ አስከ 1920ዓ.ዓ (አ.አ.አ.)
Br. 65.00
- * አማካኤ ለፈርሃኖ። ሸዩዜ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡
የአገሪቱ ታሪክ
Br. 32.00
- * Andargachew Tesfaye. 2004.
The Crime Problem and Its Correction, Vol. II
Br. 55.00
- * Bahru Zewde. 2007. *A History of Modern Ethiopia 1855-1991 (2nd edn.)*
Br. 35.00
- * Bahru Zewde. 2002. *Pioneers of Change in Ethiopia: The Reformist Intellectuals of the Early Twentieth Century*, Co-published with James Currey Publishers, Oxford & Ohio University Press, Athens
Br. 40.00
- * Balysik, R. 2005. *Haile Sellasie's Students: The Intellectual and Social Background to Revolution, 1952-1974*, Co-published with Michigan State University
Br. 40.00
- * Crumney, D. 2000. *Land & Society in the Christian Kingdom of Ethiopia, from the Thirteenth to the Twentieth Century*, Co-published with the University of Illinois Press and James Currey Publishers, Oxford
Br. 50.00
- * David Torton (ed.), 2007.
Ethnic Federalism
Br. 30
- * Fekade Azaze. 1998. *Inherent Voices: Drought, Famine and God in Ethiopian Oral Poetry*
Br. 20.00
- * ፊትወራሪ ተክለ ሐዋርያት ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡
አገሪቱን ለማጥፋት (የሐይሌ ታሪክ)
Br. 60.00
- * Gut, E. and Hussein Mohammed. 1997. *Silt: Amharic-English Dictionary*
Br. 50.00
- * Kerema Alemu. 2003. *Digital and Analogous Communication Systems*
Br. 60.00
- * ሚካኤል ገብረገብ። ሸዩዜ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡
ፖለቲካ ለታፋሪቱ የባዘነ ግንዛቤ a translation of Donald Levine's *Greater Ethiopia*. 2000
Br. 20.00
- * Mulgeta Ekeffa. 2007. *The Butter Honey*
Br. 25.00
- * Rubenson, S. (ed.), 2000. *Internal Revolution and Foreign Threats: 1869-1879*, *Acta Ethiopica* Vol. III, Co-published with Rutgers University
Br. 50.00
- * Rubenson, S. (ed.), 1994. *Tewodros and His Contemporaries 1855-1868*, *Acta Ethiopica* Vol. II, Co-published with Lund University Press
Br. 65.00
- * Taffara Deguete. 2003. *A Trapping Net: Ethiopian Prison Diary*
Br. 40.00
- * ተፈሪ ጊዬል ሥላሴ። ሸዩዜ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡
ፊትወራሪ የኢትዮጵያ ታሪክ
ሰነድ/ጥያቄ አስከ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡
ሰነድ/ጥያቄ አስከ ፡፡ ፡፡ ፡፡ ፡፡
- * Tesfaye Tegenu. 2006. *Evolution of the Operation and Performance of Ethnic Decentralization System in Ethiopia: A Case Study of the Girege People, 1992-2000*
Br. 55.00
- * Wolde-Ghiorgis, Woldemariam. 2004. *Principles of Electrical and Electronic Instrumentation*
Br. 55.00
- * Yared Amare. 1999. *Household Resources, Strategies and Food Security in Ethiopia*
Br. 20.00
- * Yilubi, M. 2006. *With Ethiopian Rulers: A Biography of Haish Yilubi*
Br. 40.00

ባሕሩ ዘውዴ

Forthcoming

* ገብረመስቀል ለገገዳዊርቅ፤ የማይልሙ ዘመናዊ የፖለቲካ ታሪክ

አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ

1999

NB: All prices are at local wholesale rate.

ማውጫ

ገጽ

አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ
ፖስታ ነጥግ ቁጥር፡ 1176
አዲስ አበባ፡ ኢትዮጵያ
ስልክ፡ ቀንታ + 251-011-123 97 46
ፋክስ፡ + 251-011-124 32 91
ኢ-ሜል፡ aanu.press@ethionet.et

© አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ/ባሕሩ ዘውዴ፣
ጀሲህ ዓ.ም.

መጀመሪያ በ፲፱፻፹፱ ዓ.ም. ታተመ
ተሻሻሎ በጀሲህ ዓ.ም. ታተመ

የፎቶግራፍ ዝርዝር	viii
የዝርታ ዝርዝር	x
የፎቶግራፍ ምንጮች	xi
መቅደም (1)	xiii
መቅደም (2)	xvi
መግቢያ	1
ምዕራፍ አንድ፡ ቀደምት ሁኔታዎች	11
1. የኢትዮጵያ የወሰን ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ	11
የስሜን ኢትዮጵያ ግዛቶች	11
የደቡብ ኢትዮጵያ መንግሥቶችና ሕዝቦች	15
ስሜንና ደቡብን የሚያገናኘው የንግድ መስመር	20
2. የውጭ ተፅዕኖ	23
የአውሮጳውያን እንደገና ዐይናቸውን ወደ ኢትዮጵያ ማቅናት	23
የግብፅ መስፋፋት	24
ምዕራፍ ሁለት፡ አንድነትና ነፃነት (1847-1888)	27
1. የመጀመሪያው መከራ፡ ካሳ-ቴዎድሮስ	27
ቴዎድሮስና ዘመናዊ ሥልጣኑ	31
ቴዎድሮስና የውጭ አገር ሰዎች	37
የቴዎድሮስ ፍጻሜ	42
2. አዲስ ያንድነት ስልት	46
3. የውጭው አደጋ መባባስ	53
ጉንደትና ጉራ፤በላም ያልተገነቡት ድል	56
4. መተማ፤ የሞት ጉዳይ	60
5. የዘመናዊት ኢትዮጵያ መመሥረት	65
የመስፋፋቱ ሂደት	67
የአዲስ አበባ ልደት	75
አኮናሚያዊና ማኅበራዊ ቀውስ፤ «ከፋ ቀን» (1880-1884)	78
2. የውጭ አደጋ መጠገድ	80
የአድዋ ዘመቻ	85
ምዕራፍ ሦስት፡ ከአድዋ አስከ ማይጨው (1888-1928)	89
1. የአድዋ ድል በታሪክ ያለው ሥፍራ	89
2. የማኅበራ-አኮናሚያዊው ሥርዓት	94
የተርፍ ምርት ማከበቻ ስልት	94
ንግድ	102

ማውጫ

ገጽ

የሞናፖል ውሎች (ኮንሰሽን)	108
ዘመናዊ ትምህርትና የሰው ፍላጊ ምሁራን መብቀል	112
3. የፖለቲካ ሁኔታዎች	120
ዘመን መደላደል (1888-1898)	120
የሥልጣን ትግል (1900-1923)	124
የወራሪ መንግሥት ጥያቄ	124
ዘመን ኢያሱ	131
በፍጹሞቹ ሥልጣን ንዳና (1909-1923)	139
የፍጹሞቹ አገዛዝ መመሥረት (1923-1928)	150

ምዕራፍ አራት፣ የኢጣልያ ወረራ (1928-1933)

159

1. ጦርነት	159
2. የኢጣልያ አገዛዝ	169
3. የአርበኞች ትግል	174

ምዕራፍ አምስት፣ ከነፃነት እስከ አብዮት (1933-1966)

187

1. ዓለም አቀፋዊ ሁኔታ	187
የአንገላዝ የቦላይነት ዘመን	187
ኢትዮጵያና አሜሪካ	192
2. የመካባቢ አካላዊ ሁኔታ	198
አርባና የመሬት ይዞታ	199
ንግድና ኢንዱስትሪ	205
3. የፍጹሞቹ አገዛዝ መጠናከር	209
ንጉሠ ነገሥቱ	209
መካንንቱ	213
የተሻሻለው የ1948 ስገ መንግሥት	216
የጭቆና አውታር	218
4. ተቃውሞ	219
አድማዎች	220
የ1953ቱ የመሬት ምዝገባ መዝገብ	222
የግብረዎች አመፅ	225
ኤርትራ፣ ፌዴሬሽን፣ ውህደትና የመገንጠል ጥያቄ	229
የኢትዮጵያ ተማሪዎች ንቅናቄ	231

ምዕራፍ ስድስት፣ አብዮትና መዘዙ

237

1. ስነጥያቄ አመፅ	238
2. አዝጋሚው መሬት ምዝገባ	241
3. ወታደራዊ አገዛዝና ባለገባዎቹ	246
4. ደርግ በሚገኝበት ርዕዮት ንዳና	254
5. «ከጓድ መንግሥቱ አብዮታዊ አመራር ጋር ወደፊት!»	260
6. ፍፃሜ	268
ብሔረተኛ አመፅ	269

ማውጫ

ገጽ

የኢኮኖሚ ቀውስ	274
ሃሳቦችና ፕላንቲፎርም	275
የመጨረሻው ስዓት	276
መደምደሚያ	281
ዋቢ መጻሕፍት	287
ዝርዝር ማውጫ	299

1.1	ሐረር ከተማ በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ	20	3.20	አቡነ ማቴዎስ፣ ለ38 ዓመታት የኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳሳት	130
2.1	«ሴባቶፖል» የተባለው የዐፄ ቴዎድሮስ መድፍ በመቅደስ አቀባት ላይ ሲገኙት	30	3.21	ክላቪና ተክላሽ አብር የሚታገኙበት የቁራኛ ሥርዓት	133
2.2	የአፄ ቴዎድሮስ እስረኞች	43	3.22	ሌባ ሽይ፣ ተጠርጣሪውን ለማደግ በዝግጅት ላይ	134
2.3	ደጃች ካሣ ምርጫ (የጊላው ዐፄ ዮሐንስ)	47	3.23	ነጋድራስ (ጊላ ቤተወደድ) ኃይለ ጊዮርጊስ ወልደ ሚካኤል፣ የወጭ ጉዳይ ሚኒስትርና «ጠቅላይ ሚኒስትር»	137
2.4	የጋዲሙ ገዥ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት	49	3.24	ንግሥት ነገሥታት ዘውዲቱ ምኒልክ	138
2.5	የመራብ ምላሽ ገዥ ራስ አቡላ አገግዳ	52	3.25	ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዶ፣ የቦር ሚኒስትር	142
2.6	የምፅዋ ወደብ በ19ኛው መቶ ዓመት ማብቂያ ላይ	62	3.26	ደጃች ባልቻ ላይ፣ የአድዋ ጀግናና የተፈሪ መኮንን ቀንደኛ ባለንገ	143
2.7	የሊቃ ነቀምቴው ገዥ ደጃች ንብረ አግቢአብሐር (ኩምላ) ሞሮዳ ..	68	3.27	በ1920 በራስ ተፈሪ ላይ ያመፀው ደጃች አባውቃው ብሩ	144
2.8	የጅማው ገዥ ዳግማዊ አባ ጅፋር	69	3.28	ራስ ንግሣ ወላ፣ የንግሥት ዘውዲቱ ባልና የበኔምድር ገዥ	145
2.9	የሐረሩ ገዥ ዐሚር አብዱላሂ	69	3.29	የአንቻም ቦርነት በስዓሊ ዐይን ሲታይ	148
2.10	የወላይታ ንጉሥ ካዋ ጦና	70	3.30	ለመጀመሪያው ፓርላማ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ ንግሣር ሲያደርግ	153
2.11	ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክና ከቤመት መካንንት ጥቂቶች	71	3.31	የ1923ቱ ሕገ መንግሥት አርቃቂ በፎርገድ ተክለ ሐዋርያት	154
2.12	የከፋው ንጉሥ ታቶ ጋኪ ሼሮች	74	3.32	የገጃሙ ገዥ ራስ ኃይሉ ተክለ ሃይማኖት	155
2.13	ከአንገባብና ከአዲስ አበባ በፊት የሽዋ ነገሥታት መዲና የነበረችው አንኩብር	75	3.33	የትግራው ገዥ ደጃች (ጊላ ራስ) ሥዩም መንገሻ	156
2.14	አራዳ የአዲስ አበባ የንግድ ማዕከል፣ 1928	77	3.34	የክብር ዘበኛ ቦር፣ 1928	158
2.15	የትግራው ገዥ፣ ራስ መንገሻ ዮሐንስ	86	4.1	በራስ ሙሉጌታ የሚመራው የኢትዮጵያ ቦር ከባድ ሽንፈት ያየበት የአምባ አራዶም ኮረብታ	164
3.1	ገባርና ልጅ፣ ስሜን ምሥራቅ ሽዋ	96	4.2	የቦር ሚኒስትሩ ራስ ሙሉጌታ ይገኙ	165
3.2	የውጭ አገር ንብረቶች ድርጊ ሊቀበሉ	97	4.3	ወደ አጋዴን ግንባር የሚዘምት ወታደር ዘመዶቹን ሲሰናበት	166
3.3	ደጃች (ጊላ ራስ) ደምስ ነብሱ፣ የወሰጋ ገዥ	98	4.4	ስመ ጥሩው አርበኛ ራስ አበበ አረጋይ	174
3.4	ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል	99	4.5	የሼሌ የቦር ግንባር አዛዥና የጥቁር አንበሳ ቦር መሪ	177
3.5	መካል አዲስ አበባ (የጊላው ፒያግ)፣ 1927	103	4.6	ራስ አምሩ ኃይለ ሥላሴ	178
3.6	ከፈረንሳይ ለመጣ የልዑካን ቡድን የክብር ግብዣ በተደረገበት ወቅት	104	4.7	የደቡብ ቦር ግንባር አዛዥ፣ ራስ ደስታ ዳምጠው	178
3.7	የድራዳዋ ባቡር ጣቢያ	110	4.8	በማርሻል ግራዚያኒ ላይ በምብ ከተሙከ ከጥቂት በፊት	180
3.8	የአበሽ ባንክ፣ አዲስ አበባ	111	4.9	ደቂቃዎች በጊላ	181
3.9	በ1903 ወደ አውሮጳ የሄደው የልዑካን ቡድን	113	4.10	የአሜሪካ የቦር ሠፈር በቃኝው (አሥመራ)	194
3.10	ሐኪም ወርቅነህ አሸቱ (ዶ/ር ቻርልስ ማርቲን)	114	5.1	የሞነት ከብቶችና የኢትዮጵያ አየር መንገድ ዲ.ሲ. 3	196
3.11	ነጋድራስ ንብረ ሕይወት ባይከፋኝ፣ የሃያኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ቋንቋ ምሁር	116	5.2	አውሮፕላን ሜዳውን ሲሸመ	210
3.12	ብሉቲን ጌታ ኅሩይ ወ/ሥላሴ፣ ደራሲና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር	116	5.3	ቀዳማዊ ዐፄ ኃይለ ሥላሴ	210
3.13	ተፈሪ መኮንን ት/ቤት በተቆረቆረበት ዘመን	117	5.4	ከ1933 እስከ 1948 ባለው ጊዜ ሥልጣኑ ገዋ የነበረው ፀሐፊ ተወዝ ወልደ ጊዮርጊስ ወልደ ዮሐንስ	214
3.14	የሃያኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ተማሪዎች	118	5.5	ራስ ቤተወደድ መኮንን እንዲልካቸው፣ ደራሲና ጠቅላይ ሚኒስትር	215
3.15	ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ	121	5.6	ፀሐፊ ትወዝ አክሊሉ ሀብተ ወልደ፣ ጠቅላይ ሚኒስትር	215
3.16	ራስ መኮንን ወልደ ሚካኤል፣ የሐረር ገዥ በ1897 ወደ ኢትዮጵያ ከመጣው የደርመን ልዑካን ቡድን ጋር	122	5.7	ሜደር ጄኔራል ሙሉጌታ ቡሲ፣ የክብር ዘበኛ ጠቅላይ አዛዥ	219
3.17	ልጅ ኢያሱ ከአባቱ ከራስ ሚካኤል ጋር	127			
3.18	አቲጌ ጣይቱ ብጡል	128			
3.19	ደጃች ንብረ ሥላሴ ባርያ ጋብር፣ የአድዋ ገዥ	129			

5.8	የ1953ቱ የመፈንቅለ መንግሥት መከራ መሪዎች ብርጋደር	223
5.9	ጄኔራል መንግሥቱ ንዋይና ገርማሜ ንዋይ	223
6.1	ሰላማዊ ሠልፍ ሲያደርጉ	234
6.2	ደርግ ልዩነት የገኘበት አራተኛ ክፍለ ጦር ውሳኔ	242
6.3	ወደ አራተኛ ክፍለ ጦር አስር ቤት ወደ ወሰደችው ታሪካዊ	246
6.4	ቮልስ ሻገን መኪና ሲያመራ	249
6.5	ጄኔራል አማን ሚካኤል አንደኛው በአሥመራ ቦታዲዮም	251
6.6	ከሰማች ተማሪዎች የዕለት ተዕለት ተግባር አንዱ ውሃ መቆዳት	253
6.7	የገበርን መሬት ለሕዝብ ያደረገውን አዋጅ በመደገፍ የወጣው	261
6.8	ሕዝባዊ ሰልፍ በክፍል	263
	ትህትናን ተሳብሶ የሚታየው መንግሥቱ ኃይለ ማርያም፡፡	272
	ነጥ ግን በፎቶው ከሚታዩት መካከል አራቱ የሱ ሰላሳ	
	የሆኑ ናቸው	
	ሦስቱ ከፍተኛ የደርግ ሹማምንት፡ መንግሥቱ፡	
	አጥናፋና ሲሣይ	
	የሕዝባዊ ወያኔ ሓርነት ትግራይ (ሕወሐት) ታጋዮች	

የክርታ ዝርዝር

1.	ኢትዮጵያ በ1950ው መቶ ዓመት	17
2.	የንግድ መስመር በ1950ው መቶ ዓመት	22
3.	የ1950ውና የ20ኛው መቶ ዓመት ዐባይት የጦር አውድማዎች	84
4.	ኢትዮጵያ በ1928	95
5.	«የኢጣልያ ምሥራቅ አፍሪቃ»፡ 1928-1933	170
6.	ኢትዮጵያ በ1966	200

የድቀጥራ ምንጮች

- የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም መዝገም፡ 3.29
- Kurt Herzbrun. *Abessinien*. Munich, 1925. Fr. Seybold Verlag. 1.1, 3.23
- Hormuzd Rassam. *Narrative of the British Mission to Theodore, King of Abyssinia*. II. London, 1869. John Murray. 2.1
- Henry A. Siem. *The Captive Missionary*. London, 1868. Cassell, Petter & Galpin. 2.2
- የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋም የድቀ ምንጮች፡ 2.4, 2.8, 2.11, 2.15, 3.4, 3.6, 3.10, 3.11, 3.17, 3.19, 4.1, 4.4, 4.9, 5.3, 5.5, 5.6, 5.7, 5.8, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7
- የመቅደሰ አልበም፡ 2.3
- የሻርል ሚሽል ኩት አልበም፡ 2.7
- E. Canevani and G. Comisso. *Il generale Tommaso Salsa e le sue campagne coloniali*. Milan, 1935. A. Mondadori. 2.5
- Achille Bizzone. *Eritrea nel passato e nel presente*. Milan, 1897. Societa editrice Sonzogno. 2.6
- Philipp Paulitschke. *Harar*. Leipzig, 1888. F. A. Brockhaus. 2.9
- Lincoln de Castro. *Nella terra dei negus*, I and II. Milan, 1915. Fratelli Treves. 2.10, 2.13, 3.9, 3.20
- Otto Bieber. *Geheimnisvolles Kaffa. Im Reich der Kaiser-Goetter*. Vienna, 1948. Universum Verlagsgesellschaft. 2.12, 3.2
- Das ist Abessinien*. Bern, Leipzig, Vienna, 1935. Wilhelm Goldmann Verlag, GmbH. 2.14, 3.5, 3.7, 3.14, 3.21, 3.30, 3.34
- Leopoldo Traversi. *Le Marefja*. Milan, 1931. Edizioni 'Alpes'. 3.1
- ከዐደ ተሰማ፤ የታሪክ ማስታወሻ፤ አዲስ አበባ፤ 1963፡ 3.3, 3.25, 3.27, 3.28, 3.31
- Carlo Annarone. *In Abissinia*. Rome, 1914. Enrico Voghera. 3.8, 3.22, 3.33
- Max Gruenl. *Abysinia at Bay*. London, 1935. Hurst & Blackett. 3.12
- Métab. *Impressions d'Ethiopie*, III. Paris, 1929. Editions Ernest Leroux. 3.13
- ከአቶ ከዐደ ቦጋላ ከምችት፡ 3.15, 5.9
- ከሐኪም ወርቅነህ ቤተሰብ፡ 4.10
- ከአሐፌ ትዕዛዝ ወልደ ጊዮርጊስ ቤተሰብ፡ 5.4
- Felix Rosen. *Eine deutsche Gesandtschaft in Abessinien*. Leipzig, 1907. Verlag von Veit & Comp. 3.16
- Arnold Holtz. *Im Auto zu Kaiser Menelik*. Berlin, 1908. Vita. 3.18
- National Geographic Magazine*: June 1925, 3.24; August 1928, 3.32; June 1931, 4.2
- G. K. Rein. *Abessinien*. Berlin, 1920. Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) A-G. 3.26
- Luigi Goglia. *Storia fotografica del Impero fascista 1935-1941*. Rome-Bari, 1985. Giuseppe Laterza & Figli, SpA. 4.3, 4.5, 4.6, 4.7, 4.8
- John H. Spencer. *Ethiopia at Bay: A Personal Account of the Haile Selassie Years*. Algonac, 1984. Reference Publications. 5.1

Bringing Africa Together: The Story of Ethiopian Airlines. Addis Ababa, 1988.

5.2.

ሕዝባዊ ወያነ ሐርጊት ትግራይ፡ የሕወታት ሕዝባዊ ትግል፡ ኦዲስ አበባ፡ 1992፡ 6.8

መቅደም

A History of Modern Ethiopia የተሰኘው መጽሐፍ በ1984 ታትሞ ገበያ ላይ ከዋለ ጀምሮ ተወዳጅነት እንዳለባ የሚያመለክቱ ሁለት ሁኔታዎች አሉ። በመጀመሪያ ደረጃ በውጭም ሆነ በሀገር ውስጥ በብዛት አየተሸበ ነው። ሁለተኛ ደግሞ እዚህ ኦዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ብቻ ሳይሆን በውጭ በተለይ በአሜሪካ ሀገር በርካት ባሉ ከፍተኛ የትምህርት ተቋማት በማስተማሪያ መጽሐፍነት ግልጋሎት በመስጠት ላይ ይገኛል። ይሁን እንጂ በውጭም ሆነ በሀገር ውስጥ መጽሐፉን ገዝተው ሲያነቡ የሚታዩት በአያሌው የውጭ ሀገር ስዎች ናቸው። ለዚህም አንዱ ምክንያት መጽሐፉ በእንግሊዝኛ ቋንቋ መዘጋጀቱ ሲሆን ይቻላል። ያም ሆነ ይህ ግን የታሪኩ ዋና ባለቤት የሆነው ኢትዮጵያዊ ዜጋ መጽሐፉን አንብቦ ከልደገረውም ሆነ ከልነቀፈው ግብን መጥል ለማለት እጅግ ያዳግታል።

ስለዚህም ነው ይህን መጀመሪያ በእንግሊዝኛ የጻፍኩትን መጽሐፍ ወደ አማርኛ እንደመልስ የተነሳሁት። ትውልዳችን ሐሳቡን ባገሩ ቋንቋ ከማስተላለፍ ይልቅ በእንግሊዝኛ ወይም በሌላ የውጭ ቋንቋ ማስተላለፍ እንደሚቀለው ሁላችንም የምናውቀው ነገር ነው። ባንር ቋንቋ ሐሳብን ለሕዝብ የማስተላለፉን ተግባር በዕድሜ ለቀደመን ምሁራን ትተነዋል። አንዱም ይህን የትርጓሜ ሥራ እንደጀምሮ ያስገደደኝ የነሱ አግባብ ያለው ወቅላ ነው። በተለይም የኢትዮጵያ ሕዝብ ማንነቱን እንደገና እንዲመረምር በተገደበት ባሁኑ ጊዜ ሙያችን የታሪክ ምርምር የሆነ ምሁራን ያገኘውን መረጃና የደረሰገቡትን ድምዳሜ ለሕዝቡ በቀላሉ በሚገባው ቋንቋ የማስተላለፍ ግዴታ አለብን ብዬ እንምታለሁ።

መፈሰግና መወጠን አንድ ነገር ነው፤ መፈጸም ደግሞ ሌላ። መተርጎሙ የመጽፉን ያህል አስቸገረኝ ለማለት አልደፍርም። ይሁን እንጂ ቀላል አልነበረም። በመጀመሪያ የጊዜ ችግር ነበር። የትርጉሙ ሥራ የዓመት ዕረፍት (ሰባቲካል) በገኘሁበት ዘመን በ1985 የመጀመሪያዎቹ ወራት በእንግሊዝ አገር በአክሲዮኒድ ተጀመረ። ፍጹም ፋታ ያገኘሁበት ጊዜ በመሆኑም በጥቂት ወራት ውስጥ አብዛኛውን ሥራ ማከናወን ቻልኩ። ይሁን እንጂ ዕረፍቱን ጨርሼ ከተመለስኩ በኋላ የማስተማርና ገላም ያስተዳደር ጫና ስለበዛብኝ የተረፈውን ሥራ ለማገባደድ ከበፊቱ የበሰበ ጊዜ ወስደብኝ።

ሌላው ብዙ ጊዜ የጠየቀው ዘመናቸን ከሕውሮሳ ወደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር መለወጡ ነው። በትምህርትና ምርምር ዓለም እንደዋዛ የምንወረውረውን ዓመተ ምሕረት በኢትዮጵያ አቆጣጠር አቻውን ለማግኘት ውሩንና አንዳንዴም ቀኑን ጭምር ማወቅ አስፈላጊ ነበር። ይህም ራሱን የቻለ አንድ የምርምር ሥራ የሚጠይቅ ሆነ። እ.ኤ.አ. እያሉ ማለፉ ቀላል ነበር። ግን ትረካውን ጎራማይላ ማድረግ ለደራሲውም ሆነ ለንግሥው የማይመች በመሆኑ አድካሚውን መንገድ ከመከተል ሌላ አማራጭ አልነበረም።

የአተረጓጎሙ በልት ከሞላ ጎደል ቃል በቃል ሲሆን የእንግሊዝኛው የስለተሰብ ዘይቤ አማርኛውን አሰቅጥ እንዳልተጫነው ተስፋ አደርጋለሁ። ልልፎ አልፎም አንዳንድ በእንግሊዝኛው ዝግጅት ያልወጡና ቢወጡም ለዛቸው

ሊጠፋ ይችላል የነበሩ የአማርኛ ሰነዶችን በቡድን ጠቅሷል። በአንግሊዝኛው ዝግጅት ክፍተኛ ተወዳጅነት ያገኙትን ፎቶዎች ግን እንዳሉ አግባባቸውንም ባልሰውጥ በአማርኛውም እንዲወጡ አድርጌያለሁ። የተጨመረ እንደ ዋና ፎቶ ቢኖር የዐፄ ኃይለ ሥላሴ ነው። የጊዜውን ሁኔታ በቅጡ ባለማጠኑ የቀድሞውን ንጉሠ ነገሥት እንደ ፎቶ በመንግሥቱ ተወቅሶ ነበር። እኔ ግን ያኔ ሳንደ ፎቶ ስል የመጽሐፉን ተስፋ ማጨልም ፍላጎት አልነበረኝም። እሁን ግን ይህን ለማስተካከል ጊዜው ፈቅዷል።

መጽሐፉ የኢትዮጵያን የቅርብ ዘመን ታሪክ ጥያቄዎች በመሰሉ ይመልሳል የሚል የድፍረት አስተሳሰብ የለኝም። የተሞከረው በአስተማማኝ መረጃዎች ላይ ተመሥርቶ ዋና ዋናዎቹን አጉልቶ ለማውጣትና የወደፊት የምርምር አቅጣጫዎችንም ለመተላለፍ ነው። በተለይም ከ1966 ወዲህ አገሪቷ ያላፈችበት ውጣ ውረድ አለመዘገቡ ቅሬታ ማሳደሩ የማይቀር ነው። ይሁን እንጂ መጽሐፉ በአንግሊዝኛ በተዘጋጀበት ወቅት ያንን ምዕራፍ ሚዛናዊ በሆነ መንገድ ለታሪክ ፍርድ ማቅረብ አጅግ አዳጋች ነበር። ለአማርኛውም የተለየ ማስተካከያ ማዘጋጀቱ አግባብ መስሎ አልታየኝም። ወደፊት፤ ምናልባትም ብዙ ሳይርቅ ለሁለቱም አንድ የ«ማሳረጊያ» ምዕራፍ በማዘጋጀት አሻሽሎ ለማውጣት ዕቅድ አለኝ።

የአማርኛው ፍቺ እንደ ያስከተለው የራሱ የሆነ ችግርም አለ። አንግሊዝኛ አንተና አንቱን የማይለይ ሲሆን በአማርኛ ግን በተለይ ነገሥታትን በአንቱነት መኖሪቱ የተለመደ ነው። ደራሲው ይህን ልማድ ባለመከተሉ አንዳንድ አንባቢዎችን ግር ማሰኘቱ፤ ምናልባትም ማስቆጣቱ፤ አይቀር ይሆናል። ዐፄ ቴዎድሮስንና ምኒልክን አንተ ማለቱ በባህላችንም አልፎ አልፎ የተለመደ ነው። በተለይ በሥነ ጽሑፍ አቀራረብ። ዐፄ ኃይለ ሥላሴን ግን አንተ ማለቱ በዘመኑ ላይን ሰው ወደዘላፋነት ያጋደለ መሰሎ ነው የሚታየው። ነገሩ ከባድ ቢሆንም የዚህን መጽሐፍ ተዋንያን ትግሽ ትልቅ ሳልለይ በአንተታ አቅርቤያቸዋለሁ። ለዚህም ያለኝ ምክንያት ቀደም ሲል በውይይት መጽሐፉን (ሴራ.3፣ ቅፅ. 2፣ ቁ.1) ካቀረብኩት ያልተለየ በመሆኑ እሱን ልጠቅስ አወዳለሁ፤

... በታሪክ መድረክ ሚናቸውን ተጫውተው ያለፉ ሰዎች እንደ ተወኔት ገፀ ባሕርያት ናቸው። ስለሆነም የፅላት ተፅእኖ ለሰላዊ ግንኙነቶችም ሆኑ በመሪና ዜጋ መካከል ያለው ግንኙነት ስለሆነችን ሳይጫነው መርምረናቸው ልንፈርዳቸውም ሆነ ልንፈርዳቸው ይገባል። ሁለተኛ ብዙውን ጊዜ እንደሚታየው አንዱን አንቱ ሌላውን አንቱ ብሎ ከመተረክ ለመጸናም ይህኛ ውን አንዳፍ የተሻለ ሆኖ አግኝቶታለሁ።

በርግጥም የማርኛን መጻሕፍት አንላብጠ ያየ ሰው ለዎችን «አንተ» «አንቱ» ለማለት አንዳችም ሥርዓት አለመኖሩን ይረዳል። «አንተታ» ወይም «አንቱታ» አብዛኛውን ጊዜ የሚተረክሉትን ሰው ቅሶት ወይም ክብደት ሳይሆን የተራረዘውን የግል ስሜት የሚያንጸባርቁ ናቸው። ስለሆነም ያገር ሰው አንቱ፤ ባዕድ አንቱ፤ የመሀል እገር ነገሥታት አንቱ፤ የዳር እገር ባላባቶች አንቱ፤ መኳንንት አንቱ፤ የገብተኛ መደብ አባላት ደግሞ አንተ ሲባሉ

አናስተውለላለን። ስለዚህ ምርጫው ወደ ሁሉንም አንቱ ወደ ሁሉንም አንተ ማለት ነው። እኔ የገላሻውን መርጫለሁ።

በአንግሊዝኛው ቅጂ እንደጠቀስኩት ሁሉ ለምርምር ሥራዬ አመቺ ሆነታ የፈጠራልኝን፤ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የታሪክ ክፍል ትምህርትን፤ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ተቋምንና የምርምርና ንትመት ቢሮን እንደገና አመለካከት አወዳለሁ። በተመሳሳይም የመጀመሪያውን ቅጅ አንብበው ማሻሻያ ሐሳብ ለሰጡኝም ሆነ ዝተለያዩ መንገድ የሞራልም ሆነ የማቴሪያል ድጋፍ ለቸፋኝ እንደገና ለማቸውን ባልዘረዝርም ምስጋናዬ ይድረላቸው።

በተለይ የአማርኛውን ትርጉም ለዘጋጅ የትርጉም ጊዜዋን በመላዋት ረቂቁን በኮምፒውተር ተይባ ለሕትመት ያበቃችው ወ/ሮ ዓለምዕሳይ ዘውዴ ትልቅ ባለውስታዬ ነች። እንዲሁም ሥራውን ለማጠናቀቅ ላተጉኝና የመጨረሻውን ረቂቅ አይተው አቀራረቡን እንዳሸሽል ለረዱኝ ለቀድሞውና ለሁሉ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ ኃላፊዎች ለዶ/ር አምላሉ አክሊለና ለፕሮፌሰር ታደሰ ታምራት ጥልቅ ምስጋናዬ ይድረላቸው።

በመጨረሻም፤ የምርምር ሥራዬ አስገደደኝ በቂ ጊዜ ባልሰጣቸውም ይህንን በትዕግሥት በመቻል የሞራል ብርታት ለሚሰጡኝ ለባለቤቱ ለመላንበት በጥቁርነ፤ ለልጆቼ ካሉብና ጸዮን ባሕሩ ምስጋናዬን ለመግለጽ ይህን መጽሐፍ ለበርካታላቸዋለሁ።

ባሕሩ ዘውዴ
ጥቅምት 1989
አዲስ አበባ

የሁለተኛው እትም መቅደም

አሳታሚዎች ዳይሬክተር ደግላስ ጆንስንና አሁንም እንደ ብሬቱ ፎቶዎቹን በማዘጋጀት ለረዳኝ ታማኝ ወዳጆ ደኒ ዠራር ጥልቅ ምስጋናዬ ይደረሳቸው።

ባሕሩ ዘውዱ
ጥቅምት 1999
አዲስ አበባ

መጀመርያ በእንግሊዝኛ ከተጻፈ በኋላ ወደ አማርኛ ተመልሶ በ1989 የታተመው ይህ መጽሐፍ፤ የመጀመርያው እትም ተሸጦ እልቆ ከገበያ ከወጣ ብዙ ዓመታት አስቆጥሯል። የዚያን ጊዜ በጻፍኩት መቅደም ውስጥ የአብዮቱ ዘመን ባለመከታተል ሊሰማ የሚችለውን ቅሬታ በሚከተለው መንገድ ገልጸው ነበር፤

... ከ1966 ወዲህ እንረታ ያለፈችበት ውጣ ውረድ አለመዘገቡ ቅሬታ ማላደፍ የማይቀር ነው። ይሁን እንጂ መጽሐፉ በእንግሊዝኛ በተዘጋጀበት ወቅት የንግድ ሚዛናዊ በሆነ መንገድ ለታሪክ ፍርድ ማቅረብ እጅግ አዳጋኝ ነበር። ለአማርኛውም የተለየ ማስተካከያ ማዘጋጀቱ እንግብ መሰሉ አልታዩኝም። ወደፊት፤ ምናልባትም ብዙ ሳይርቅ ግን ለሁለቱም አንድ የ«ማሳረጊያ» ምዕራፍ በማዘጋጀት አሸንፎ ለማውጣት ፅቅድ አለኝ።

ይህ እትም ዘግይቶም ቢሆን ያን የተገባውን ቃል ለማክበር የተዘጋጀ ነው። የዘገየበት ዋነኛ ምክንያት በመላኩ ረጅም ዘመን የደክሞኩበትን የቅድሞ ምሁራን ታሪክ ጨርሼ ለማሳተም መሠሉ ትኩረቴን ወደዚያ በማድረጌ ነበር። አሁን እነሆ የእንግሊዝኛው ቅጂ ሁለተኛው እትም ተሸገሎና ተስፋፍቶ በመውጣቱ ይህንን የአማርኛ ቅጂም ለማዘጋጀት ተችሏል።

ብዙ የታሪክ ጸሐፊዎች አወዘጋቢ የሆነውን የቅርብ ዘመን ታሪክን ለመጻፍ አይደፍሩም። ይህም በሁለት ምክንያቶች ነው። አንዱ ገና ትኩላቱ ያልበረደለትን የታሪክ ሂደት ሚዛናዊ በሆነ መልክ መተረኩም ሆነ መገምገሙ ነገሩን በብርቱ የሚፈትን በመሆኑ ነው። ሁለተኛ ለታሪኩ በዋቢነት የሚያገለግሉት ሰነዶችም ገና ለአገብ ክፍት አይሆኑም። አሁን እነዚህ ሁለቱ ምክንያቶች መሠሉ በመሉ ተወግደዋል ባይባሉም ተቃላቅለዋል። የደርግ ሥርዓት ስላለፈ፤ ለታሪክ ፍርድ የሚቀርብበት ጊዜ መጥቷል። ምንም እንኳን የደርግ ሹማምጋት የፍርድ ቤት ሂደት ገና ያልተጠናቀቀ ቢሆንም የአብዮቱ ዘመን ትኩላት በርዲል። በተጨማሪም፤ የአብዮቱን ዘመን አስከትሎ እያሉ መጽሐፍት ተጽፈዋል፤ ብዙ የግል ትዝታዎችም ይፋ ሆነዋል። ስለሆነም ነው የዚህኛው እትም ዋነኛ መለዮ የሆነው ስድስተኛው ምዕራፍ ሊጻፍ የቻለው።

ይህ ማለት ግን ይህ ምዕራፍ የአብዮቱን ዘመን ውስብስብ ገፅታ በምልክት ይተርካል ማለት አለመሆኑን ከማንም በላይ የምንዝዘው እኔው ራሴ ነኝ። ዘመኑ ወሳኝ፤ መረጃውም ክጊዜ ወደጊዜ እየሰፋ የሚሄድ ቢሆንም፤ የመጽሐፉን ጠቅላላ ሚዛን ላለማፋለስ ስል በተወሰነ ርዝመት ማቀብ ነበረብኝ። ዘሮ ዘሮ የአብዮቱ ዘመን ከአንድ መቶ ሃምሳ ዓመት ውስጥ አሥራ ሰባት ዓመት ብቻ እንደሆነ መዘንጋት የለበትም።

በዚህ አጋጣሚ፤ የስድስተኛውን ምዕራፍ ረቂቅ አይተው አስተያየት ለሰጡን ለሥራ ባልደረቡ ለተባባሪ ፕሮፌሰር ሺፈራው በቀላሉ ለፕሮፌሰር ታደሰ ታምራት ምስጋናዬን ልገልፅ እወዳለሁ። አንዲሁም ለአማርኛው ትርጓሜ መነሻ የሆነውን የእንግሊዝኛውን ቅጂ ፈጥኜ እንዳዘጋጀ ላተጋኝ የጀምሮ ከረ

ኢትዮጵያ ግዛታዊ ቅርጹ እንደ እየጠበ ሌላ ጊዜ እየሰፋ ለረጅም ጊዜ የኖረች በስሜን ምሥራቅ አፍሪቃ የምትገኝ ሀገር ናት። ይህ ኢትዮጵያ የምትገኝበት የአፍሪቃ ክፍል በተለይም ከቅርብ ጊዜ ወዲህ የአፍሪቃ ቀንድም ተብሎ ይታወቃል። ይህን ስያሜ ያገኘበትም ምክንያት ግልጽ ነው። ኢትዮጵያና የምሥራቅ አጎራባች አገሮቿ ስሜን ምሥራቅ አፍሪቃ የሚገኝበት ይህ ክፍል አሁን ለአንድ ቀን ያህል የወጣ ቀይ ባሕርንና የሕንድ ውቅያኖስን የሚያለያይ የምድር ሕሳል በመሆኑ ነው። የኢትዮጵያ ሌሎች ዋና አጎራባች አገሮች በስተምዕራብ የምትገኘውና ረጅም ድንበር የምትጋራው ሱዳን ስትሆን፤ በስተሰሜን ኢርትራ ማስተዳደብ ደግሞ ኬንያ ያዋስኗታል። እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ በውጭ ሀገር፤ በተለይም በእንግሊዝኛ ጸሐፊዎች ዘንድ፤ ኢትዮጵያን አሲሲኒያ በሚለው ስያሜ ማሳራቱ የተለመደ ሆኖ ቆይቶ ነበር። ኢትዮጵያውያንም ቢሆን በተለይም እርስ በርስ በሚነጋገሩበት ጊዜ አበሻ የሚለውን ስያሜ መጠቀማቸው እስካሁንም ያለ ነገር ነው። በገላጭ ቅጽልነትም ኢትዮጵያዊ ከሚለው ይበልጥ ተመራጭ ሆኖ እናገኛለን። «የሐሸ መድኃኒት»፤ «የሐሸ ምግብ»፤ የመሳሰሉትን በምሳሌነት መጥቀስ ይቻላል። ሐሸ ወይም በውጭ ትርጓሜው አሲሲኒያ የሚለው ቃል ከክርስቶስ ልደት በፊት ኢትዮጵያ ውስጥ ይገኙ ከነዚህ ሃይማኖቶች የአንዱ መጠሪያ ነበር ተብሎ ይገመታል።

ኢትዮጵያ የሚለው ስያሜ መሠረቱ ግሪክ ሲሆን ከክርስቶስ ልደት በፊት በውል ከታወቀችው ከግብፅ በስተደቡብ የሚገኘው የአፍሪቃ ክፍል የሚጠራበት አጠቃላይ ስም ነበር። ይሁንና ከክርስቶስ ልደት በኋላ አገባቡ ለጠብ እያለ አሁን ኢትዮጵያ የምትገኝበት እከባሊ መጠሪያ ስሙን በቃ። ስያሜውን ለመጀመሪያ ጊዜ በዚህ በጠበቅና እስካሁንም ቁሚ በሆነ መልኩ የምናገኘው በፋኛው ምእተ ዓመት ለመጀመሪያ ጊዜ የክርስትናን እምነት ማቀባለሙ የእኩም ንጉሥ ዓዛና በደንጋይ ላይ ባስቀረፀው አንድ ጽሑፍ ላይ ቁሱን የኢትዮጵያ ንጉሥ ብሎ ሲጠራ ነው። ከዚያም በተከታታዮቹ ምእተ ዓመታት በጊዜው በተጻፉ ጽሑፎች እኩም የኢትዮጵያውያን ከተማ፤ እሳ ሕላብ ደግሞ የኢትዮጵያውያን ንጉሥ ተብለው ሲጠቀሱ ስናይ ስያሜው ቁሚ መልኩን እየያዘ መምጣቱን እንረዳለን። በፋኛው ምእተ ዓመት መጀመሪያ ላይ የተጻፈው ክብረ ነገሥት የተሰኘውና ንግሥተ ሳባ ወደ ንጉሥ ስሎሞን ያደረገችውን ጉዞ የሚያትተው መጽሐፍም ኢትዮጵያ የሚለው ስያሜ የአሁኒቱ ኢትዮጵያ ነሐችበት ግዛት ጋር ያለውን መያያዝ ይፋ (ኦፊሲዩል) አድርጎታል። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ የኢትዮጵያ ነገሥታት መደበኛ መጠሪያቸውም «ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ» ወይም «ንጉሠ ኢትዮጵያ» ሆኖ ቆይቷል።

የአሁኒቱ ኢትዮጵያ ከሚረዱያን መሥመር በስተምሥራቅ በ33° እና 48° እንዲሁም ከምድር መቀነት (ኢክዌተር) በስተሰሜን በ3° እና 15° መካከል ትገኛለች። በምድር መቀነት አካባቢ በመገኘቷ በቅጥ ለማይውቁት የውጭ ሰዎች የፀሐይ ሐሩር የጠክረበት አገር መሰለ ትታያቸዋለች። ይሁን እንጂ አብዛኛው

* ይህ እዚህ የተገለጸው የኢትዮጵያ ድንበርና የጎረቤቶቿም ለሰላም መጽሐፉ በተጻፈበት ወቅት የነበረውን ሁኔታ እንጂ የቀድሞውንም ሆነ የወደፊቱን ሁኔታ አያመለክትም። ያለንበት የታሪክ ወቅት የአፍሪቃ ቀንድ ብቻ ሳይሆን በጠቅላላው የዓለም መንግሥታትን ይዛታና ድንበር ይፍረን ለመናገር የማንችልበት ሆኗል።

የኢትዮጵያ ክፍል ደጋጋጃ በመሆኑ በተመለከተ የምድር ቀጠና ከሚገኙት አብዛኛዎቹ የአፍሪካ፣ የአስያፍ የአሜሪካ አገሮች የቀዝቀዝ አየር እንደጸፏቸዋል። በአሁኑም አገሩ ኢትዮጵያ ዓመቱን ሙሉ በተመጣጣኝ የአየር ጠባይ የታደሰ አገሮች እጅግ ጥቂቶች ናቸው። አገሩ ተቀረው ዓለም በከረምት ለው ሠራሽ ሙቀት፣ በዚህ ለው ሠራሽ ማቀዝቀዣ አያስፈልጋቸውም።

የአብዛኛው የኢትዮጵያ ክፍል ዓይነተኛ መልክክ ምድር በአያሌ የወንዝ ሽለቆዎች የተለዩ ከረብታዎች የሚገኙበት ደጋጋጃ ወለል ነው። ከነዚህም ሽለቆዎች ዋነኛው ታላቁ የከምቶ ሽለቆ ነው። ይህ ሽለቆ ከመካከለኛው ምሥራቅ ተነስቶ፣ የቀይ ባሕርን ሰንገዳ፣ የኢትዮጵያን ደጋጋጃ አካል ከሁለት ገምቦ ወደ ኬንያና ከዚያም አልፎ ወደ ታንዛኒያ ይዘለቃል። የኢትዮጵያ ዋነኛው የደጋ ክፍል ከዚህ ሽለቆ በስተምዕራብ ይቀራል። የሀገሪቱ ክፍተኛ ተራራ የሆነው ራስ ዳሽን (4620 ሜ) የሚገኘውም በዚሁ ክፍል ነው። ከስምቶ ሽለቆ በስተምሥራቅ የሚገኘው ክፍል ደግሞ የባሌ፣ የአርሲ፣ የሲዳሞ፣ የሐረር ደጋጋጃ ሥፍራዎች የሚገኙበት ነው። ከሀገሪቱ የደቡብ ምዕራብ ጫፍ በስተቀር የሀገሪቱ ደጋጋጃ ክፍል ዙሪያውን በቆላማ ስፍራዎች የታጠረ ነው ማለት ይቻላል። በአጠቃላይም የደጋው ክፍል ወደ ቆላው ዝግ ብሎ የሚቆላቆል ሲሆን በስተስሜን ምሥራቅ ግን ይህ ሽግግር የገደልነት ባሕርይ አለው።

የሶሜኑ ደጋጋጃ ሥፍራዎች አምባ ተብለው የሚታወቁ ከረብታዎች የሞላበት ነው። እነዚህ አምባዎች በሀገሪቱ ታሪክ ውስጥ ዓይነተኛ የሆነ ሚና ተጫውተዋል። ለመሀኒነት ተመርጠዋል (እንደ አምባ ግሽን ወይም አምባ መሀኒ)፣ ታላላቅ ሰርገነቶችም ተነሳሪውባቸዋል (እንደ አምባ አላጌ በ1888 እና እንደ አምባ አርጓዶም በ1928)። በኢትዮጵያውያን አሳያም የሀገሪቱ ክፍሎች እንደ ክፍታቸው መጠን በሦስት ዋና ዋና ክፍሎች ይመደባሉ። እነሱም ደጋ፣ ቆላና ወይና ደጋ ናቸው። የመጀመሪያው ክፍታና ብርዳማነትን፣ ሁለተኛው ደግሞ ዝቅታና ሞቃትነትን ሲያመለክቱ አብዛኛውን የሀገሪቱን ክፍል ያቀፈው ወይና ደጋው ደግሞ የሁለቱ አማካይነትን ያመለክታሉ። ይሁን እንጂ ከረጅም ጊዜ አጠቃቀም በኋላ እነዚህ ስያሜዎች የክፍታና የአየር ሁኔታ መግለጫ ስያሜ ከመሆንም ባሻገር የባሕርይና የአኗኗር ስልት መግለጫዎችም ለመሆን በቅተዋል።

የሀገሪቱ ወንዞች በአራት ዋና መደቦች ይከፈላሉ። የመጀመሪያው መደብ ተከከን፣ ዐባይን፣ ባሮን ያቀፈ ሲሆን እነሱንም አንድ የሚያደርጋቸው በሙሉ ወደ ምዕራብ ፈለው ከትልቁ የዐባይ ወንዝ ጋር መገናኘታቸው ነው። ከነዚህ ከሦስቱ በጣም ዝነኛ የሆነው ዐባይ ነው። ብዙ ዘፈኖች ተደርሰውታል። ብዙ ተራቶችና ወንቶች እስከ መነሻ አድርገውታል። ምንጩን የጣና ሐይቅን ለማግኘትም አያሌ የውጭ ሀገር ተጓዦች ለዘመናት ይከመዋል። ሁለተኛው መደብ ገናሊንና ዋቤ ሽባሉን ያቀፈ ሲሆን ሁለቱም ወንዞች ወደ ሕንድ ውቅያኖስ የሚፈሱ ናቸው። ሦስተኛው መደብ መነሻው ላይ ጊቤ፣ ወሬና ሲል ግን አም ተብሎ የሚታወቀው ወንዝ ሲሆን ኢትዮጵያና አንድ ወሰን ላይ ወደሚገኘው የቱርክና (ኗራልፍ) ሐይቅ ይፈላል። ባራተኛው የወንዝ መደብ የሚገኘው ደግሞ አዋሽ ሲሆን ከምዕራብ ሸዋ ተራራዎች ተነሥቶ የሚሄድበትን ያጣ ይመስል ከባዙ በኋላ የስምቶ ሽለቆን አያራሳ አፋር በረሃ ሲደርስ አሸዋ ውስጥ ገብቶ ይቀራል።

ከጣና ሐይቅ በስተቀር የሀገሪቱ ሐይቆች የሚገኙት ለአብዛኛው በስምቶ ሽለቆ ውስጥ ነው። ይህን የሐይቆች ሰንሰለት በሦስት ክፍል ማየት ይቻላል። የሶሜኑ ክምችት (ዝዋይ፣ ላንጋጋ፣ አብይታ፣ ሽላና አዋሳ)፣ በመሐል የሚገኙት ሰባያና ጫሞ፣ በደቡብ ጫፍ የሚገኘው ቱርክና፣ በተጨማሪም ደብረ ዘይት ለካቢ ከአያሌ ዘመናት በፊት በአሳት ገምራ ፍንዳታ ምክንያት የተፈጠሩ ሐይቆች ይገኛሉ። ከነዚህም ቢሸፍቱ፣ ሆራና ራቅ ብሎ ደግሞ የዝቅላን ተራራ ሐይቅ መጥቀስ ይቻላል።

ድርቅ እየበረከተ ያፋልሰው ጀመር እንጂ የኢትዮጵያ መሬት በዓመት ሁለት ጊዜ በዝናብ ይርሳል። ዋነኛው የዝናብ ወቅት ከሰኔ እስከ መስከረም የሚቆየው የክረምት ወራት ሲሆን፣ ይህ ምድርን እንደ ሞፈር የሚያርስ ዝናብ የሚከሰተው ከፍተኛ የአየር ግፊት ነበሰት አትላንቲክ ውቅያኖስ የሚነሳ አርጉቦት አዘል አየር ዝቅተኛ የአየር ግፊት በሚገኝበት የላሃራ በረሃ ላይ በሚያደርሰው ተጽዕኖ ነው። ይህ ዝናብ አዘል አየር ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ከጣቢ በኋላ ጉልበቱ እየቀነሰ ወደ ሰሜን ምሥራቅ ኢትዮጵያ ይዘለቃል። ሁለተኛው የዝናብ ወቅት ከመጋቢት እስከ ግንቦት ባለው ወቅት የሚመጣው የበልግ ዝናብ ሲሆን፣ መነሻውም ከአንድ ወቅያኖስ የሚነሳው ሞንጉን ተብሎ የሚታወቀው ነፋስ ነው። የዝናብ ወራት ለሰብል ዕድገት ነለው ወሳኝነት በተጨማሪ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ዐቢይ ሚና ተጫውቷል። በተለይ በከረምት ወራት የወንዙ ሙሉን፣ የመሬቱም ጭቃና ድጥ የማየላው በመሆኑ ወታደራዊ እንቅስቃሴ ተግ የሚደሰበት ጊዜ ነበር። ሌላው ለሰርነት መታቀብ ምክንያት በጂኒነት ይሰለፍ የነበረው ገቢም የክረምት ወራት ወደ እርሻው መመለስ የሚኖርበት ወቅት በመሆኑ ነበር።

ይህ ከላይ የተገለጸው የዝናብ ስርጭት ባገሪቱ የደን ሁለት ላይ ቀጥተኛ ተጽዕኖ አሳድሯል። በስተደቡብ ምዕራብ ዓመቱን ሙሉ ማለት ይቻላል የሚጥለው ከባድ ዝናብ በዚህ አካባቢ ለሚገኙት ጥቅጥቅ ያሉ ደኖች መነሻ ሆኗል። ምንም እንኳን በጭፍጨፍና በሐረር ቅንብር የአካባቢው የደን ሁለት ቀድሞ ከነበረው ከዐሥር እንደ ብቻ የተረፈ ቢሆንም፣ አሁንም ከሀገሪቱ የደን ሁለት ስድሳ አምስት ከመቶው የሚገኘው ከዚያው አካባቢ ነው። እንደ ዝሆን ጥርኮና እንደ ቡና የመለሰሉት ከተፈጥሮ የሚገኙት የንግድ ሽቀጦችም ለረጁም ጊዜ የሚመጡት ከዚሁ አካባቢ ሆኖ ቆይቷል። የሀገሪቱ ሰሜንና ማዕከላዊ ሥፍራዎች ቀድሞ ዘርዘር ባሉ ጫካዎችና ሣር ለበስ መሬት የተሸፈኑ ሲሆኑ ለሁን ግን ወትሮ ከነበረው የደን ሁለት በእጅጉ ያነሰ ነው። ይህም የሆነበት ምክንያት እነዚህ አካባቢዎች ለረጅም ጊዜ ብዙ ሰዎች የሠፈሩባቸውና ገናና መንግሥታት ተቋቁመው ከተሞች የተቆረቆሩባቸው በመሆናቸው ነው። ይህ የደን ሁለት መሬቶች ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተባባሰ ሄደ እሁን ኢትዮጵያን ዓለም አቀፍ ተመጽዋች ያደረጋትን ተከታታይ ድርቅ አስከትሏል።

በሰሜንና በማዕከላዊ ኢትዮጵያ የሚገኘው አማካይ የሆነ የአየር ሁኔታ ለአያሌ የአሁል ዘርፍ መብቀል አመቺ ሁኔታን ፈጥሯል። ከነዚህም ውስጥ ዋነኛው በሀገሪቱ ብቻ የሚባሰው የአካባቢ የምግብ አሰኝታና የሀገሪቱም መለዩ የሆነው ሕዝብ ዋና አሳሪ ደግሞ እንሰት ተብሎ የሚታወቀው ተክል ነው። የሀገሪቱ ስራ የግብሽ መሬትም በአፍሪካ አሳታይ ተወዳዳሪ የሚይገኝበት የቀንድ ከብት ሀብት ባለቤት አድርጓታል። የቀንድ ከብት ዘላን (በወቅቱ አጠራር አርብቶ

አደር) ተብለው ለሚታወቁት በቀላላማ ሥፍራዎች ለሚገኙት ኢትዮጵያውያን ብቸኛ መተዳደሪያ ይሁን እንጂ በደጋ ሥፍራዎች ለሚገኙት በርሻ ለሚተዳደሩ ኢትዮጵያውያንም የማይናቅ ድጋማ ያበረክታል። ሳሞች በወተታቸው፣ በራዎች ደግሞ ተጠምደው በማረስ ያገለግላሉ።

እንደ ብዙ ሌላ የአፍሪቃ ሀገሮች ሁሉ ኢትዮጵያ የተለያዩ ቋንቋዎች የሚናገሩ የብዙ ብሔረሰቦች አገር ናት። የቋንቋ ጠበቆች እነዚህን ቋንቋዎች በአራት መደቦች ከፍለዋቸዋል። ከነዚህም መደቦች ውስጥ ሦስቱ ለፍሬ አገሥቱክ ከሚባል እናት ቋንቋ የመነጨ ናቸው። ስሙ እንደሚያመለክተው ሁሉ የአፍሪ እስያዊ የቋንቋ ዝርያዎች በሰሜኑ የአፍሪቃ ክፍልና በደቡብ ምዕራብ እስያ የሚነገሩ ሲሆን በኢትዮጵያ የሚገኙት ደግሞ ኩሻዊ፣ አሞአዊና ሴማዊ የሚባሉ አጠቃላይ ስያሜ ተስጥተዋል። የመጀመሪያዎቹ ሁለቱ የዕድሜ ቀዳሚነት ሲኖራቸው የሴማዊ ቋንቋዎች ባንፃሩ የጎሳ ዘመን ናቸው።

አራተኛው የቋንቋ መደብ ከሦስቱ የተለየ ዝርያ ያለው ዐባይ ስሐራዊ የሚባል ነው። ይህም እንደገና ስሙ እንደሚያመለክተው በዐባይና በሰሐራ በረሃ እነበሰዎች የሚናገሩ ቋንቋዎችን ያጠቃለላል። በኢትዮጵያ የሚገኙት ዐባይ ስሐራዊ ተናጋሪዎች፣ በማያቋርጥ ሐረግ ማለት ይቻላል፤ ከሰሜን እስከ ደቡብ የሀገሪቱን የምዕራብ ደንበር ጥግ ይዘው የሚገኙ ናቸው። ከነዚህም ዋና ዋናዎቹን ለመጥቀስ፣ በደቡብ ምዕራብ ኤርትራ የሚገኙት ኩናማዎች፣ በመተከልና ምዕራብ ወላጋ የሚገኙት ጉሙዞች፣ በወላጋ የሚገኙት በርጣና ከማዎች፣ ከደጋው አፋፍ ላይ የሚገኙት ማጃንጊሮችና የባር/ሰባትን ፈለግ ይዘው እስከ ሱዳን ተጓዥረው የሚገኙት አጥቀኝ ኑዌሮች ናቸው።

ከኩሻዊ ተናጋሪዎች መካከል በእኩል ዘመን ዐባይ ሚና የነበራቸው አገውና ቤጃ ነበሩ። በአሁኑ ጊዜ ግን ቤጃዎች በአብዛኛው በሱዳን ውስጥ የሚገኙ ሲሆን አገዎች የበላይነትን ባገኘው የሴማዊ ቋንቋና ባህል ተውጠው የተረፉት በጎጃምና በወሎ ከሞላ ጉደል ባገድ አውራጃ ተከልለው ይገኛሉ። ከዚህ ዋና ከሆነው የአገው እምብርት ፈንጠር ብሎ ብለን የሚባል ቀድሞ የፈለሰ የአገው ዝርያ በኤርትራ ውስጥ በከረን አውራጃ ይገኛል። ባሁኑ ጊዜ በኢትዮጵያ ዋነኛ ኩሻዊ ተናጋሪዎች አርባዎች ሲሆኑ እነሱም በ16ኛው ምዕተ ዓመት ከደቡብ ኢትዮጵያ ተነሥተው በጥቂት ዓመታት አሁን የያዙትን ስርጭት ለማግኘት በቅተዋል። በቋንቋ በጣም የሚቀረቧቸው ለሚሉዎች ደግሞ በኢትዮጵያ፣ በጅቡቲ፣ በሶማሊያና በኬንያ ተሰራጭተው አብዛኛዎች በአርብቁ አደርነት ኑሮ ይኖራሉ። ሌሎች ኩሻዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች ሐሩራማ በሆነው በሰምጥ ሽለቆ ሰሜን ምሥራቅ ክፍል የሚገኙት አፋሮች፣ ከነሱ በስተሰሜን በደጋው ጫፍ ላይ የሠፈሩት ለሆዎች፣ በደቡብ ሽዋ የሚኖሩት ሀዲያና ከምባታ፣ ከዚያም ቀጥለው ያሉት ጌዴልና ከጎሳዎች ናቸው።

አሞአዊ የሚለው ስያሜ የሠረፀው ከአሞ ወገን ስም ሲሆን አብዛኛዎቹ የዚህ ቋንቋ ተናጋሪዎችም በወንዙ ግራና ቀኝ የሚገኙ ብሔረሰቦች ናቸው። እነዚህ ብሔረሰቦች በተለይ የሚታወቁት ህልውናቸው የተመሠረተው በእንሰት ተክል በመሆኑና በተለይም እንደ ዶርዜ፣ የም (ጃንጆር)፣ ከፋና ወላይታ ያሉት በቀድሞ ታሪካቸው የደረጀ የፖለቲካ ሥርዓት ለማቋቋም በመቻላቸው ነው።

የሴማዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች በሀገሪቱ የታሪክ ሂደት ዋነኛ ተዋናይ ሆነው ቆይተዋል። በተከታታይ በሀገሪቱ የተቋቋሙት መንግሥታትም በነሱ መሪነት የተካሄዱ ነበሩ። በተለይም በዚህ ረገድ የተግርኛና የአማርኛ ቋንቋ ተናጋሪዎች ተደምት ሚና ተጫውተዋል። አሁን በዚህ ክፍል የተወሰነው የግዕዝ ቋንቋ የዚህ መደብ አንጋፋ ቋንቋ ሲሆን ለሌሎች የቋንቋ መደብ ተናጋሪዎችም የወል ቋንቋ (ሊንጉዎ ፍራጌንክ) ሆኖ ሲያገለግል ቆይቷል። ለግዕዝ ከሁሉም የሚቀበው ትግሥት የዚህ ቋንቋ ተናጋሪዎች የሚገኙት በሰሜንና ምሥራቅ ኤርትራ ነው። የተግርኛ ቋንቋ ተናጋሪዎች በኤርትራ ደጋማ ክፍልና በትግራይ የሚገኙ ሲሆን፣ የሀገሪቱ የሥራ ቋንቋ የሆነው አማርኛ ደግሞ በሰሜን ምዕራብና በመካከለዊ ደጋማ ሥፍራዎች የሚኖረው ሕዝብ አፍ መፍቻ ቋንቋ ነው። በመጨረሻም በኩሻዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች ዙሪያውን የተከበቡ ሦስት የሴማዊ ቋንቋ ተናጋሪዎች ይገኛሉ። እነሱም አርጉባ፣ ጉራጌና ሐረሪ (አደሬ) ናቸው።

በተለምዶ፣ ንግሥተ ሳባ (አዜብ፣ ማክዳ) ወደ ሌሎች ንጉሠ አሥራኤል ያደረገችው ጉዞ የኢትዮጵያ ታሪክ መጀመሪያ ተደርጎ ሊወሳ ቆይቷል። ይህ ድርጊት ተፈጸመ የተባለበት ዘመን ከክርስቶስ ልደት በፊት ወደ አንድ ሺ ዓመት ግድም ነበር። ኢትዮጵያ የሦስት ሺ ዓመት ታሪክ ላላት የሚለው አነጋገርም የመነጨው ከዚህ ክስተት ነው። ይሁን እንጂ ይህን የንግሥተ ሳባ ጉዞ የኢትዮጵያ ታሪክ መነሻ አድርጎ ለማቅረብ ሁለት ዐባይት ጥግሮች ያጋጥማሉ። አንደኛው ንግሥቲቱ ጉዛውን ያደረገችው በርግጥም ከኢትዮጵያ ምድር መሆኑ አሻሚ ስለሆነ ነው። ሁለተኛው ምክንያት ደግሞ ንግሥቲቱ ከምድረ ኢትዮጵያ ለመሄጃ አስተማማኝ ማስረጃ ቢገኝ አንኳ፤ የኋ ጉዞና ጉዞውም ያስከተለው የቀዳማዊ ምኒልክ መኮነስ የሥርወ መንግሥትን እንጂ የገርን ታሪክ ልደት ስለማያበር ነው።

አውነተኛውን የኢትዮጵያ ታሪክ አጀማመር ለማወቅ የጽሑፍ መረጃዎች ብቻቸውን ብዙም አያራምዱንም። በቅርብ ከተደረጉ የአርኪዎሎጂና የቋንቋ ምርምሮች እርዳታ መሳት ይኖርብናል። በዚህም ረገድ በ1960ዎቹ በኢትዮጵያ ውስጥ የተደረጉት የአርኪዎሎጂ ቁፋሮች የታሪክ ሰውቀት እድል ማሳካትን ከማስፋታቸውም በላይ ዓለም አቀፍ ሳይንሳዊ ትኩረትን ወደ አገራችን ስበዋል። በተለይም በ1967 በአፋር በረሃ፣ ሐዳር በሚባለው ስፍራ ፈረንጆች «ሱሲ» ኢትዮጵያውያን «ድንቅነሽ» ብለው የሰየሙት አንስት ሰው-መስል ቅሪት መገኘት የሰውን ልጅ አፈጣጠር ለማወቅ ለሚደረገው ጥረት አንድ ትልቅ አመርታ ሰጥቶታል። የዚህ ቅሪት ዕድሜ በሶስት ሚሊዮን ተኩል ነመት የተገመተ ሲሆን፣ ከዚያ ወዲህ ደግሞ ከሱሲም ቀደም ያሉ ቅሪቶች (ላፋሪንጊስ) ራሚደባ፣ «ሰላም») በዚያው አካባቢ ተገኝተዋል። በአሞ ሽለቆ ጸግሞ እንዲሁ ከአንድ እስከ ሁለት ሚሊዮን ዓመታት የተገመቱ የሰው ቅሪቶች ተገኝተዋል። በጊዜ ቀረብ እያልን ስንመጣ ደግሞ ሌሎች የቅድመ ታሪክ ክስተቶች እናገኛለን፤ እነዚህም ከአዲስ አበባ በስተደቡብ ምዕራብ አምላ ከሱሚትር ርቀት ላይ መልካ ቁንጥራው የተባለው የቅርብ ጊዜ የድንጋይ ዘመን ቁርሶች የሚገኙበት ሥፍራ እና በኤርትራ፣ በትግራይ፣ በሲዳሞና በሐረር የሚገኙት የዋሻ ሥዕሎች ናቸው።

የዚህ ቅድመ ታሪክ ዕድገት አንዱና ዋና ገጽታ እንደሰለጠነና ዕጽዋትን የመስጠት ሂደት ነው። ይህ ሁኔታ የተፈጸመው የዛሬ ስድስት ሺ ዓመት ግድም ነው ተብሎ ይታመናል። በደቡብ ኢትዮጵያ እንስት መጋቢት፣ ታውቆ መስተዋወቅ ሲጀመር በሰሜን ኢትዮጵያ ደግሞ ጤፍ ከሣርነት ወደ ሰብልነት ተሸጋግሯል። ጽዮሳም በዚህ መልክ ጥቅም ላይ መዋል ሲጀምር ዘግየት ብለው ደግሞ ስንድና ንብስ ወደ አካባቢው ሊገቡ ችለዋል። ከዚሁ ጋር ተያይዞ አንድ ታላቅ የእርሻ ቴክኖሎጂ ለውጥ ተካሂዷል። ይኸው የደጋውን የኢትዮጵያ ክፍል ከብዙ የአፍሪቃ አገሮች የሰላምና እስካሁንም የሕዝቡ ሕይወት እምብርት የሆነው በሬ ጠምዶ የማረስ ዘዴ ነው።

እነዚህ ከላይ የተጠቀሱት ክስተቶች ናቸው በኢትዮጵያ ምድር ላይ ለመንግሥት ምሥረታ መነሻ የሆኑት። የዚህ መንግሥት ምሥረታ ሂደት ማሳረጫ የአክሱም መንግሥት ነው። ይህን እንዲያመለክት የመጀመሪያው ላላመሆኑ፣ ማለትም እንደ አክሱም በዝርዝር ባይታወቁም ቅድመ አክሱም መንግሥታት ለመኖራቸው፣ በቂ መረጃዎች አሉ። በተለይ ከደቡብ ዐረብ፣ የመጣ የውጭ ተጽዕኖ የሃ የሃርባ ባህልና ከውጭ፣ በተለይ ከደቡብ ዐረብ፣ የመጣ የውጭ ተጽዕኖ ቅምር የሆነ የሥልጣኔ ማዕከል እንደነበረች የምርምር ግኝቶች ይጠቁማሉ። አክሱም ራሷ የገነባችው ከክርስቶስ ልደት በኋላ ከአንደኛው እስከ ለባተኛው መቶ ዓመት ነበር። በተለይም ስመ ጥርነትን ያገኘችው ከፍተኛ የሕገሃ ተክኖሎጂ ጥበብን በሚያንጸባርቁት ሐውልቶቿ፣ ቤተ መንግሥቶቿና ቤተ መቅደሶቿ ነው። በተጨማሪም የአክሱም ዘመን ከተሞች ያበቡበት ዘመን ነበር። ከነዚህም ዋነኞቹ መናገሻ ከተማዋ አክሱምና በቀይ ባሕር ወደብነቷ ዓለም አቀፍ ዝናን ያተረፈችው አዲሲስ ነበር። ንግድ፣ የአገር ውስጥና የውጭ፣ የአክሱም ደም ሥር ነበር ማለት ይቻላል። በውጭ ንግድ አማካይነትም አክሱም የሚዳተራ ነገን አካባቢ ንግድና ባህል አካል ከመሆን አልፋ ከሕንድና ከሩቅ ምሥራቅ ለመገናኘት በቀታ ነበር።

ተደጋግሞ እንደሚታየው በንግድ ዱካ ግዛት ማስፋፋት ይከተላል። የአክሱም መንግሥት እንዲሁ እጅግ በገንዘብ ወቅት አብዛኛውን የሰሜን ኢትዮጵያን፣ የደቡብ ዐረብንና የቀይ ባሕር ዳርቻን በመግዛት የቀይ ባሕርን በሙሉ በቁጥጥር ስር ለማድረግ በቅቶ ነበር። በ4ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ ላይ የአክሱም ንጉሥ ዓሳዩ የክርስትናን እምነት በመቀበል ለሀገሪቱ ታሪክ አዲስ ምዕራፍ ከፈተ። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ፣ የክርስትና ሃይማኖት በተለይም የኦርቶዶክስ እምነት፣ የአብዛኛው የደጋው ክፍል እምነት ከመሆኑም በላይ የባህሉ መለዩ ሊሆን በቅቷል። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አቡን በአስከንድርያው ፖትርያርክ እንዲሾም መደንገጉም የሀገሪቱ መንግሥትና ቤተ ክህነት በዲፕሎማሲና በርሎተ ዓለም ለዘመናት ከግብፅ ቤተ ክህነት ጋር ተሳስበው እንዲቆዩ አድርጓቸዋል። የመጀመሪያዎቹ ኢትዮጵያውያን ጳጳሳት ሊሰየሙ የቻሉት በ1921 ሲሆን፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ራሷን ችላ በራሷ ፖትርያርክ መተዳደር የቻለችው ግን በ1951 ነው።

ከሰባተኛው መቶ ዓመት ገደማ ጀምሮ የአክሱም መንግሥት እየተዳከመ መጣ። የአስልምና ሃይማኖት መካከል ይህም በቀይ ባሕር ንግድ ላይ ያስከተለው መዛባት የአክሱምን ሕይወት አጠባለፈው። ቀድሞ የአክሱም ነገሥታት ዘመቻዎች ዓለማ የነበሩት ቤጃዎች እየተጠናከሩ መጡ። የአክሱም መንግሥት እየተሸማቀቀ ፊቱን ወደ ደቡብ ማዞር ነበረበት። በዚህ ሁኔታ ነበር

እስከዚያን ጊዜ ድረስ ለአክሱም ንብረው የነበሩት አገሮች የመንግሥት ሥልጣን ጨብጠው ስማቸውን መሰል የሆነውን የዛጉ ሥርወ መንግሥት ያቆሙት። የዚህ ሥርወ መንግሥት የመጀመሪያዎቹ ዓመታት በውል ባይታወቁም ከ12ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ ሥርወ መንግሥቱ እስከበቃበት እስከ 1262 ላለው ዘመን አስተማማኝ የታሪክ መረጃዎች ይገኛሉ። ለዛጉ የነገሥታት አንድ ሀውልት ዘመን ሲያከበሩባቸው የኖሩትና የሚኖሩት በላሊበላ የሚገኙት ከቆጥኝ ተፈልፍለው የታነፁት አብያተ ክርስቲያናትም የዚህ ዘመን ዐቢይ ክንዋኔዎች ናቸው።

በ1262 ይኩኖ አምላክ የሚባል የአማራ መሪ የዛጉውን መንግሥት ገርቦ አዲስ ሥርወ መንግሥት ለማቋቋም ቻለ። በዚያን ወቅት አማራ የሚለው ስያሜ እንዲሁኑ ሰፊ ላይሆን ዛሬ ወሎ በሚባለው ክፍለ ሀገር ይኖር የነበረ ቀድሞ ለዛጉ ክንብሩት ሕዝቦች ያንዱ መጠሪያ ነበር። ይኩኖ አምላክ የመሀረተው ሥርወ መንግሥት «ሰላምናዊ» በሚል ስያሜ ይታወቅ ነበር። ይህን ስያሜ ይኩኖ አምላክና ተከታዮቹ የመረጡት ከቀዳማዊ ምኒልክ ዘር የተወለዱት ሐቀኞቹ የኢትዮጵያ ነገሥታት መሆናቸውንና ሥልጣናቸውንም ሕጋዊ መሀረት ያለው መሆኑን፣ በንፃሩም የዛጉዋ እገዛ ሕገ ወጥ እንደነበር ለማመልከት ነው። ሰሎሞናዊው ሥርወ መንግሥት እስከላንበት ዘመን ቀጥሎ እዚህ ሥላሴ በ1967 ከሥልጣን ሲወርድ ፍጻሜውን አግኝቷል። እዚህ ይኩኖ ሳምላክና ተከታዮቹ፣ በተለይም እዚህ ዐምደ ጸዮን (በ14ኛው መቶ ዓመት) እና አዲስ ዘር አዳቆብ (በ15ኛው መቶ ዓመት)፣ ከዛጉዋ የወረሱትን ግዛት በማስፋፋት ከአክሱም መንግሥት የሚተካከልና እንዲያውም የሚበልጥ ገናና መንግሥት ለማቋቋም በቅተዋል።

በዚሁ ዘመን የክርስትና እምነት ወደ ደቡብ (የዛሬው ሸዋና) ወደ ሰሜን ምዕራብ (ንጃምና የጣና ሐይቅ አካባቢ) ሊስፋፋ ችሏል። በንፃሩም በአክሱም ዘመን ፍጻሜ ላይ ጠረፍ ጠረፉ ላይ መቆናጠጥ ጀምሮ የነበረው የአስልምና እምነት ወደ መሀል አገር እየዘለቀ መጥቶ በተለይ በደቡብ ምሥራቅ ኢትዮጵያ ተቆሚ ሥፍራ ለማግኘት በቅቶ ነበር። መሀል አገር የተዘረጋውን የንግድ መሥመር ተከትሎም ይፋት፣ ፈጠጋር፣ ደዋር፣ ባሊና ሀዲያ የሚባሉ የአስልም ግዛቶች ተመሥርተው ነበር። ለሚቀጥሉት ሁለት መቶ ዓመታት ያህል «ሰሎሞናዊውን» መንግሥትና እነዚህን የአስልም ግዛቶች ባላንጣ ያደረጋቸው ከሃይማኖት ልዩነትም ይልቅ ከዘይታ ወደ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የተዘረጋውን ጠቃሚ የንግድ መሥመር ለመቆጣጠር ያደርጉት የነበረው ፋክክር ነው። በ15ኛው መቶ ዓመት ላይ ፋክክሩ በክርስቲያኑ መንግሥት የባላይነት ያከተመ መሰለ። የአስልም ግዛቶቹም ይህንን የባላይነት ዐውቀው እየገቡ መኖር ጀመሩ።

ይሁን እንጂ ይህ የኃይል ሚዛን በ16ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ተለወጠ። በ1519 አስመድ ኢብን ኢብራሂም ወይም በተለምዶ አጠራሩ አስመድ ግራኝ የተባለ የኦጼል መሪ በክርስቲያኑ መንግሥት ላይ ጦሩን አነሣ። በሚያስደንቅ የጦር አመራር ስልት የራሱን መንግሥት ሊያጠፋ አከብረው የነበረውን የአፋርና የሉማል ሕዝብ ፍልስት ገርቶ በክርስቲያኑ መንግሥት ላይ ተደጋጋሚ ድሎች ተጎናጸፈ። በ1521 ሽምብራ ኩራ ላይ (የዛሬው ሞጃ አካባቢ) በክርስቲያኑ ንጉሥ አዲስ ድንግል ላይ የመጀመሪያውን ታላቅ ድል አገኘ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ልብን ድንግል ለዐሥራ ሦስት ዓመታት ካንድ ግዛቱ

ወደላለው እንደተዋከበ ሕይወቱ አሰራች። ከመሞቱ በፊት ግን የጊሳ ጊሳ ለግራኝ ራሱ መኖሪያ ሊሆን ይገባቸውን እንደ እርምጃ ወስዶ ነበር። ይኸውም ወደ ፓርቲጋል መልሰኩት ልክ እርዳታ እንዲመጣለት መጠየቅ ነው።

ከ12ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ በኢየሩሳሌም ምድር የመስቀል ጦርነት (ክሩልድስ) ተብሎ በሚታወቀው ውጊያ ከመብላሞቹ ጋር ፍልሚያ ገዋመው የነበሩት የአውሮጳ ክርስቲያኖች «ቁስ ኮሐን» (ፕሬስተር ጀን) የሚባል አንድ ገናና የሆነ አጋራቸው ሊሆን የሚችል የክርስቲያን ንጉሥ እለ በሚል ወሬ ስሜታቸው ተቀስቅሶ ነበር። ይህን ታይቶ ተሰምቶ የሚይታውቅ ሀብትና ገናናነትን ያጣመረ ንጉሥ ለማግኘትም አውሮጳውያን ሥራፋ ብለው ያዙ። ብዙ ከዚህ በጊዜ ልባቸው የኢትዮጵያ ንጉሥ ላይ አረፈ። ፓርቲጋሎች የመጀመሪያ መልካተኛ በ15ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ ልከው ግንኙነት ከፈጠሩ በጊዜ በ1512 አንድ ታላቅ የልዑካን ቡድን በመስደድ ከኢትዮጵያ መንግሥት ጋር የደረሱልኝ መልእክት ከገቱ ሆኖ አልቀረም። ዓመት ላይሞላው 400 የሚሆህል የፓርቲጋል ጦር ሕንድ የሚያደርሰውን የባሕር ጉዞ በቀየሰው በሽሕ ዳጋማ ልጅ በክረስቶሪና ዳጋማ እዝማችነት የክርስቲያን ወገን እንዲረዳ ተላከ። በዚህ ረዳት ጦር ታግዘም፤ በአባቱ በልብነ ድንግል እግር የተተካው ገላውዴዎስ በ1535 በወይና ደጋ ጦርነት አስመድ ግራኝን ለማሸነፍ ቢቃ።

ይሁንና የዐሥራ አምስት ዓመት ተከታታይ ጦርነት ለክርስቲያን ሆነ ለእስላም መንግሥት አልበጀም። ከዚህ ፍልሚያ በጊዜ ተዳከመው በወደቁበት ወቅት ሁለቱንም እንደ ማዕበል የሚያየላቸው አንድ ከሆኑ የሕዝብ ፍልሰት መጣ። ይህ የሕዝብ ፍልሰት በቅርቡ የኢትዮጵያ ታሪክ ተወዳዳሪ የሚይገኝለት ነበር። የኦሮሞ ሕዝብ ከደቡብ ኢትዮጵያ ተነሥቶ የግራኝ አዳል መንግሥትም ሆነ የክርስቲያን መንግሥት ይቆጣጠሩት የነበረውን የደጋ ክፍል አጥሰዋል። ሆኖ የአዳል መንግሥት በኩርማን መሬት (ሐረር ከተማ) ተወስኖ እንዲቀር የአዳል መንግሥት ደግሞ ወደ ሰሜን እንዲያፈገፍግ ተጓደደ። የክርስቲያኑ መንግሥት ደግሞ ወደ ሰሜን እንዲያፈገፍግ ተጓደደ።

በዚህ ሁሉ መሐል የክርስቲያኑን መንግሥት የሚያናውጥ አንድ ሌላ ሁኔታ ተከሠተ። መንግሥቱን ለማገዝ በመጡት የፓርቲጋል ወታደሮች ኩቱ ተከትለው የካቶሊክን እምነት ለማስፋፋት ኢየሱሳውያን የሚባሉ የእምነቱ ሐዋርያት ከ1549 ጀምሮ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ጀምረው ነበር። ነገሥታቱንም የካቶሊክን እምነት እንዲቀበሉ ለማድረግ ብዙ ከደከሙ በጊዜ በመጨረሻ በአዳ ሱባንዮስ ዘመን (1599-1625) የሠመረላቸው መሰለ። የንጉሡ ሥልጣን አየተዳከመ፤ የመላፍንቱ ደግሞ ባንፃሩ እያየላ መምጣቱ ያሳስበው ሱባንዮስ ይህንኑ ችግር ይፈታልኛል ብሎ የካቶሊክን እምነት ተቀብሎ ያገራቱ እምነት ነው ብሎ ወወደ። ይሁን እንጂ ሀገሩ ዳር እስከ ዳር ስለተነሣበትና በዚሁ ሳቢያ የተነሣው የእርስ በርስ ጦርነትና የደም መፋሰስ ስለገንሸሸው ዐዋጁን ቀልብሎ ዙፋኑን ለቀቀ። በአንጋሩ የተተካው ልጁ ፋሲለደስም ሳይውል ሳያደር ኢየሱሳውያንን ከምድረ ኢትዮጵያ አባረረ።

ይህ የሆነው በ1625 ሲሆን በሌራተኛው ዓመቱ ፋሲለደስ መጠሪያው የሆነችውን የጎንደርን ከተማ ቆረቆረ። ከዚያ በፊት ለብዙ መቶ ዓመታት ነገሥታቱ እንደ ዘሰን ከቦታ ቦታ እየዞሩ በድንኳን ይኖሩ ስለነበር የጎንደር እንደቆመ መናገሻ ከተማ መቆርቆር ባገራቱ ታሪክ ውስጥ አንድ ዐቢይ ምዕራፍ የሚከፍት ነበር። በተለይም ስከተማይቱ ትልቅ ሞገስ የሰጣት ፋሲለደስ

የጀመረውና ተከታዮቹ የቀጠሉት የአብያተ መንግሥትና የአብያተ ክርስቲያን ማኅፀ ተግባር ነበር። ይሁን እንጂ ይህ የከተማ ዕድገት የወቅቱን የንጉሠ ነገሥት ሥልጣን ከመሸርሸር አሳዳከውም። በ18ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ የነበረው ንጉሠ ነገሥት በቀረ መንግሥት ከመጨረሱ በከተቀር ሥልጣኑ እየተዳከመ አሸንጉሊት ሆነ። ይህ የታሪክ ዘመን ዘመነ መላከት ተብሎ ይታወቃል። የቅርቡ ዘመን የኢትዮጵያ ታሪክ መቆድምም ይህ መሆኑ ነው።

ምዕራፍ አንድ

ቀደምት ሁኔታዎች

የኢትዮጵያ የውስጥ ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ

የሰሜን ኢትዮጵያ ግዛቶች

የግንዛቤ ነገሥቱ ሥልጣን እየተባባሰ ለመምጣቱ ጉልህ የሆነ ማህበራዊ በ1761 ታየ። በዚያን ዓመት የትግራይ መስፍን ሩስ ሚካኤል ስሐል እስከዚያን ጊዜ ድረስ ባልታየ ድፍረት የጎንደርን ነገሥታት እንደ ጉልታ መሰረዋቸውን ይመረጥ። መጀመሪያ ያመኩትን የኦሮሞ ጭፍሮች እንዲከላከሉት ወደ ጎንደር የጋበዘውን ላላ ኢዮክስን ከዙፋን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ የሐንሰን ለነሡ። ዓመት ሳይሞላ ደግሞ የሐንሰን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ ተክለ ሃይማኖትን ዙፋን ላይ አስቀመጠ። ከዚህ በኋላ የጎንዛቤ ነገሥታት ሥልጣን ከደረሰበት ቅላት ሊያግግም አልቻለም። የራስ ሚካኤል ለምሳሌ ገንገንት ባጭሩ ቢቀጭም እሱ በቀደሰው ገብተ የየጁ አርምዎች መሪ ሆኖ ነበረው ዓሊ ጉዋንጉል የራሱን የመሳፍንት ሥርወ መንግሥት መሠረተ። የዘመነት የነበረው አፄ ተክለ ጊዮርጊስም «ፍጻሜ መንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ» ተባለ። ከዚያን ወቅት ጀምሮ የመጨረሻው የየጁ መስፍን ዳግማዊ ዓሊ ወይም ዓሊ ትንሹ በአይሻል ጦርነት ላይ በደጃች ነሣ ጋደሉ (የጊኅው ዳግማዊ ሐይማኖት) እስከተሸነፈበት እስከ 1845 ድረስ ያለው ዘመንም «ዘመነ መስፍንት» ተባለ።

በዘመነ መስፍንት ነገሥታት በተከታታይ ለመግ ዙፋን ላይ ይውጡ ለገጂ ሥልጣን አልባ ነበሩ። ሥልጣን የነበረው በየጁ መስፍንትና በሌሎች ግዛት መስፍንት ነበር። ጎንዛቤ ነገሥቱ ይህ ነው የሚባል ሠራዊት የለውም ነበር። ወደ ዘመነ ማሳቲያ ለካባቢ የዓመት ገቢው ከሦስት መቶ ማርትሬዛ ብር ለያልፍም ነበር። ባንዳሩ የትግራይ መስፍን የራሱ ወልደ ሥላሴ ሁባት በሰባ ለምሳሌ ሹ፣ የሸዋው ጉጉሥ ሣህለ ሥላሴ በሰማንያ አምስት ሺ ይገመት ነበር።

ደብረታባርን መጽናቸው ያደረጉት የየጁ መስፍንት ከሥራ መሠረታቸው በብሔረ ሱብ አርም፣ በሃይማኖት መስላም ይሁኑ እንጂ ሥልጣን በየኩባት ጊዜና ከዚያም በጊላ ከአማራው የገዢ መደብ ጋር የተዋሐዱና በአምነታቸው ክርስቲያን ነበሩ። ከሌሎች መስፍንት (ለምሳሌ ከትግራይ) የነበራቸው ቅሪቴም ሥልጣንን የተመረከቡ እንጂ ብሄረ ሰባዊም ሆነ ሃይማኖታዊ አልነበረም። ስሙ ያሳስት እንጂ ዳግማዊ ሩስ ዓሊ ከባላንጣው ከደጃች ውቤ ያላነሰ የክርስትና ሃይማኖት ተቆርቋሪ ነበር። ከየጁ መስፍንት ሁሉ ገናና ተብሎ የሚታወቀው ሩስ ጉግሣ መርፀ (1796-1817) ከትግራይ መስፍን ከራስ ወልደ ሥላሴ ጋር ይፋላሙ የነበሩት እንደ መስላም ሌላው ክርስቲያን ሆነው ሳይሆን ከኦርቶዶክስ ሃይማኖት ውስጥ እውነተኛው እምነት የተኛው ነው (ሁሉን ልደት ወይስ ሦስት ልደት) በሚለው የዘመነ አወዛጋቢ ክርክር ነበር።

ምዕራፍ አንድ

ቀደምት ሁኔታዎች

የኢትዮጵያ የውስጥ ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ

የሰሜን ኢትዮጵያ ግዛቶች

የንጉሠ ነገሥቱ ሥልጣን እየተቆጣጠረ ለመምጣቱ ጉልህ የሆነ ማሰራጀት በ1761 ታየ። በዚያን ዓመት የትግራው መስፍን ራስ ሚካኤል ስሉል እስከዚያን ጊዜ ድረስ ባልታዩ ድፍረት የጎንደርን ነገሥታት እንደ ጉልታ መለዋወጥ ጀመረ። መጀመሪያ የወከትን የኦሮሞ ጭፍሮች እንዲከላከልላት ወደ ጎንደር የጋበዘውን እዩ ኢዮአስን ከዙፋን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ ዮሐንስን አነገሠ። ዓመት ሳይሞላ ደግሞ ዮሐንስን አውርዶ የራሱ ምርጫ የሆነውን ዳግማዊ ተክለ ሃይማኖትን ዙፋን ላይ አስቀመጠ። ከዚህ በኋላ የንጉሠ ነገሥትነቱ ሥልጣን ከደረሰበት ቅሉት ሊያገግም አልቻለም። የራስ ሚካኤል አምባ ገንገት ባጭሩ ቢቀጭም እሱ በቀደሰው ገብቶ የየጁ አሮሞዎች መሪ የነበረው ዓሊ ጉዋንጉል የራሱን የመሳፍንት ሥርወ መንግሥት መሠረተ። በዘመኑ የነበረው እዩ ተክለ ጊዮርጊስም «ፍጹሜ መንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ» ተባለ። ከዚያን ወቅት ጀምሮ የመጨረሻው የየጁ መሳፍን ዳግማዊ ዓሊ ወይም ዓሊ ትንሹ በአይሻል ጦርነት ላይ በደጃች ካሳ ጋይሉ (የኋላው ዳግማዊ ቲዎድሮስ) እስከተሸነፈበት እስከ 1845 ድረስ ያለው ዘመንም «ዘመነ መሳፍንት» ተባለ።

በዘመነ መሳፍንት ነገሥታት በተከታታይ ለወግ ዙፋን ላይ ይውጡ እንጂ ሥልጣን አልባ ነበሩ። ሥልጣን የነበረው በየጁ መሳፍንትና በሌሎች ግዛት መሳፍንት ነበር። ንጉሠ ነገሥቱ ይህ ነው የሚባል ሠራዊት የለውም ነበር። ወደ ዘመኑ ማብቂያ አካባቢ የዓመት ገቢው ከሦስት መቶ ማርትሬዛ ብር አያልፍም ነበር። ባንፃሩ የትግራው መስፍን የራስ ወልደ ሥላሴ ህብት በሰባ አምስት ሺ፣ የሸዋው ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ በሰማንያ አምስት ሺ ይገመት ነበር።

ደብረታቦርን መዲናቸው ያደረጉት የየጁ መሳፍንት ከሥረ መሠረታቸው በብሔረ ሱብ አሮሞ፣ በሃይማኖት መስሊም ይሁኑ እንጂ ሥልጣን በየዙበት ጊዜና ከዚያም በኋላ ከአማራው የገዢ መደብ ጋር የተዋሐዱና በእምነታቸው ክርስቲያን ነበሩ። ከሌሎች መሳፍንት (ለምሳሌ ከትግሬ) የነበራቸው ቅራኔም ሥልጣንን የተመረከቡ እንጂ ብሄረ ሰባዊም ሆነ ሃይማኖታዊ አልነበረም። ስሙ ያሳስት እንጂ ዳግማዊ ራስ ዓሊ ከባላንጣው ከደጃች ውቤ ያላነሰ የክርስትና ሃይማኖት ተቆርቋሪ ነበር። ከየጁ መሳፍንት ሁሉ ገናና ተብሎ የሚታወቀው ራስ ጉግሣ መርፀ (1796-1817) ከትግሬው መስፍን ከራስ ወልደ ሥላሴ ጋር ይፋላሉ የነበሩት አንዱ መስሊም ሌላው ክርስቲያን ሆነው ሳይሆን ከኦርቶዶክስ ሃይማኖት ውስጥ እውነተኛው እምነት የትኛው ነው (ሁለት ልደት ወደስ ሦስት ልደት) በሚለው የዘመኑ አወዛጋቢ ክርክር ነበር።

የእስልምና ሃይማኖት ጠንክሮ የሚታየው ከበሽሎ በስተደቡብ በሚገኙት የኦሮሞ ግዛቶች አካባቢ ነበር። ቀደም ብሎ አማራ፤ ከኦሮሞ ፍልሰት በኋላ ግን በአካባቢው በስፈረው የኦሮሞ ነገድ ስም ወሎ ተብሎ ወደሚጠራው ክልል እስልምና የገባው ከግራን ጦርነት አስቀድሞ ነበር። በ18ኛው መቶ ዓመት መገባደጃ ላይ ወረሃመናን መሠረት አድርጎ «ማመደች» የተባለ ሥርወ መንግሥት ወሎን መቆጣጠር ጀመረ። ይህን ሥርወ መንግሥት የመሠረተውና ስሙንም ያወረሰው ሙሐመድ ዓሊ ወይም በፈረስ ስሙ እባ ጀቦ ተብሎ የሚጠራው ጦረኛ ነበር። ይሁንና የአባ ጀቦ የልጅ ልጅ የነበረው አባ ጀሩ ሊበን ሲሞት ተከታዮቹ በጀመሩት የሥልጣን ሽቡቻ ምክንያት የማመደች ሥልጣን ማሽቆልቆል ጀመረ። ይህም ሁኔታ የወሎን ግዛት እያዳከመ መጥቶ በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ የትግራይና የሽዋ መሳፍንት የሚፋለሙበት አውድማ አደረገው።

በዚያን ዘመን ትግራይ የሚለው መጠሪያ ለዛሬይቱ ትግራይ ብቻ ሳይሆን መረብ ምላሽ በሚል ስያሜ ይታወቅ የነበረውን የኦሮሞ ሥርወ መንግሥት የቀይ ባሕርንም ዳርቻ ያጠቃልላል ነበር። በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ይህን ግዛት በበላይነት የሚያስተዳድረው ራስ ወልደ ሥላሴ ነበር። ግዛቱ ለባሕር ጠረፍ የቀረበ በመሆኑም ከአውሮጳውያን አገር ትብቅዎች ጋር መጀመሪያ ለመገናኘት የቻለ መስፍንም እሱ ነበር። የኢትዮጵያን የተለየ ሁኔታ በውል ያለቤትነው የእንግሊዝ ተጓዥ ሄንሪ ሶልት በ1798 ከራስ ወልደ ሥላሴ ጋር በዋና መዲናው በእንግሊዝ ላይ በተገናኙ ጊዜ የኢትዮጵያን ጠቅላይ ሚኒስትር ተገናኝቦ ብሎ አወሳ። እንደውነቱ ከሆነ ግን በዚያን ጊዜ እንኳን ጠቅላይ ሚኒስትር ሊኖር ቀርቶ የደረጃ ማስከላቀ ለስተዳደርም አልነበረም። ወልደ ሥላሴና ንገደርን ይቆጣጠር የነበረው የየጁ መሪ ራስ ጉማ የተለየ የኦርቶዶክስ እምነት ተከታዮች ስለነበሩ ሄንሪ ሶልት የትግራን ምድር ዘልቆ ወደ እንዲያመራም የትግራው መስፍን አልፈቀደለትም ነበር።

ራስ ወልደ ሥላሴ በ1808 ከሞተ ከጥቂት ዓመት በኋላ በእግሩ የአጋሜው ደጃች ሱባጋዲስ ወልዱ የትግራይ የበላይ ገዥ ሆኖ ተተካ። ወልደ ሥላሴ ከየጁ መሳፍንት ጋር የጀመረውን ፋክክርም ቀጥሎ በየካቲት 8፣ 1823 ደብረ ዓባይ ላይ ከራስ ማርዬ ጉማ ጋር ጦርነት ገጠመ። ሁለቱም መሪዎች ሕይወታቸው በዚያ ጦር ሜዳ ላይ አለፈች። የማርዬ ወገን ቢያሸንፍም መሪዎቹው ድሉን ባይኑ ሳያይ ወደቀ። ሱባጋዲስም በአሸናፊው የየጁ ጦር ተይዞ ተገደለ። የሱባጋዲስ ሞትም የትግራው ውድቀት ሆነ። ሁኔታው ያመቸው ለስሜኑ መስፍን ለደጃች ውቤ ነበር። የትግራው ሠራዊት አውራውን አጥቶ ሲበተን ውቤ ያለበት ድካም ሥልጣኑን እስከ ባሕር ጠረፍ ዘረጋ። ይህን ስፊና ቁልፍ የለሜን ኢትዮጵያ ግዛት (ስሜንና ትግራን ያጠቃለለ) ተቆናጦም ማዕከላ ሥልጣን የሆነችውን ንገደርን ለመቆጣጠር ፊቱን ወደ ደቡብ አቀና። የዚህም ውጤት በየካቲት 1 1834 ደብረ ታብር ላይ ከየጁ መስፍን ከዳግማዊ ዓሊ ጋር ያደረገው ውጊያ ነበር። በውጊያውም ውቤ ድል አደርጎ ድካሁን ውሳኔ ፈንጠዚያ ላይ እንዳለ ዘግቧቸው ጦር ሜዳው በደረሱ የዓሊ ደጋፊዎች ሲማረክ የደብረ ታብር ጦርነትም በሚያስገርም ሁኔታ ድል አልባ ሆኖ ቀረ።

ይህ ሁሉ የተጣጣሪ የማስከላቀ ሥልጣን ሲደረግ የማታ ማታ የሀገሪቱ ታሪክ ዐቢይ ተዋጊያን የሚሆኑት ሁለት ግዛቶች ከሞላ ጎደል ዳር ሆነው ይመለከቱ ነበር። እነዚህም ጎደማና ሽዋ ነበሩ። የነሱ ትኩረት ማዕከላዊ ሥልጣን

ከመጨረሻ ይልቅ ባካባቢያቸው ያሉትን የኦሮሞ ግዛቶች ማስገባረ ላይ ነበር። ይሁንና ጎደማ ከጎንደር ፖለቲካ ጨርሶ ገሽሽ አላለችም ነበር። መሪዋ ደጃች ጎሹ ዘውዴ በሰሜን ኢትዮጵያ ለበላይነት ከሚፋለሙት መሳፍንት አንዱ ለመሆን መጠነኛ ጥረት ያደርግ ነበር። በዘመነ መሳፍንት ማንም ለማን የማይተኛ ነበርና ከበላንጣም አንዱና ዋነኛው የዛሬ ልጁ ብሩ ጎሹ ነበር። በ1834 ባይረጉት ውጊያም ብሩ አባቱን አሸነፈው። እያደርም ጎሹ የበላይነት የማግኘት እቅሙ እየነሰ ሲሄድ የዳግማዊ ዓሊን የበላይነት ተቀብሎ በመተባበር በሚያስደነግጥ ጥጥነት እያደገ የመጣውን የካላ ኃይሉን (የቴዎድሮስን) ኃይል ለማቆም ሞከረ። ሁለቱም ሳይሆንላቸው ቀርቶ ጎሹ ጉር እምባ ላይ (ግዳር 19፣ 1845) ዓሊ ደግሞ አይሽል ላይ (ሰኔ 23፣ 1845) ለመጨረሻ ጊዜ ድል ተነሡ።

ባንዓሩ ከዓባይ በስተደቡብ ምሥራቅ የምትገኝ ሽዋ የዚህ የተጣጣሪ የስልጣን ትግል ወላፊኑ እንጂ አላቱ አይደርስበትም ነበር። መሪዎቹም የአሜኒኑን ፍልሚያ ትተው ቀስ በቀስ የአካባቢያቸውን የኦሮሞ ግዛቶች እያስገቡ ሥልጣናቸውን ያደረጁ ነበር። ሰሜን ኢትዮጵያን አቋርጠው የመጡ የአውሮጳ ተጓዦች ሽዋ ምድር ሲደርሱ በሚያዩት አንፃራዊ ሰላምና ድሎት ይደነቁ ነበር። ይህ ማለት ግን የሽዋ መሳፍንት የንገደርን ነገር እርግፍ አርገው ትተው ነበር ማለት አይደለም። እውነተኛዎቹ የልብና ድንግል (ስለዚህም የስሎሞን) ወራሾች መሆናቸውን ለማሳየት የሚያደርጉት ጥረትም የንገደርን መሳፍንት ብቻ ሳይሆን ነገሥታቱንም ጭምር እንደ ተቀናቃኝ ለማየታቸው ማስረጃ ነው። መጠሪያ የማዕረግ ስማቸውንም ደረጃ በደረጃ እያሳደጉ፤ በ«አቤቱ» የጀመሩት «መርዕድ አዝማች»ን አልፈው «ንጉሥ» ከመባል ደረሱ። ገናና ነጃ ያለው ማናቸውም የሰሜን መስፍን እንኳ «ንጉሥ» በሚለው ማዕረግ ከመጠራት ታቅቦ ነበር።

የዚህ መሳፍንትን ዓይነተኛ ባሕሪ የምናየው ግን የሽዋ መሳፍንት ራሳቸውን «ንጉሥ» ከማለታቸው ሳይሆን «ንጉሠ ነገሥት» ከሰማለታቸው ላይ ነው። ንገደር የተሰየመት ነገሥታት አሸንጉሉት ቢሆኑም ቅሱ «ንጉሠ ነገሥት» ለሚለው ስያሜ ባለመብቱ እነሱ ብቻ መሆናቸውን ሁሉም መሳፍንት ተገንዝበው ነበር። ስለዚህ የመሳፍንቱ የመጨረሻ ግብ ራሳቸው ዘውድ ለመድፋት ሳይሆን የደፋውን ንጉሠ ነገሥት ተቆጣጥሮ የበላይነትን ለማግኘት ነበር። በየጁ መሳፍንት በተከታታይ ተይዞ የነበረው የራስ ቢትወደድነት ማዕረግ ልዩ ከበራታ ያገኘውም የባለሙሉ ሥልጣንነት ይዘት ስለነበረው ነው። ስለዚህም ነው የኮማ ኃይሉ «ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ» መባል የዘመነ መሳፍንትን ፍጻሜ በጉልህ ያበሠረ እርምጃ ሆኖ የሚገመተው። ይሁን እንጂ ካህም ይህን ደፋር እርምጃ «ቴዎድሮስ» በሚለው ትንቢታዊ ስም መደገፍ ነበረበት። ለሁሉምናውን ቅብዐ ቅዱስ በፍካሬ እያሰሱ ቴዎድሮስ መተካት ነበረበት፤ ከውርደት፣ ግፍና መክራ በኋላ ተሐድሶና ፍትሕ ለማምጣት ከአግዚአብሔር የተላከ መሪ።

ለላው ስለዘመነ መሳፍንት መጤን ያለበት ነገር ገዥዎች ይባሉ፤ ጦርነቱም ያታካት እንጂ ተገንጥሎ ለብቻዬ መንግሥት አቆማለሁ የሚል ግዛት አልነበረም። ግዛታዊነት የማዕከላዊ ሥልጣን መመጣጫ እንጂ በራሱ ብቻውን የሚፈለግ አልነበረም። በተመሳሳይ ሁኔታም በኢትዮጵያ ቤተ ክህነት ውስጥ «አውነተኛው እምነት» የኔ ነው። በሚል የሃይማኖት ክርክር ደም የሚያፋስስ ክፍፍል ተፈጥሮ ነበር። ይህ ከፀጉር ሰለለለ ነጥብ ላይ ይደረግ የነበረ ክርክር ለሁን ዘመን ሰው በቀላሉ የሚገባ አይደለም። በጊዜው ግን የደም ጎርፍ ያስከተለ ጠብ ቀስቅሷል። ልዩነቱ የተከሰተው በክርስቶስ ባሕሪ ትርጓሜ ላይ ነበር። ልዩነቶቹ ቀደም ብለውም የተከሰቱ ቢሆኑም በተለይ እየጎሱ የመጡት ግን

አያሱሳውያን መጥተው የኦርቶዶክስን እምነት በብርቱ ከተፈታተኑት በኋላ ነው። የኦርቶዶክስ ሃይማኖት ተከታዮች ለዚህ ፈተና የሰጡት የተለያዩ መልስም በተለያዩ ጎራ አሰለፉባቸው። የእውነተኛው አርቶዶክስ እምነት ተከታይ ነን ባዮች ተዋሕዶ ወይም ተቀናቃኞቻቸው ባወጡባቸው ስም «ክራ» ተብለው ታወቁ። ተቀናቃኞቹ ደግሞ ቅባትና የፀጋ ልጅ ተባሉ። በሌላ አነጋገር ደግሞ ተዋሕዶዎች ሁለት ልደትና ቅባት እንዲሁም የፀጋ ልጆች ደግሞ ሦስት ልደት ይባሉ ነበር።

የእነዚህ የእምነት ልዩነቶች የታሪክ ጠቀሜታ ከሃይማኖታዊ ይዘቱ ይልቅ በጊዜው በነበረው የፖለቲካ ጉግል ላይ የነበረው ነጻብራቅ ነው። እምነቶቹ ከተለያዩ ግዛቶች ጋር በመቆራኝታቸው የተጣጣሪውን ግዛታዊ ፋክክር ርእዮተ ሃላማዊ ሽፋን ሰጡት። ለምሳሌ ቅባት የጎጃም፣ ካራ የትግራይ፣ የፀጋ ልጅ ደግሞ የጎንደር ርእዮት ሆነው ነበር። በፖለቲካ መስክ እንደታየውም እነዚህን የእምነት ልዩነቶች ለማስታረቅ የሞከረው ቱዎድሮስ ነበር። ይሁን እንጂ እሱም ቢሆን ሳይሳካለት ቀርቶ ውዝግቡ አልባት ያገኘው በመጋቢት 1870 በቦሩ ሜዳ በአፄ ዮሐንስ ሰብሳቢነት በተደረገው ጉባዔ ላይ የተዋሕዶ እምነት ብቸኛ ተቀባይነት ሲረጋገጥ ነው።

መላፍንት ሥልጣን ሲቀራመቱ፣ ካህናት ፀጉር ሲሰነጥቁ፣ የሥርዓቱ ተሽካሚ የሆነው ገበሬ እነዚህን ሁሉ ለመመገብ ይዳክር ነበር። የጎብረተሰቡ አምራች ክፍልም እሱን ባቻ ነበር። ዛር ቁጥሮ በሚያገኘው ርስቱ ላይ በፊውን ጠምራ እያረሰና ከሰቱን አያረባ ክረምት ከበጋ ሳይለይ ይለፋ ነበር። ይሁንና በምርቱም ሆነ በጉልበቱ ላይ ሙሉ ቁጥጥር አልነበረውም። መላፍንቱና ካህናቱ ከገንጦታቱ በሚያገኙት ጉልት አማካይነት ከገበሬው ልኩ ያልተደነገገ ግብር ይሰበሰባሉ። ይህ የአይወቱ ዓይነተኛ ባሕሪ የሆነው የመገበር ዕጣም ነው ገበሬውን «ገባር» የሚል መጠሪያ ያለጠው። ገበሬው ለበለጉልቱ እህል ከመስፈር አልፎ ሁዳድ በማረስ፣ እህል በመፍጨት፣ ቤትና ጎተራ በመስራት የጉልበት ሥራ እንዲያበቃል፣ ይገደድ ነበር። ይህ የጉልበት ሥራም ካለው ጠቅላላ የሥራ ጊዜ ከሦስት አንድ እጅግ ይወስድበት ነበር። ፕላውደን የተባለው የአንገሊዝ ተጓዥ ቆንስል የገበሬውን ጣጣ እንዲህ አድርጎ ያብራራዋል፤

ግብሩ ስፍር ቁጥር የለው ከቀዳ ቀደም ይለያል፤ ገበሬው ለራስ ዓሊ ወይም ለሌላ ታላቅ ሹም እህል ይለፍራል፤ እንዳንደም ግብሩን በገንዘብ ይከፍላል። አልፎ ተርፎም ለመገንጦት ሁዳድ የእርሻ በሬ ይሰጣል። የአካባቢው ሹም አምሻ ወይም ሌላ መጠን እህል ያስፍራዋል፤ ወታደሩንም በገበሬው ቤት ይመራል። የሚያስፈልገውን ሁሉ እንደ በሬ፣ በግ፣ ፍያል፣ ቅቤ፣ ማርና ሌላም የሚያገኘው ከገበሬው ነው። አገር በግሽ ጊዜ ቀልበው አስደስተው መሸጥ ይጠበቅባቸዋል። በሰበሰቡ ባስባቸው አስተዋፅዖ እንዲከፍሉ ይጠየቃሉ፤ ለምሳሌ ወደ ሹሙ ዘመቻ መሄዱ ይሆናል፤ ወደ መመለስ፣ ወደ ፈረሽ ጠፍቶበት ይሆናል፤ ወደ ትዳር መገመር፣ ወደ ደግሞ ጎብረቱ በአሳት ጋይቱ ይሆናል፤ ወደ ያለ የሌላ ሀብቱ በጦርነት ወድሞ። ወይም ደግሞ ተገዝር ማውጣት ይኖርበታል። (Plowden, 137-138)

ጉልት ባጣዘኛው የጦር አገልግሎት ዋጋ በመሆኑም ሥርዓቱ የጦረኝነትን ባህል የሚያዳብር ነበር። አርሶ ከማደር ወታደር መሆን የሚመረጥበት ወቅት ነበር። ገበሬው ተፈጥሮ በየጊዜው የምታመጣበት ፍዳ

(ድርቅና የአንዝጣ መንጋ ወረራ) ላያንስ በወታደር ምዝብራ ይሰቃይ ነበር። ከሐዘም ለአንድ ጦረኛ ጌታ በማደር ገበሬው ከአታካቹ ኑሮ (ማረስ፣ ማረምና ማገልገል) ነፃ ከመሆኑም በላይ ከመዘረፍ ወደ መዘረፍ ይሸጋገር ነበር። የገበሬውን የሰቆቃው ኑሮ ከሁሉም ይበልጥ የከፋ ያደረገው ወታደር በገበሬው ቤት የመመራት (የመሰራት) ባህል ነበር። በዘመኑ የወታደር ደሞዝም ሆነ የሰንቅ አገልግሎት ስላልነበረ ወደ ጦር ሜዳ የተሰማራ ወታደር ለራሱም ሆነ ለፈረሱ እህል የሚያገኘው ከገበሬው ቤት ነበር። ጦሩ ከመንደሩ አስከፊነት ድረስ በገበሬው ቤት፣ ጎብረት፣ አንዳንዴም በሚስቱ የሚያዘው ወታደር ነበር። በዘመኑ ሰሜን ኢትዮጵያን ጎብኝቶ የነበረው የአንገሊዝ ተጓዥ ማንስፊልድ ፓርኪንስ አንድ ገበሬ ትንሽ ቅቤ ደብቆ ስለተገኘ ሲቀልባቸው የቆዩት ወታደሮች ዘዝና ላይ ጠፍረው በቀመ በእሳት እንደጠበሱት ተርኮልናል።

ይሁንና ገበሬው ባልሞት ባይ ተጋዳይነት ጠላቶቹን በልጣ ለመገኘት የተለያዩ ጥረት ያደርግ ነበር። እንደአንዝጣ የወረረው የወታደር መንጋ እስኪያልፍለት ድረስ ባላቻ ቦታ ጉድጓድ ቆፍሮ እህሉን ይቀብራል። አንዳንዴም ወታደር ከሚበላው እሳት ይብላው ብሎ ጦር ከመምጣቱ በፊት እህሉን ያቀጥላል። ጭራሽ መላው ሲጠፋበት ግን እርሻና ቤት ለምኔ ብሎ ይለደዳል። ወይም ከላይ እንደጠቀስነው ላንዱ ጦረኛ አድሮ ተራውን ይዘርፋል። በዚህ ሁሉ መሀል ባገር ሀብት የሚደርስው ጥፋት እጅግ ከባድ ነበር። ይህንኑ በሚመለከት ሁለት ሚሲዮናውያን ስለ ሞግ አውራጃ የሚከተለውን ጽፈዋል፤

ዋግ በኢትዮጵያ ከሚገኙት ግዛቶች የተለየ ግምት ሊሰጣቸው ከሚችሉት አንዱ ነው። የተሻለ መንግሥት ቢኖር ኖሮ በአገብ ብዛትም ሆነ በእርሻ ይበልጥ በበለፀገ ነበር። የገዛ ዜጋዎቹን በየዓመቱ የሚወር መንግሥት አስከልተውገደ ድረስ ግን ግጥ፣ ሥርዓት፣ እርሻና ማናቸውም የኑሮ መሻሻል ይኖራል ማለት ዘበት ነው። እሁን የተያዘው ፈሊጥ ግን እገረ ገዥ በየዓመቱ ወታደሮቹን ይዞ ደመጣና የሌለውን ይወስዳል። ገበሬዎቹ እህላቸውን ደብቀው ወደ ተራራው ይሸሽሉ። እገረ ገዢውም በቀጣ ቤታቸውንና ማላቸውን ያጠፋዋል። (Isenberg and Krapf, 486-487)

የደቡብ ኢትዮጵያ መንግሥቶችና ሕዝቦች

በ19ኛው መቶ ዓመት የነበረው የኢትዮጵያ ሥዕል የተሟላ የሚሆነው በከተደቡብ ያገራቱ ክፍል የነበሩት ሕዝቦችና ግዛቶች ታሪክም አብሮ ሲወሳ ነው። በመቶ ዓመቱ ሁለተኛ አጋማሽ ላይ እሁን የምናውቃትን ኢትዮጵያን የሐበረው የደቡብና የሰሜኑ ውህደት ነበር። እዚህ ላይ ደቡብ የምንለው የሽዋን መንግሥት ሳይጨምር ከዓባይ ወንዝ በስተደቡብና በዚያው እርከን የሚገኘውን ክፍል ነው። እነዚህንም ግዛቶች አንድ ከሚያደርጋቸው የጂዎሚካል አቀማመጣቸው ባሻገር በጎንደር ዙሪያ ይሸከረከር በነበረው የዘመን መላፍንት ፖለቲካ አለመላቀሩቸው ነው። የነዚህ የደቡብ ግዛቶች የፖለቲካ ሥርዓትም ዝቅተኛ ከሆነ የጋርዮሽ ጎብረተሰብ አንስቶ ከሰሜኑ ግዛቶች የሚይተናኑት የፖለቲካ አደረጃጀት የሚታይበት ነበር። አንዳንድ በጣም ከደረጃት መንግሥታት ሙስጉላ ለአብነት የከፋ፣ የወላይታና የዋም (የጃንጀር) መንግሥታትን መጥቀስ ይቻላል። እነዚህ መንግሥታትም በአም ወንዝ አካባቢ ከመገኘታቸው የተነሣ አሚዳ (አሞቴክ) መንግሥታት ተብለው ይታወቃሉ።

ይህም ሁኔታ አልባት ያገኘው መቶ ዓመቱ መገባደጃ ላይ ሁለቱም መንግሥታት ለምኒልክ እንዲገባሩ ሲገደዱ ነው።

ጅማ አባ ጂፋር በ1855ውና በ19ኛው መቶ ዓመት በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ከበቀሉት የኦሮሞ መንግሥታት አንዱ ነበር። ቀድሞ የኦሮሞ ሕዝብ የሚተዳደርበት ሥርዓት በዕድሜ እርከን በተመሠረተውና ዲሞክራሲያዊና ራጥሰላካዊ ባሕርይ በነበረው የጎዳ ሥርዓት ነበር። ነገር ግን በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የሚኖሩት ኦሮሞዎች በኢትዮጵያ ምድር ከተሰሩበት ዋና ዋና ኅብረተሰባዊ ለውጦች እንደ አንዱ በሚቆጠር ሂደት የጎዳ ሥርዓቶች ተተው ጎጥሟዊ አገዛዝ መሠረቱ። የዚህ ለውጥ ዋና ምክንያት ኦሮሞዎች ቀድሞ የሚተዳደሩበት የከብት ርቢ እየቀነሰ ሄደ በእርሻ መተዳደር መጀመራቸውና ይህም ያስከተለው የኅብረተሰብ በመደብ መከፋፈል ነው ተብሎ ይገመታል። ከዚያም በላይ ኦሮሞዎች ወደ ምዕራብ እየገፉ ሲሄዱ በተሰሩበት ተከታታይ ሀርነቶች ምክንያት በጎዳ ሥርዓት «አባ ዱላ» የተባለው የሥር መረጃቸው ሥልጣን እየገነነ «አባ በኩ» የተባለው የኅብረተሰብ የፖለቲካ መሪ ሥልጣን እየካሰበ መምጣቱም ለዚህ ሥርዓት ለውጥ አስተዋፅኦ አድርጓል። ይህን ዓይነት ለውጥ የታዩው በተለይ ሲሆን በዚህም ምክንያት መንግሥታት «ቅጊህ መንግሥታት» በሚል መጠሪያ ይታወቃሉ። ሁለተኛው አካባቢ ደግሞ በወላጋ፣ በነቀምቲና በቁለም ነው።

የጊቤ መንግሥታት ተብለው የሚታወቁት አምስት ነበሩ። እነሱም ሲሙ እናርያ፣ ጅማ፣ ጎማ፣ ጎማና ጌራ ነበሩ። ስሙ አንደሚያመለክተው «ሊሙ እናርያ» በመካከለኛ ዘመን መሀል ሀገር ያለው የክርስቲያን መንግሥት ገባር በነበረው በእናርያ መንግሥት መቃብር ላይ የተቆቆመ መንግሥት ነበር። መጀመሪያ ላይ ከአምስቱም መንግሥታት ገና የወጣውም ይኸው የሊሙ እናርያ መንግሥት ነበር። ይህም የሆነው ከላማን ኢትዮጵያ ጋር ያገናኝ የነበረውን ዋና የንግድ መሥመር መቆጣጠር በመቻሉ ነበር። ይህ የሊሙ እናርያ ገናናነት በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ ላይ በገሠሠው አባ ባጊሶ በሚባለው ጎጥሥ ዘመን ከፍተኛ ደረጃ ሊደርስ በቅቷል። በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ ግን ጅማ ይህን የበላይነት ተቀናቅኖ የመረከቱን ቦታ ያዙ። የጊቤ መንግሥታት ከወላጋ አቻዎቻቸው የሚለዩበት አንዱ ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ላይ የቀድሞ እምነታቸውን ትተው የእስልምና ሃይማኖት በመቀበላቸው ነው።

በወላጋ ከበቀሉት መንግሥታት ዋናዎቹ ሁለት ነበሩ። አንደኛው በነቀምቲ አካባቢ በከራ የተባለ ጦረኛ የመሠረተው «የሊቃ ነቀምቲ መንግሥት» ሲሆን እሱም በተከታታዮቹ በሞሮዳና ኩምሳ (ጊላ ገብረ እግዚአብሔር በሚባል የክርስትና ስሙ የታወቀው) ዘመን እያደገና እየገነነ ሄደ። ከዚህ በስተምዕራብ ደግሞ ጆቲ ቲላ የተባለ ሌላ ጦረኛ በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ ከሱዳን ጋር የነበረውን ጎማድ በመቆጣጠርና በሀር ዘመቻ አማካይነት «የሊቃ ቄለም»ን መንግሥት ሊቆቁም በቃ።

የጆቲ ቲላ መንግሥት በስተሰሜኑ አቆልዲ (አሶሳ)፣ ሽምሻና ባላ ሻንጉል (ቤኒ ሻንጉል) ኮሚባሉት የሼኽ ግዛቶች (በተለይም ከአቆልዲ ጋር) አንዱ በስላም ሌላ ጊዜ ደግሞ በሀርነት ይገኛል ነበር። ሦስቱም ግዛቶች የተመሠረቱት ከሱዳን የመጣ የገዢ መደብ በአካባቢው የበርጣ ሕዝብ ላይ የበላይነትን ካገኘ

በጊላ ነው። ይህ ግን ከሱዳን የመጣ የመጀመሪያው ተጽዕኖ አልነበረም። በተደመት መቶ ዓመታት ከፋንጅ የመጡ ወይም «ፋንጅ» ነን የሚሉ ገዢዎችም እንዲሁ በበርጣው ሕዝብ ላይ ገዢነትን መስርተው ነበር። በምዕራብ ጎንደር የጎመዙትን ሕዝብ አስገባሮ የተመሠረተው የጎብ የሼኽ ግዛትም በተመሳሳይ ሁኔታ ነው። እነዚህ የሼኽ ግዛቶች በሙሉ የእስልምና ተከታዮች ናቸው። በአካባቢውም እስልምናን ለማስፋፋት አግዘዋል።

በስተምሥራቅ የሚገኘውና በአማር የሚተዳደረው የሐጋጋሪ መንግሥት ደግሞ በፊናው አንድ ትልቅ የእስልምና ሥልጣንና እምነት ማዕከል ነበር። የሐጋጋሪ አማራት የአህመድ ግራኝ መንግሥት የነበረው የአዳል ወራሽ ሆኖ ይታዩ እንጂ፤ ከኦሮሞዎች በደረጃ በላይ ግዛት ጥቃት የሚከሰት የሥልጣንና ሙንግሥት ሆኖ ካሳምኖ ነፃነቱን መለኩ በሆነው ግንብ ላይ መሥራቱ በዛተማ የተወሰነ መንግሥት ሆኖ ነበር። ይሁን እንጂ የማታ ማታ ሐጋጋሪዎችና የአካባቢው ኦሮሞዎች ተቻቻቸው በመኖር በንግድ፣ በጋብቻና በሃይማኖትም መተሳለፍ ይመሩ። የሐጋጋሪ ድክመት ግን ያውጭ ጣልቃ ገብነትን መጋበዝ አልቀረም። በ1868 በሙሐመድ ራዕፋ ፓሻ የሚመራው የግብፅ ሀር ከተማዩቲን ይዞ አሥር ዓመት ያህል የቆየውን የግብፅ ሥልጣን መሥርቷል። ይህን ማድረግ የቻለውም አሚሩንና የሰላም ጥረውን እምነው የመጡትን የኦሮሞ ተወካዮች የሐርጎሪሄ ከጨረጨፈ በጊላ ነው።

በቀሩት የደቡብ ኢትዮጵያ ክፍሎች ከላይ የተዘረዘሩትን ዓይነት የደረጃ መንግሥታት እምብዛም አይታዩም ነበር። በዛሬይቱ ጋምቤላ እነዚህ የሚኖሩት አንዳንድ «ኢያ»ና «ኩቃሪ» ተብለው በሚጠሩት መሪዎቻቸው የሚተዳድሩ ሲሆን ኢኮኖሚያቸውም እርሻን ካደገና ፍራፍሬ ለቀማ ጋር ያጣመረ ነበር። ጎረቤቶቻቸው ኑዌሮች ደግሞ ዋና መተዳደሪያቸውና የሥጋዊም ሆነ የመንፈሳዊ ሐይቃቸው መሠረት የከባት ርቢ ነበር። ሁለቱም በደጋው ከሚገኙት ኦሮሞዎች ጋር በንግድ ይገናኛሉ። በስተደቡብና ደቡብ ምዕራቅ ደግሞ እንዲሁ በከባት ርቢ የሚተዳደሩትና ድንበር የማያውቁት የቦረና አሮሞዎችና የሱማሌ ሕዝቦች ነበሩ። ይህ የከባት ርቢዎች ቀለበት የደንክልን በጊሃ በያዙትና በኃይለኛ ነታቸውና በአገራቸው ንዳድነት ትብብር ነፃነታቸውን አስከብረው በቆዩት አፋሮች በኩል አልፎ ወደ ሰሜን ምሥራቅ ኢትዮጵያ ይዘልቃል። ይሁንና አፋሮችም በሆኑ ከደጋው ጋር የንግድ ግንኙነት ነበራቸው። የባቲ ደማቅ ገቢያ መሠረትም ይኸው ነው። ከአፋሮች በስተሰሜን የሚገኙት ሲሆኑት በተመሳሳይ ሁኔታ ሲገኙ በሰላር ዳርቻና በደጋው መካከል ያለው ርቀት እየጠበበ በመምጣቱ ግን የኩሳ መፈናፈፍ የተወሰነ ነበር። ስለሆነም ከደጋው መንግሥታት ጋር ያለልጥ የመቆራረብ ባሕርይ ይታይባቸዋል። በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ከነበሩት የትግራይ መሳፍንት አንዱ ደጃት ሉባጋዲሰ የኢሮብ (ሳሆ) ተወላጅ መሆኑም ለዚህ አንድ ማህበረጃ ነው።

በደጋው የደቡብ ኢትዮጵያ ክፍል ኩሻዊ የሆኑት ክንሰዎች በእርከን እርሻ፣ ከእንጨት በተጠረቡ ቅርፆችና በድንጋይ ግንቦች የታወቀ ሥርዓት

1.1. ሐረር ከተማ በ20ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ

ሲመሠርቱ ጋሞና ጎፋ የተባሉት መንግሥታት ደግሞ ከላይ የዘረዘርነው አማጭ የደረጃ የፖለቲካ ሥርዓት ባህል ሌላ ማስረጃ ናቸው።

ቆላማውን ክፍል ሳይጨምር የደቡብ ኢትዮጵያ ሕዝቦች ዓይነተኛ መታወቂያና ከሰሜኑም ክፍል የሚለያቸው የእንሰት ባህል ነበር። በጎሣ በመከፋፈላቸው ምክንያት በ19ኛው መቶ ዓመት ብዙ ጥቃትና በዛርነት መጋዝ የደረሰባቸው ጎራጌዎች፣ ሀጻያና ከምባታዎች የዚህ የእንሰት ባሕል አካል ናቸው። የሽዋ አሮሞዎችም እንደ ጎራጌዎች እንደ ወጥ የሆነ መንግሥት መመሥረት ባለመቻላቸው የሽዋው መንግሥት ገባር ሆነዋል። ይህ የሽዋን እሮሞዎች የማስገዛዝና ተግባር በተለይ በጎንጉሥ ሃህል ሥላሴ ዘመን ተጠናክሮ በጎንጉሥ ምኒልክ ማሳረጊያውን አግኝቷል። በስተደቡብ የሚገኙት የአርሲ አሮሞዎች ደግሞ እርሻና ከብት ርቢን አጣምረው ሲኖሩ፣ ተወራራሽ እየሆነ በመጣው አባ ጽላ አስተባባሪነት የኃብረት ስሜት ሊፈጥሩ በቅተው ነበር።

ሰሜንና ደቡብን የሚያገናኘው የንግድ መስመር

እነዚህ ለትንተና እንዲያመቸን ሰሜንና ደቡብ ኢትዮጵያ ብለን የለዩናቸው ግዛቶች ፈጽሞ የማይገናኙ እካሎች ሆነው አይደሉም። በፖለቲካ ሥርዓትና በጎሮ ሁኔታ የተለያዩትን ያህል ሁለቱም ክፍሎች እንደ ወጥ በሆነ የንግድ ሠንጠረዥ ተሳስበው ኖረዋል። በ19ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ የተከናወነው የሁለቱ ውሕደት ዋና መሠረትም ይኸው ነገር ነበር።

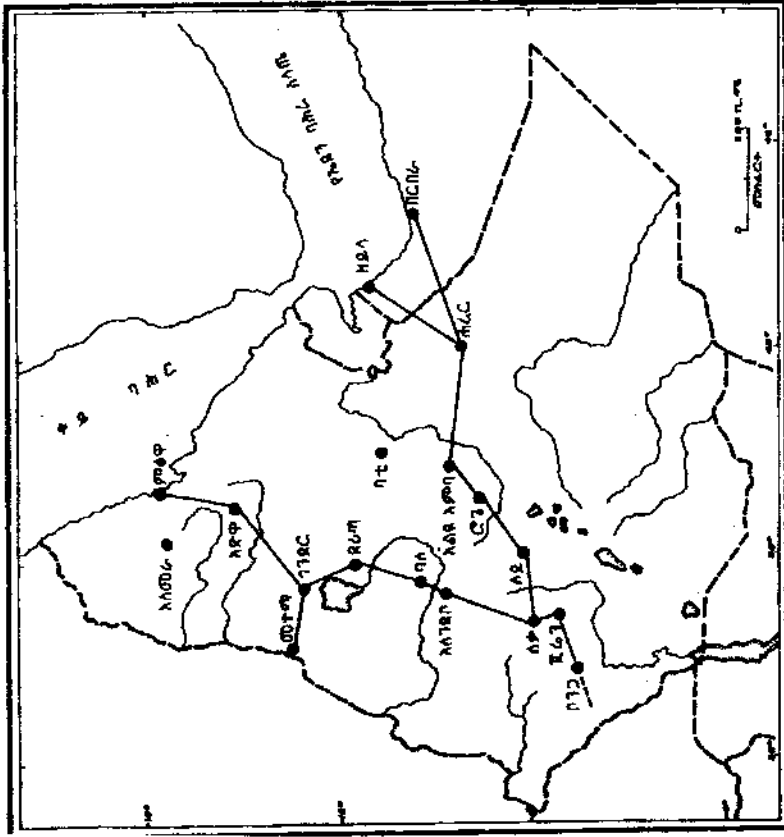
በመካከለኛው ዘመንም የደቡብ ምዕራብ ግዛቶችን ከባሕር ጠረፍ ጋር የሚያገናኝ የንግድ መሥመር እንደነበር ይታወቃል። ይሁንና ይህ ብዙ ግዛቶችን አቋርጦ የሚሄድ የንግድ መሥመር የተለየ እድገትን ያሳየው በ19ኛው መቶ ዓመት ነው። ለዚህም አንዱና ዋነኛው ምክንያት በቀደሙት መቶ ዓመታት ተዳክሞ የነበረው የቀይ ባሕር ንግድ እንደገና ማንጠቀራቱ ነው። በዘመኑ ብዙ የእውሮጳ ተጓዦች ወደ አካባቢው መምጣታቸውና ስለሁኔታውም መዘገባቸው

የንግዱን ብዛትና ጠቃሚነት ለመረዳት አስችሎናል። በዚህ ወቅት የኢትዮጵያን ምድር አቋርጠው የሚሄዱ ሁለት የንግድ መሥመሮች ነበሩ። አንደኛውና በመጀመሪያው ዓመታት ጎሳ ብሎ የሚታየው ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ከሰሜኑ ክፍል የሚያገናኘው የንግድ መሥመር ነበር። ይህ መሥመር ከባንጋ (ከፋ) ተነስቶ በጂሬን (ጂማ)፣ ሰቃ (ሊሙ እናርያ)፣ አሰንዳቦ (ሆሮ ጉድሩ)፣ ባሶ (ጎዳም)፣ ደረጣ (በደምድር) አድርጎ ጎንደር ይገባል። ከዚያም ሁለት ተከፍሎ አንዱ ሱዳንና ኢትዮጵያ ድንበር ላይ ወደምትገኘው ከተማ ወደ መተማ ሲዘልቅ ሌላው በአድዋ በኩል አድርጎ ቀይ ባሕር ዳርቻ ከምትገኘው ምዕዋ ይደርሳል።

ሁለተኛው የንግድ መሥመር ደግሞ አካሄዱ አግድሞሽ ነበር። በምዕተ ዓመቱ መጀመሪያ ላይ እንደ ጎንደሩ መሥመር የደራ ባይሆንም የጌላ ጌላ ግን የሽዋ መንግሥት እየገነነ ሲሄድ እሱም የቀዳሚነት ስፍራን አግኝቷል። ይህ መሥመር ከጂሬንና ሰቃ ተነሥቶ በሶዶና ሮጌ (የረር ተራራ አጠገብ) አድርጎ፣ የሽዋ የንግድ መዲና የነበረችው አልዳዩ አምባን ከመገባ በጌላ፣ የምሥራቅ ኢትዮጵያ የንግድ መናኸርያ ከነበረችው ሐረር ይደርሳል። ከዚያም በሁለት ዘርፍ ወደ ዘይላና በርብራ ይዘልቃል። እነዚህ ላይ አንባቢ ማጠኑን ያለበት በ20ኛው መቶ ዓመት የኢትዮጵያ ዋነኛ የንግድ መገናኛ አውታር የሆኑት የደቡብና የአሰብ መሥመሮች በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ ገና ያልተቋቋሙ መሆናቸውን ነው።

በነዚህ የንግድ መሥመሮች ለገበያ ከሚቀርቡት ግንባር ቀደምትን የያዙት ባሮችና ጨው ነበሩ። ጨው ከጥልባል በረሃ (ትግራይ) የሚገኝ ሊሆን ዋጋው ወደ ደቡብ ምዕራብ በጎፋ ቁጥር እየተወደደ ይሄድ ነበር። የጨው ተፈላጊነት በምግብ ማባፈጫነቱ ብቻ ሳይሆን በአሞላነት ቅርፁ የመገበያየ ገንዘብም ስለነበር ነው። ከዚህ በተጨማሪ መስተዋት፣ ጨሌ፣ ጨርቃ ጨርቅና የብረት ዕቃዎች ከውጭ እግር እየመጡ ከባሕር ወደቦች ወደ መሀልና ዳር አገር ይዘቱ ነበር። ባሮች ደግሞ ከደቡብ ምዕራብ ግዛቶች እየተነዱ ለገበያ ይቀርቡ ነበር። ጥቂቶቹ አገሪቱ ውስጥ ለቤት አገልጋይነት ሲቀሩ አብዛኞቹ ግን ወደ ሱዳንና ዐረብ አገር ይሸጡ ነበር። ባሮች የሚገኙበት መንገድ የተለያየ ነበር። አንዳንዶቹ የጦር ምርኮኞች ነበሩ። ሌሎቹ ደግሞ በፍንገላ የተገኙ ሊሆኑ የተቀሩት ደግሞ ረሀብ ወይም እዳ ያስገደዳቸው ወላጆቻቸው የሸጧቸው ልጆች ነበሩ። የባርያ ንግድ እጅግ እየተስፋፋ ከመሄዱም የተነሣ አንዳንድ በባርያ አቅርቦት የታወቁ መናኸርያዎች ሊፈጠሩ በቅተው ነበር። ለምሳሌም የጁቤ (ጎዳም) እና ዐብዱል ራሱል (አልዩ አምባ አጠገብ) ባሮች በጨረታ የሚሸጡባቸው መዲናዎች ነበሩ። ሌሎች ከዳር አገር የሚመጡ የንግድ ሸቀጦች የዝሆን ጥርስ፣ ወርቅና ገባድ ነበሩ። በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ እስካሁን በንግድ የባላይነትን መያዝ የቻለው ቡና ብቅ ማለት ጀመረ።

ብዙ ፈተና ያለበትንና አያሌ ግዛቶችን የሚያቋርጠውን የንግድ መሥመር አንድ ነጋዴ ብቻውን እንደማይዘልቀው ግልጽ ነበር። ስለዚህም ነጋዴዎች የንግድ እንቅስቃሴያቸውን በመጠኑም በሆን በተደራጀ መንገድ ማካሄድ ነበረባቸው። በረጅሙ ጉዟቸው የሚመራቸውና የሚወክላቸው ሊራራ ከመሀላቸው መምረጥ ነበረባቸው። ይህም ስው ነጋዴራስ (የነጋዴ ራስ ወይም አለቃ) እየተባለ መታወቅ ጀመረ። ነጋዴዎቹ ለሌሊት ቁርና ለቀን ሐሩር

2. የንግድ መ/መሮች በ19ኛው መቶ ዓመት

ከመጋለጣቸውም ሌላ አያሌ ወንዞችን ማቆረጥና በየጫካው አድብቶ የሚጠብቃቸውን ሽፍታና ቀማኛ መቆም ነበረባቸው። ይህ አልበቃ ብሎ ደግሞ ሥፍር ቁጥር የሌላቸውን የመንደር አባ ቀሮዎችና ኃይላቸው የቆረቆረ ገዥዎችን ለመግምጠው ማለፍ ነበረባቸው። በዚህ ሁሉ ወቅት ሲያስፈልግ የጦር መሪ ሲያመች ደግሞ አፈ ንብሔ ሆኖ ነጋዴዎቹን የሚመራው ነጋዴራስ ነበር። ሌላ የነጋዴዎች የንግድ አሰር ደግሞ በየጫካቱ የሚጋረጥባቸው መቅረጫ ኩላ ነበር። ባንጻሩም የንግድ ቀረጥ ለፖለቲካ ባለሥልጣኖች የማይናቅ የገቢ ምንጫቸው ነበር።

ከነዚህ ላይ ከተዘረዘሩት ሁለት ዋና የንግድ መስመሮች በተጨማሪ ሦስት ሌላ የንግድ ግንኙነት መ/መሮች ነበሩ። ከነዚህም አንዱ በደጋው ክፍል የሚታየው ባኮቢ የተወሰነ የንግድ እንቅስቃሴ ነበር። ሁለተኛው ደግሞ በቆላማ እካቢ ሕዝቦችና በደገኞች መካከል የሚደረግ የንግድ ልውውጥ ነበር። ለዚህም በምሳሌነት መጥቀስ የሚቻለው በአጥቅክና በወለጋ/ኢሱባባር አሮሞዎች፤ በአፋርና በወሎ መካከል የነበረውን ንግድ ነው። ሦስተኛው ደግሞ በጠረፍ

ግዛቶችና በእካቢ አገሮች (ሱዳን፣ ኬንያ፣ ሶማሊያ) መካከል የነበረው ንግድ ነው። ይህ «ድንበር ዘለል» ንግድ ኋላ ኢትዮጵያ ባውሮጳ የቅኝ ግዛቶች መከበብ ከሾመረች በኋላ እጅግ እያደገ መጥቶ የመሀል ሀገሩን ንግድ ባያሌው ተፈታትኖታል።

የውጭ ተፅዕኖ

የአውሮጳውያን እንደገና ዓይናቸውን ወደ ኢትዮጵያ ማቅናት

እኔ ፋሲለደስ በ1625 ኢየሱሳውያንን ካገር ሲያስወጣ ኢትዮጵያና አውሮጳ አሁል ሁሃቸው ያለቀ መስሎ ነበር። በሮማጥም ለሁለት መቶ ዓመታት ያህል ኢትዮጵያውያን የፈረንጅ ፊት ዳግም አያላቸውን ብለው በራቸውን ዘግተው ይኖሩ ነበር። አገሪቱን ለመንግስትና ያቅጥረውን ለዓለም ለማሳወቅ ከቻሉት ክስከትኅንዱ ተንኹ ጀምሮ ብሩካና ከፈረንሳይው ሐኪም ሻርል ፖንኤ በስተቀር ጎብኝዎችም ሆኑ ተመራማሪዎች ኢትዮጵያን እምብዛም አልፈሩም። ይህ ሁኔታ በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ መለወጥ ጀመረ። አውሮጳ ኢትዮጵያን በአዲስ ጉልበትና ባዲስ ስሜት ተጠጋች። ኢትዮጵያውያንም ጠንቀቅ ማለታቸው እንኳ ባይቀር ሳይጠቅሙን አይቀርም ብለው ተቀበሏቸው።

ይህ አዲስ የአውሮጳ ስሜት በኢትዮጵያ ምድር ብቻ የተወሰነ አልነበረም። በጠቅላላው የአፍሪቃ አህጉር የታየው የአውሮጳውያን ስርን መግባት አንዱ እካል ነበር። የአውሮጳ በአፍሪቃ መግባት ብዙ ገጽታዎች ቢኖሩትም ዋና አንቀሳቃሽ ኃይሉ ኢኮኖሚያዊ ነበር። በ18ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ የሄመሪውና የአውሮጳን ሕይወት ከመሠረቱ የለወጠው የኢንዱስትሪ አብዮት በአውሮጳና በአፍሪቃ መካከል አዲስ ግንኙነት አስከተለ። አብዮቱ ያስከተለው የምርት መቅረፍ በአውሮጳ ድንበር ሊገታ አልቻለም። በገፍ የሚመረቱትን ሸቀጦች ለማራገፍ የአፍሪቃን ገበያ መቆጣጠር አማራጭ የማይገኝለት ነገር ሆነ። ስለሆነም እንደሌላው የአፍሪቃ አገሮች ሁሉ በዚህን ዘመን ወደ ኢትዮጵያ የሚመጡት የአውሮጳ መንግሥት ወኪሎች ከሁሉም በላይ የንግድ አምባሳደሮች ነበሩ ማለት ይቻላል። በ1796 የኢትዮጵያን ምድር በመርገጥ በዘመኑ የመጀመሪያው አውሮጳዊ የሆነው እንግሊዛዊው ጆርጅ አነስሌ (ኋላ ቪስካውንት ያሊንጊያ) ሁኔታ ከዚህ የተለየ አልነበረም። በአውሮጳ ወኪሎችና በኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች መካከል በዘመኑ የተደረጉ ውሎችም ቢሆኑ ዓቢይ አንቀጽቸው የንግድ መስፋፋትን የተመለከተ ነበር። በዚህ ረገድ በ1834 በንጉሥ ሣህለ ሥላሴና በፈረንሳይው ሮቪ ዴቪኩር መካከል ተደረገ የተባለውንና ኋላ ግን ሐሊት ሆኖ የተገኘውን በ1842 በራስ ዓሊና በእንግሊዛዊው ዎልተር ፕላውደን መካከል የተደረጉትን ውሎች መጥቀስ ይቻላል።

አውሮጳውያን ወደ ኢትዮጵያ ማተኮር የጀመሩበት ሌላው ምክንያት ጽንዎ በዘመኑ እንደገና ያንስራራውን የክርስትና እምነትን የማስፋፋት ተልዕኮ ነበር። ኢትዮጵያ ከፋኛው መቶ ዓመት ጀምሮ ክርስቲያን የነበረች መሆኗ የአውሮጳ ሚሲዮናውያንን እንቅስቃሴ አልገታውም። ከዚያም በላይ በ16ኛውና በ17ኛው መቶ ዓመት ኢየሱሳውያን የካቶሊክን እምነት ለማስፈቅ ባደረጉት ጥረት የደረሰው ጥፋትና አልቂትም ወደ ኋላ እንዲሉ አላደረጋቸውም። ያሁኑ የአገሪቱን እንቅስቃሴ ግን እንደ በፊቱ በካቶሊኮች ብቻ የተወሰነ አልነበረም።

እንዲያውም ግንባር ቀደም ሆነው ወደ ኢትዮጵያ የመጡት ዋና መሥሪያ ቤቱ ሰንደን የነበረው «የቤተ ክህነት ሚሲዮናዊ ጉባኤ» የተባለው የፕሮቴስታንት ድርጅት አባላት ነበሩ። ከነዚህም ጎሳ ብለው የሚታዩት በትግራይና በቤጊምድር ይሰብክ የነበረው ሰሙኤል ጎበትና ባባዛው በሸዋ ግዛት ይንቀሳቀሱ የነበሩት ኢዝግብርግና ክራፕፍ ነበሩ። ከነዚህም ይኔድፍ ጽሁፒ ሳፒቶ ሲሆን በሱ ፈለግ የመጣው ጅደብቴና ደ ካክቢስ ደግሞ በ1832 በሰሜን ኢትዮጵያ የላዛሪስት ሚሲዮንን መሠረተ። ከሰባት ዓመት በኋላ ደግሞ በደቡብ ኢትዮጵያ ለጋሠራራ የበቃው የካፒቶን ሚሲዮን መሥራች ካርዲናል ማሳያ (አባ ማሰያስ ተብሎ የሚታወቀው) ወደ አገሪቱ መጣ።

ከመንግሥት መልእክተኞቹና ሚሲዮናውያን ጎን ለጎን ደግሞ ሳይንቲስቶችና አገር ቃኝዎች ነበሩ። ከነዚህም ውስጥ በምርምራቸው ጥልቀትና በጽሑፎቻቸው ብዛት የታወቁትን ጀርመናዊውን ኤድዋርድ ሩፔልንና ፈረንሳውያን ወንድማማቾችን አንቲንና አርና ዳባዲን መጥቀስ ይቻላል። የአውሮጳ ተመራማሪዎች ከሀገሪቱ ፅዕዋት አንስቶ እስከ ተለያዩት ብሔረሰቦች እናኗር ድረስ የማይመረምሩትና የማይዘግቡት ነገር አልነበረም። በምርምራቸውም ያላዩት የነበረው ትጋትና ያለመታከት ያስደነገጠው የሰሜኑ ገዢ ደጃች ውቤ ኃይለ ማርያም እንዲህ አለ ተብሎ ይነገርለታል። «አንዱ ፅዕዋታችንን ይሰበሰባል፤ ሌላው ደግሞ ድንጋዮቻችንን። ምን እንደጠፋባትሁ አላውቅም፤ ያም ሆነ ይህ ግን እኔ አገር እንድታገኝት አልሻም።» (Rubenson, Survival, 54)

እነዚህ ከላይ የዘረዘርናቸው የአውሮጳ ትኩረት ገጽታዎች (ንግድ፣ ዲፕሎማሲ፣ ሚሲዮናዊ እንቅስቃሴና ሳይንሳዊ ምርምር) የተያያዙና ተደጋጋሪም ነበሩ። ሳይንቲስቶቹ ፅዕዋት የጠማቸው ምሁራን ብቻ አልነበሩም፤ ብዙ ጊዜ በፖለቲካ ተግባርም ይሰማሩ ነበር። ሚሲዮናውያኑም ቢሆኑ ብቻቸውን ሃይማኖት የሚያስፋፉ ሰባዎች ሳይሆኑ የመንግሥታቸው የሞራልና አንዳንዴም ቁሳዊ ድጋፍ ያልተለያቸው አምባሰሮች ነበሩ። ሚሲዮናውያኑም ሆኑ የመንግሥት ልዑካኑ አልፎ የተመራማሪነት ካባ መደረባቸውም አልቀረም። ሰባዚው ክራፕፍ በሸዋና በእንግሊዝ መካከል በተደረገው ውል ድርድር ቀጥተኛ ተሳትፎ ነበረው። እንዲሁም መጀመሪያ ወደ ኢትዮጵያ የመጣው ስር ጆርጅ አነስል የፅዕዋትንና ጂዎግራፊን ምርምር ከንግድ ማስፋፋት ተግባር ጋር አቀናጅቶ ነበር። ሚሲዮናዊው ተግባርና ንግድም ተነጣጥለው የሚታዩ አልነበረም። ቁስ በሄደበት ነጋዴ መከተሉ የተለመደ ነበር።

የግብፅ መስፋፋት

ይሁንና ይኸ ሁሉ የዘረዘርነው የአውሮጳውያን እንቅስቃሴ ቅድመ ዝግጅት እንጂ የአስከሬነት ባሕሪ ገና አልያዘም ነበር። «የአፍሪቃ ቅርጫ» ተብሎ የታወቀው የአውሮጳውያን ግዛት የመካከለ አስቸድምድም የሚመጣው ገና በ19ኛው መቶ ዓመት የመጨረሻ ሩብ ላይ ነው። በዚህ ወቅት አውሮጳውያን ገና በዳቦላና በዳሶላ የሚሄዱ ይመስል ነበር። ኢትዮጵያን ይበልጥ የሚያሰጋ እንቅስቃሴ የመጣው ከሩቅ ሳይሆን ከቅርብ፣ ከአውሮጳ ሳይሆን ከአፍሪቃ ነበር።

በኢትዮጵያ የውጭ ግንኙነት ታሪክ እንደ ግብፅ ጉልህ ሥፍራ የያዘ ነ። ኢያውቅም። በተለይም ኢትዮጵያ ክርስትና ከተቀበለችበት ከፋኛው መቶ ዓመት ጀምሮ የኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳስ በእስክንድርያው ፓትርያርክ የሚገኝ ግብፃዊ መለኮት አገር የኢትዮጵያ የውጭ ጉዳይ መሪ ተዋናይ አድርጓታል። እሁንም ከ19ኛው መቶ ዓመት መባቻ ጀምሮ ኢትዮጵያን በብርቱ የተፈቃተነችት ግብፅ ነበረች። ኢትዮጵያም ይህን ለመቋቋም ባደረገችው አጸፋዊ እንቅስቃሴ ለቢያ ለዘመናዊ ትንሣኤዋ በቃች።

በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ግብፅ ራሷ እብዮታዊ ሊባል በሚችል የለውጥ ሂደት ውስጥ ትገኝ ነበር። ከ1790 እስከ 1794 የቆየው የፖሊዎን አገዛዝ አጭር ቢሆንም ብዙ አሻራዎችን ትቶ ሄዷል። ስድስት መቶ ዓመት ግብፅን ሲገዙ የቆዩትን «የማምሉትን» ሥልጣን የባለ ከመገዝዝም በላይ የፈረንሳይን አብዮት ጮራ በምድረ ግብፅ መፈንጠቁ አልቀረም። ፖሊዎንና ወታደሮቹ በተባበረ የእንግሊዝና የኦቶማን ቦር ቢባረሩም ነገር አንደ ቀድሞው ሊሆን አልቻለም። አንደኛ እንግሊዝ ከዚያ ጊዜ ጀምሮ ለአንድ ግዛቱ መሸጋገሪያ በሆነችው ግብፅ ላይ ተመሳሳይ አደጋ ዳግመኛ እንዳያንጸብብ መከላከልን የውጭ ፖሊሲዋ መሠረት አደረገችው። ሁለተኛ ፈረንሳዮችን ከምድረ ግብፅ ያባረረው ጦር ሁሉ ሲመለስ በኦቶማን ሠራዊት ውስጥ የአልባኒያን ጦር መርቶ የመጣው ሙሐመድ ዓሊ የፖለቲካ እዝመራው ሰባንገው እዚያው ከተመ። በማምሉት መቃብር ላይም አዲስ ሥርወ መንግሥት መሠረተ። ይህ ሥርወ መንግሥት በ1944 በግማል ዐብደል ናስር እስኪወገድ ድረስ ግብፅን የገዛት ነው።

ሙሐመድ አሊ ማምሉኮችን አስወግዶ ለሥልጣኑ ደልዳላ እኩካሚያዊና ወታደራዊ መሠረት ካበጀ በኋላ ወደ ውጪ ማግኑር ጀመረ። መጀመሪያ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ፣ በተለይም ወደ ሦርያ መስፋፋት ጀመረ። ይህ በእንግሊዞች ሲቀጭበት ደግሞ ፊቱን ወደ ደቡብ አዞረ። ያኔ ነው ለኢትዮጵያ አስረ አየሆን መምጣት የጀመረው። በ1813 መካከለኛ ሱዳንን ይገዛ የነበረውን «ላፋንጅ» መንግሥት ድል በማድረግ በሱዳን ላይ ቢያንስ ስድሳ ዓመት የቆየውን የግብፅን የበላይነት መሠረተ። ከዚህ በኋላ ነው የግብፅ ተስፋፊ ሠራዊትና የኢትዮጵያ ጦረፍ ገዢዎች ድንበር ላይ መጋጨት የጀመሩት። ይህን ባዲስ ጉልበት እየገፋ የመጣውን የግብፅ ኃይል ለማገድ በወልቃይት ደጃች ውብ፣ በዚያምቢያ ደግሞ ደጃች ክንፉ ተሰለፋ። የክንፉ ወንድም (ባባት ወንጌ) የሆነው ከግ ኃይሉም (የጎረቤት ቴዎድሮስ) ይህንኑ የድንበር ፍልሚያ ከወረሰ በኋላ ነው ጉልበቱም እየጠነከረ አጠቃላይ አመሳክተም እየተለወጠ የመጣው።

የግብፅ አደጋ በምዕራብ ድንበር ብቻ ሳይወሰን በምሥራቅም የባሕር ጠረፍ አንገሩ ነበር። ሙሐመድ ዓሊ ዐረቢያን ሲይዝና ቀደ ባሕርን በሙሉ ሊቆጣጠር በኢትዮጵያ ላይ አዲስ አደጋ ተከሰተ። የኢትዮጵያ ቱርኮች በ1549 ምስዋን ከያዙ ጀምረው አካባቢውን ቢቆጣጠሩም በ19ኛው መቶ ዓመት እጅግ ተቆጣጠሩ ነበር። ምስዋንና አካባቢውን የአበሽ ግዛታችን ነው እያሉ ይመጃዩ እንጂ ለይስሙላ መሆኑን ራሳቸውም ያውቁት ነበር። እንኳን የሩቅ አገር ግዛታቸውን ሊቆጣጠሩ የቅርቡም ከቀጥተኛቸው እያፈተሰባቸው ነበር። ለአባላቸው ነበር በዘመኑ አባባል ቱርክ «የአውሮጳው ሕመም» ተብላ ትታወቅ የነበረው። የምስዋ ግዛትም የሚተዳደረው በቱርኮች ሳይሆን መጀመሪያ አነሱ ሠሊል ባደረገችው ጎሳ ግን ከቱርክ ነፃ ሆነው ከኢትዮጵያ የደጋ መላፍንት ጋር በሰላምና እንዳንደም ግብር በመከፈል ይኖሩ በነበሩት የአርቂቆ ናኢቦች ነበር።

በ1839 ግብፅ ምዕዋን መሰሉ በሙሉ ስትቆጣጠር ነገር መለወጥ ጀመረ። በዛለው በአቶማን ጉልበት እግር አዲስና ተስፋፊው የግብፅ ጉልበት ተተካ። የሚገርመው ግን ኢትዮጵያውያን ሁለቱንም ባንድ ዓይን ነበር የሚያዩዋቸው፤ ባንድ ስምም ነበር የሚጠሯቸው። አቶማንም ሆነ ግብፅ ለ19ኛው መቶ ዓመት ኢትዮጵያውያን «ቱርክ» ነበሩ።

ምዕራፍ ሁለት
አንድነትና ነፃነት
1847 - 1888

የመጀመሪያው መከራ፤ ካሣ ቲዎድሮስ

የሰብሰቡንም ሆነ የውጪውን አደጋ፤ የሚፋላሙትን መሳፍንትም ሆነ የ«ቱርክ»ን ከበባ፤ በቅጡ ተረድቶ ለመቋቋም የመጀመሪያውን መከራ ያደረገው ካሣ ኃይሉ ነው። በ1847 «ዳግማዊ ቲዎድሮስ» ተብሎ ዙፋኑን ሲጨብጥ የነበረውን ኢትዮጵያን ልደት አበስረ ተብሎ የሚገመተውም ለዚህ ነው። ካሣ «ቲዎድሮስ» ለመሆን የበቃው በነበሩት ልዩ የግል ባሕርያቱ ነበር። ራሱን አንድ ህቢይ ተልዕኮ ለመፈጸም የታጩ አድርጎ ማየቱ፤ ወታደራዊ ችሎታውና ሸግግንቱ፤ እንዲሁም ደፋርነቱና አዲስ ሐሳብ ተቀባይነቱ ነበሩ። ራሱን በራሱ ከሸፍንነት ወደ ዐሃነት ለማሸጋገር የቻለ ሰው ነበር። በዘመነ መሳፍንት ተወልዶ የነበረው መሳፍንት ማርከሻ ለመሆን በቃ።

ይሁን እንጂ ቲዎድሮስ ከጨረቃ የመጣ ሰው አልነበረም። ትውልዱና ሰድገቱ ለጎሳው የፖለቲካ ሕይወቱ መጠነኛም ቢሆን አስተዋፅዖ አድርገዋል። ለሥልጣን መቆናጠልና ለዘመኑ ፖለቲካም መለማመጃ ትምህርት ቤት የሆነውን ቋራን (ምንም እንኳ ጎሳ በራሱ ኃይል ቢያደላድለውም) ከመነሻው ባለቤትነቱን ያወጀው የቤተ ዘመዱ ግዛት ስለሆነ ነበር። በመቶኛው ዓመት መጀመሪያ ላይ ከነበሩት የዘመነ መሳፍንት ተዋንያን አንዱ የደምቢያው ገዥ ደጃት ማሩ የካሣ ዘመድ ሲሆን ቋራን ጨምሮ በየቦታው ተብታትነው የሚገኙት ግዛቶችም በጥቅል «የማሩ ቀመስ» ተብለው ይታወቁ ነበር። ደጃት ማሩ በ1820 «ዘኮሶ በር ጦርነት» ላይ ሲወድቅ ግዛቱ ወደ ደጃት ክንፉ ተላለፈ። በጉንደር የተወለደውና አንዳንዴ ካሣ ማሩ እየተባለ ይጠራ የነበረው ካሣ ኃይሉም ወደ ቋራ የሄደው ከዚሁ ከኮሶ በር ጦርነት በጎሳ ነው።

ካሣ ቋራ በደጃት ክንፉ ቤት አደገ። በዚህን ጊዜ ከላይ እንደጠቀስነው ግዛቶች ከሱዳን ወደ ኢትዮጵያ ድንበር ለመስፋፋት የሚያደርጉትን ጥረት ዙብርቱ ይፋለሙ ከነበሩት መሳፍንት አንዱ ደጃት ክንፉ ነበር። በ1829 «ወድ ክልተቤ» በተባለ ሥፍራ በግብፅ ጦር ላይ ትልቅ ድል በመሸናፃፉም በኢትዮጵያውያን ዘንድ ስመ ጥር ሆኖ ነበር። የአባቱ ልጅ ለሆነው ለካሣ ግን ብዙም ፍቅር አያሳየውም ነበር። የዚህም ምክንያት ክንፉ ካሣን የልጆቹ ጣውንት አድርጎ ስላየው እንደነበር ይገመታል። ክንፉ «የማሩ ቀመስ»ን ለልጆቹ ለማውረስ ለነበረው ጽኑ ፍላጎት ካሣን እንቅፋት ሆኖ ስላየው የሚመለከተው በዘፋ ዓይን ነበር። የማታ ማታ ግን ያ ሁሉ ልፋትና ጠላትነት ከንቱ ሆነ። ክንፉ እ.ኤ.አ. በ1839 ሲሞት «የማሩ ቀመስ» ለክንፉ ለልጆችም ሆነ ለካሣ አልሆነም። የራስ ዓሊ እናት አቴጓ መንን ወረሰችው። ያኔ ነው ካሣም በሥርዓት

ያባውን ግዛት በጉልበት ለማግኘት የሽፍትነትን ጎዳና የመረመው። ከጥቂት ጊዜ በኋላ ሌሎች እንደሰባ ያካረፉ ባለሟሎችንና ተራ ቀማጆችን እየመራ በቋራ በረሃ መንቀሳቀስ ጀመረ።

የካሣ ስብዕና የታነፀው በዚህ የሽፍትነት ዘመኑ ነው ቢባል አምብዘም ከእውነት የራቀ አይሆንም። ዘባቂ የሆኑት የካሣ ባሕርያት ቅርፅ የዋዙት በዚሁ ዘመን ነበር። ከነዚህም ባሕርያት አንዱ ምቅትና ብልጭልጭ ነገር አለመውደድ ነው። ካሣ፣ ኋላም ቴዎድሮስ፣ የወታደሮቹን ነጭ የሚጋራ መሪ ነበር። እንደገበሬ አርሶና ዘርቶ እንደ ወታደር ይቃጋ ነበር። ሌላው ባሕረው ደግሞ ለፍትሕና ለእኩልነት መቆርቆር ነበር። እንደ ዝናው የእንግሊዝ ሽፍት ሮቢን ሁድ ካሣም ከጎጋዴዎች የዘረገፈውን ገንዘብ ለዘበራዎች ማረሻ መግዛት ብሎ ይሰግስ ነበር። በኋላ ክፉ መዘዝ ያመጣበትን የቤተ ክህነትን መራት ወርሶ ወታደሮቹን ለመቀሰብ መሞከሩም የዚሁ የማደላደል ስሜት አንዱ ነጸብራቅ ነው።

ከሁሉም በላይ፣ካሣ በሽፍትነት ዘመኑ ነው ከግብዓት ጋር መጋልጥ የጀመረው። ቱርክ ብሎ ከሚጠራቸው ጋር ያደረገው የእድሜ ልክ ፍልሚያና ኢየሩሳሌምን ከነሱ ነፃ አውጣሰው የሚለው ሕልምም የተፀነሰው እዚሁ ኢትዮጵያና ሱዳን ድንበር ላይ ነው። በሕይወቱ ሽንፈትን ያላወቀው ካሣ የመጀመሪያውን የመጨረሻውን ማለት ይቻላል። ወታደራዊ ሽንፈት የቀመሰው በ1840 ደባርቂ በምትባል ሥፍራ ነው። ጭፍን ድፍረትን እንጂ የጦር ሥልጣና ዘመናዊ መሣሪያን ያልታደለው የካሣ ሠራዊት በግብፅ መድፍ እንደ ጭፍ ታረደ። ካሣም ለካ ይኸም አለ ብሎ የወደፊት አቅጣጫውን ለማሳለል ተገደረ። ሰልፍና መድፍ፣ እነዚህ ሁለቱ ካሣ ከደባርቂ ሜዳ ያገኛቸው ዐቢይ ትምህርቶች ነበር። እነሱን ያልያዙ ሠራዊቱም የድል ተስፋው የመንመሪያ መሆኑን ተረድቶ ሁለቱንም በጁ ማድረግ የእድሜ ልክ ጥረቱ ሆነ። መጀመሪያ በግብዓት በኋላ ደግሞ በልብ ወዳጁ በእንግሊዛዊው ጆን ቤል (በኢትዮጵያዊ አጠራሩ ሊቀ መኳሰ የሉኦንስ) ለማካይነት ሠራዊቱን ሰልፍና የውጊያ ስልት ማስተማር ጀመረ። ካሣ ለመድፍ ያለው አክብሮትም ደባርቅ ሜዳ ላይ ተረግዞ «ሰብስቶ ፖል» ብሎ የጠራው መድፋ ጋፋት ፋብሪካ ሲሠራ ታላቅ ልዩነት አገኘ። ዳሩ ግን ያ ቴዎድሮስ የተመነበት መድፍ፣ ያ ከደብረ ታብር እስከ መቅደላ አፋፍ በስንት አሰር ተጎትቶ የተመሰደው መድፍ፣ በእንግሊዞች ላይ ሳይሆን አበሻ መሀል ፈነዳ። ቴዎድሮስም የሕይወቱን ከንቱነት፣ የሕልሙን ቅዠትነት በዚሁ ተረዳ።

የካሣ ስምና ዝና በቋራ አካባቢ እየገነነ ሲሄድ ባለ ሥልጣናቹን ራስ ዓሊንና እናቱን አጥፊ መነንን ማሳሰብ ጀመረ። ከጋዬል ዘዴ ይሻለል ብለውም በጦር ያገኘውን የዳራን ግዛት መረቁለት። በጋብቻ ለማሰርም የዓሊን ልጅ

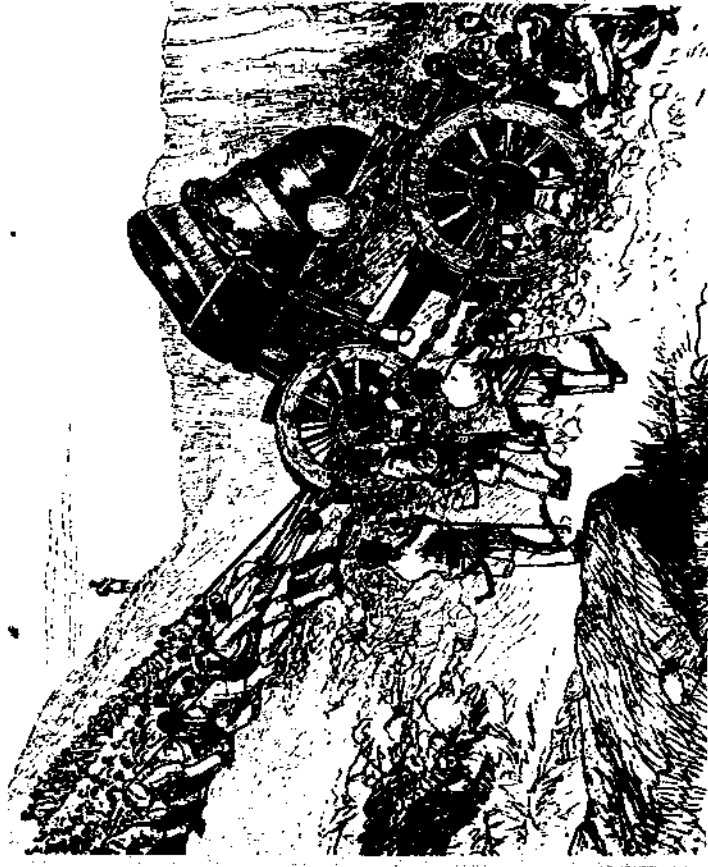
እንግሊዞች በቴዎድሮስ ላይ መቅደላ ላይ ያገኙትን ወታደራዊ ድል እንደ ድል መቀበር ያስቸግራል። በዚያን ጊዜ ቴዎድሮስ ያለቀለት ስለነበር እንግሊዞች ያለ ጠላት ተዋጉ ማለት ይቀላል።

ተቀበሉትን ዳራለት። ካሣ ለተቀበሉት ያለው ፍቅር ቁጫ የሆነውን ያህል ከአባቷና እናታ ጋር ያደረገው እርቅ ግን ውሎ አላደረገም። ዜና መቀሪያ አሳራፊው ዘክብ እንደሚተርክልን በገጃ ቤተ መንግሥት በደልና ንቀት ቢጠባበቅ ካሣ እንደገና የሽፍትነት ነጭን ቀጠለ። ዓሊና መነንም ካሣን ለማዝርከስ ጦር መልክ ያዙ። የላላው ሁሉ ግን የሽንፈት ጽዋን እየቀመሰ መመለስ ሆነ። ከሁሉም ተረት ሆኖ የቀረው «ይኸን የነሶ ሻጭ ልጅ አንጠልጥፄ አመጣለሁ» ብሎ የፎካረውና ተሸንፎና ተማርኮ የፋካራ ቃሉን በመራራ ኮሶ እንዲውጥ የተገደደው ደጃች ወንድይራድ ነበር። ምርኮ ግን ለንግሥቲቱ ለመነንም አልቀረላትም። ጦሯ በካሣ ጦር ተበትኖ ንግሥቲቱም ለጥቂት ቀናት የካሣ ምርኮኛ ሆኖ ነበር።

እነዚህ የመጀመሪያ የካሣ ድሎች ጋላ በዘመነ መሳፍንት አውራጆች ላይ የተገናፀፋቸውን ተከታታይ ድሎች የሚያበስሩ ነበሩ። የካሣን የጦር ጥበብ ባሕሉት በነዚህ ድሎች አማካይነትም የዘመነ መሳፍንት መሪ ተዋጊያን በሚያስገርም ፍጥነት አንድ ባንድ ድል ሆኑ። መጀመሪያ ጉር አምባ ላይ (ነጻደር 191 1945) የራስ ዓሊ ታዛዥ የነበረው የጎጃሙ ደጃች ጎሹ ወደቀ። ይህ ጦርነት ከጉንደር ብዙም ባልራቀ ሥፍራ ላይ መደረጉ ካሣ ከመከላከል ወደ ማጥቃት መሸጋገሩንና የመጨረሻ አላማውም የነገሥታቱ መዲና መሆኑን አመለከተ። ከአንድ አምስት ወር በኋላ፣ በሚያዝያ 5 ቀን ደግሞ ካሣ አራት የራስ ዓሊን ጸዳዘማቶች «ጎርጎራ ብችኝ» በተባለ ጦር ሜዳ ላይ እሸነፈ። ከነዚህ ሁለቱ አዚያው ጦር ሜዳው ላይ ሞቱ። ራስ ዓሊ እንዲህ እርቃኑን ከቀረ በኋላ የካሣን ጦር መመስት አልቻለም። በሰኔ 26 ቀን አይሻ ላይ ጦር ተበትኖ አሱም ወደ እሳት ሆኖ የመመለስ ያህል ወደ የጁ ግዛት ማምለጥ ነበረበት። ከዚህ በኋላ በካሣና በዙፋኑ መካከል የነበረው መሳናካል አንድ ብቻ ነበር፣ የሰሜን ደጃች ሠብ። አሱም በየካቲት 3፣ 1847 ደረሰ። ላይ የሽንፈት ጽዋ ቀመሰ። ካሣ ለመነንም ወደ ጉንደር መመለስ አስብኝ ብሎ አላመነም። እዚያው ደረሰ። ላይ ሠብላ በሳነፀው የማርያም ቤተ ክርስቲያንና ከግብፅ ባስመጣው ጳጳስ በአቡነ ሰላማ አማካይነት «ዳግማዊ ቴዎድሮስ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ» ተባለ።

እንደ ዘመነ መሳፍንት የፖለቲካ ባህል በሆነ ኖሮ ቴዎድሮስ የሰሜን ኢትዮጵያን መሳፍንት አንድ ባንድ ድል አድርጎ ዘውድ ሲቀዳጅ «የፈለግሁት ቀሚላልኝ» ብሎ በተዘናኘ ነበር። ግን አሱ በዚህ በቃኝ አላለም። በደረሰ። በማህበት ግንባሩን ወደ ወሎና ወደ ሽዋ አዞረ። በዚህ ድርጊቱም በሰሜን ኢትዮጵያ አድማስ ተከልሎ የነበረውን የዘመነ መሳፍንት ፖለቲካ አንድማይታጠፍ አድርጎ አሸነፈው። የቴዎድሮስ የሽዋ ዘመኝ አንዱ ትልቅ ሠብሐት ያንን ከጉንደር ፖለቲካ ሽሽ ብሎ የነበረን ግዛት በማያሻማ ሁኔታ ወደ ማህበራት ጎትቶ ማስገባቱ ነው። ይህ ሂደት ቀጥሎና አድን ምኒልክ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ሊሆን ሽዋ ከድንበር ግዛትነት ወደ ማህበራትነት ልትሸጋገር በቃች።

ከሸዋ በፊት ግን ቴዎድሮስ ወሎን ማስገባር ነበረበት። በዘመኑ ከነበረው ሐምድ አንፃር የቴዎድሮስ የወሎ ዘመኝ እጅግ የተራዘመ ነበር። ኩዳዴና ክሪምት ያላገደው ስድስት ወር ያህል የፈጀ ዘመኝ ነበር። የወሎዬዎች

2.1 «ሴባስቶፖል» የተባለው የዐፄ ቴዎድሮስ መድፍ በመቅደላ አቀባት ላይ ሲገኙት

አይበገረኑትና የቴዎድሮስም ጨካኝነት አፍጠው መውጣት የጀመሩት በዚሁ ዘመቻ ነበር። በፖለቲካዊም ሆነ በአካላዊ እነጋገር ወሎ የቴዎድሮስ መቀበሪያ ሆነች። ጉድጓዱን መጓዝ የጀመረው ግን እሱ ራሱ ከዚሁ ከመጀመሪያው ዘመቻ ጀምሮ ነው። መቀጣጫ ይሆናል ብሎ የጀመረው እጅና እግር የመቆረጥ ፈሊጥ የማይታይ ማታ ሰፊ የሕዝብ አመፅ እስካሳየበት። ዘመቻው በመስከረም መጀመሪያ ላይ መቅደላ ሲያዝ ለጊዜው አበቃ። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ነው መቅደላና የቴዎድሮስ ሕይወት መያያዝ የጀመሩት። መቅደላ የቴዎድሮስ የዘመናዊ መንግሥት መፈተኛ ሳቦራቶሪ ነበረች። መቅደላ ቴዎድሮስ በግራ በቀኝ ከተዋክበና ድፍን ኢትዮጵያ ካመፀበት በኋላ ቀስሎን አንደሚልስ እንበላ ያፈገፈገባት ዋሽገው ሆነች። ከሁሉም በላይ መቅደላ በ1860 የእንግሊዝ ወታደሮች እጁን ለመያዝ ሲጣደፉ የተከታይ ትውልድን ሰማት በማረከና እስካሁንም በሚማርክ ድርጊት የገዛ ሕይወቱን ያሳስፈባት መድረክ ነች።

እምስት ወር ያህል የፈጀው የሽዋው ዘመቻም እንደ ወሎው የተራዘመ ነበር። መንዝ፣ ግድምና ኤፍራታ አሜን ብለው ሲቀበሉ የቀሩት የሽዋ ግዛቶች ከግዛሉ ሥላሴ ልጆች አንዱ በሆነው ሠይፋ እየተመሩ ተቃውሟቸውን ቀጠሉ። በዚህ ዕሉ መሀል ንጉሠ ኃይለ መለኮት በድንገተኛ ሕመም ሲሞት የቴዎድሮስና የሽዋ መኳንንት ላይን በንጉሡ ልጅ በምኒልክ ላይ አተኮረ። ቴዎድሮስ ምኒልክን ለመያዝ ሲያበር መኳንንቱ ላለማስያዝ ሲሾሱ ቆይተው በኅዳር 1848 «በረከት» ላይ ቴዎድሮስ ድል አድርጎ ንጉሣዊ ምርኮውን ይዞ ተመለሱ። በሽዋም ላይ የኃይለ መለኮትን ወንድም ኃይለ ሚካኤልን በመርዕድ አዘማችነት ማዕረግ ሾመው። ቴዎድሮስ የሽዋ መሳፍንት ከሃህለ ሥላሴ ጀምሮ የሚጠሩበትን የንጉሥነት ማዕረግ ሽሮ ቀድሞ ይጠሩበት የነበረውን ዝቅተኛውን የመርዕድ አዘማችነት ማዕረግ እንደገና ማደሉ የወደፊት ሳላማውን የሚጠቁም ነው። «በኢትዮጵያ ምድር ካንድ በላይ ንጉሥ አይኖርም፤ ያም ንጉሥ እኔ ነኝ» ለማለት የፈለገ ይመስላል። ይሁንና የቴዎድሮስ የሽዋ ድል ጊዜያዊ ነበር። ገና ፊቱን መለስ ከማድረጉ ሠይፋ ግህለ ሥላሴ አመፀን ቀጠለ። በነጃምና በከሚንም ቴዎድሮስን የጠቀው አመፅ ነበር። ስለሆነም የቴዎድሮስ የሽዋ ዘመቻ የመጀመሪያው ምዕራፍ ወታደራዊ ድሎቹ ሁሉ ማሳረጊያ የሆነውን ያህል የወደቀቱም መጀመሪያ ነበር ማለት ይቻላል። ታሪክ በእንዲህ ሳይነቱ እንቆቅልሽ የተመለኘ ናት።

ቴዎድሮስና ዘመናዊ ሥልጣኔ

ፕሮፌሰር ዶናልድ ክራሚ የቴዎድሮስን ሕይወትና ገጸ ባሕርይ ሲገመግም «ማብራራቱና መተንተን በገለውም የዘመናዊ ሥልጣኔ ሐሳብ የባሰው የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ንጉሥ ነበር» በማለት ጽፏል። ይህ ማለት ከቴዎድሮስ በፊት የነበሩት ነገሥታትና መሳፍንት አንዳንድ የዘመናዊ አሠራር አሳቦች ሳይገለጽላቸው ቀርቶ ነው ማለት አይደለም። እንደ ቴዎድሮስ ግን በስፋትና ያለመተካት ሐሳቡን ግብ ለማድረስ የጣረ ንጉሥ አልነበረም። ይሁን እንጂ ቴዎድሮስ ሀገሪቷን በዘመናዊ መንገድ ለመምራት የሚያስችለውን ንድፍ በደገብ ካስመቅረፁም ሌላ በሚወስዳቸው ተቃራኒ እርምጃዎች ምክንያት ከግላማው ሊደናቀፍ በቃ። የሚያደርጋቸውም የለውጥ መክራዎች በዳብላ እንጂ በሰገብ የሆነ የለውጥ ፕሮግራም ተከትሎ አልነበረም። ከዘመነ መሳፍንት የወረሰው ማኅበራዊና ፖለቲካዊ መዋቅር ብዙም ሊያራምደው አልቻለም። ስለሆነም የጀመሩቸው ወታደራዊና አስተዳደራዊ ለውጦች የኢኮኖሚና የቴክኖሎጂ መሠረት ስለልነበራቸው አየር ላይ ተንጠልጥለው ቀሩ። የአውሮጳውያንን የቴክኒክ እርዳታ ለማግኘት አጥብቆ በማፀንም የሚሰማው አላገኘም። በመጨረሻም ቴዎድሮስ ብቸኛና ግራ የተጋባ የለውጥ ሐዋርያ ሆኖ ተረ።

ቴዎድሮስ ይከተል የነበረውን የአስተዳደር ፖሊሲ ስንመረምር ባንድ በኩል የዘመነ መሳፍንት ማካፍ ምን ያህል ጠንካራ እንደነበርና በሌላ በኩል

ደግሞ ቴዎድሮስም ራሱ ተለዋዋጭ እንደነበር እንረዳለን። እንደሚታለውና እንደሚነገረው ቴዎድሮስ የአካባቢ ሥርወ መንግሥታትን በደፈናው አልሸረም። እንዲያውም አብዛኛውን ጊዜ ከዚያው ሥርወ መንግሥታት አባላት ውስጥ በተቻለ መጠን ተቀናቃኝ የማይሆኑትን እየመረጠ የአባቶቻቸውን ግዛት መረቀቃቸው። ለምሳሌም ትግራይ ላይ የአጋሚውን መሪ የደጃች ሱባጋዲስን ልጅ ካሳን ሲሾም፤ ወሎ ላይ ደግሞ በተከታታይ የአካባቢው መሪዎች ተወላጆች የሆኑትን ደጃች ሊበን አመዴገና አመዴ ዓሊን (የታወቀውን የወርቀትን ልጅ) አስቀመጠ። መቅደላን ብቻ ምናልባት ለራሱ የዘመናዊ አስተዳደር ዓላማ እንዲመቸው ብሎ ከቅርብ ተከታታዮቹ አንዱ ለሆነው ለግራዝማች ዓለሜ ሰጠ። በሸዋም ቢሆን ምንም እንኳን ቀርቶ የነበረውን የመርዕድ አዝማች ማዕረግ አንደገና ሥራ ላይ በማዋል የሸዋን መሳፍንት ልካችሁን ዕውቁ ያለ ቢመስልም፤ ኃይለ አልክሌልን በመሸሙ የሥህለ ሥላሴን ሥርወ መንግሥት አጸደቀው እንጂ በነጃም ብቻ ይመስላል። ቴዎድሮስ ከሰር መሪዎች አንዱ የሆነውን እንግዳን ነው በራሱነት ማዕረግ የነጃም ሹም ያደረገው።

ይህ ቴዎድሮስ የተከተለው የአስተዳደር ፖሊሲ በደፈናው ሊታይ መሳፍንት ግን የሚለይበት አንድ ዋነኛ ጉዳይ አለ። ይኸውም ከቴዎድሮስ በፊት ገነው የነበሩት መሳፍንት የጉንደሩ ንጉሠ ነገሥት ያጸደቁት ሳይሆን በራሳቸው ጉልበት ግዛታቸውን የያዙ ሲሆኑ በቴዎድሮስ ዘመን ግን በአካባቢያቸው የፖለቲካ መሠረት ቢኖራቸውም በንጉሠ ነገሥቱ የተሰየሙ መሆናቸው ነው። ይሁንና ቴዎድሮስ የራሱ ሰዎች ናቸው ያላቸው ታማኝ ሆነው አልተገኙም። ቀደም ያለ የፖለቲካ መሠረት የነበራቸው ሹማምንትም ለማመፅ አልተኩሉም። ነገሩ የተገለበጠ ሆኖ እንግዳና ዓለሜ ቴዎድሮስን ከዱ። በተለይም የዓለሜ መከፋት ቴዎድሮስን በሰር ፍላጎ የተወጋ ያህል እንደተሰማው ሲነገር የቆየ ነው። ባንዱ የሸዋው መርዕድ አዝማች ኃይለ ደግሞ ከዚህም የላቀ የታማኝነት ተግባር ፈጽሞ። በቴዎድሮስ ላይ አምፃ ከነበረው ከሰሜኑ አገራት ንጉሡ ተከታዮች አንዱ ጌታውን ያስደሰተ መስሎት የቴዎድሮስን አገራት ቆርጭ አመጣልሃለሁ ብሎ ፎክሮ ነበር። ቀን ሲጥለው ይኸው ፎክሪ በካሳ እጅ ወደቀና ካሳም ያን የሰፈሰበትን ምላስ ቆርጦ ለሆነው ለአገው ንጉሡ ያለውን ጥላቻና በሌላ በኩል ደግሞ ለቴዎድሮስ ያለውን ባለውለታነት ለመግለጽ የፈለገ ይመስላል። የደጃች ውቤ አስረኛ ሆኖ ወገቡ እስኪገባጥ የማቀውን ካሳን ከደረሰ ድል በኋላ ከአስር ነፃ ያወጣው ቴዎድሮስ ነበርና።

ቴዎድሮስ ከትግራይ የሚያገኘው ግን ለፍላጊ ምላስ ብቻ ሳይሆን በብዙ ሙቶ ሺ ብር የሚቆጠር ግብርም ነበር። እንዲያውም ዋና የገቢ ምንጩ የሚመጣው ከዚሁ አካባቢ ነበር ማለት ይቻላል። በቅርብ የተገኙ የቴዎድሮስ የሃምሜ ቤት ሰነዶች እንደሚያስረዱት በየመቱ ወደ ሁለት መቶ ሺ ማርትሬዛ ብር የሚጠጋ ገቢ ያገኝ ነበር። ይህም ከበጋምድር ከሚያገኘው ሃምሳ ሺ ብር ሲነፃፀር አራት እጅ የላቀ ሆኖ እናገኛለን። ከዚህም ውስጥ ከሁለት አምስት ሺ ብር በላይ የሚመጣው የቴዎድሮስን ልጅ አልጣሽን ካገባው የሽሬና ዐድቀ አካባቢ ገዢ ከደጃች ባርያው ጳውሎስ፤ ሠላሳ ሁለት ሺ ያህል ከአማሌገና ሠራፍ ገዢ ከደጃች ኃይለ ተወልደ መድኃኒን፤ ከአሥራ ሰባት ሺ ከላይ ደግሞ ከአካል ጉዛይ ሹም ከባሻ ገብረ አግቢ ነበር።

የቴዎድሮስ ለውጥ የማምጣት ፍላጎት ጎልቶ የወጣው ከአስተዳደር መስክ ይልቅ በወታደራዊ መስክ ነው። ወታደራዊ ኃይልና የፖለቲካ ሥልጣን ምንጊዜም ተወራራሽ በመሆናቸው፤ አገር አሠለጥናለሁ ያለ መሪ ሁሉ መጀመሪያ የሚያተኩረው በሰር ሠራዊቱ እንደሆነ ተደጋግሞ የታየ ነገር ነው። ከቴዎድሮስ ቀደም ብለው የነበሩ የኢትዮጵያ ነገሥታት እንኳ ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር ያደረጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች እንደሚያሳዩት የመጀመሪያ ጥያቄያቸው ከዘመናቸው ወታደራዊ ቴክኖሎጂ እንዲያቋረጁባቸው ነው። የዘር ሐረግ መዞ ሳይሆን በወታደራዊ ጡንቻ ሥልጣን ለተቀዳጀው ቴዎድሮስ የወታደራዊ ኃይል ወሳኝነት ከቶ የተሰወረ ሊሆንበት አይችልም። ስለዚህም ሥልጣኑን ለማዳበር ሠራዊቱን በሦስት አቅጣጫዎች ማሻሻል አለባቸው ብሎ ተነሣ፤ በአደረጃጀት፤ በሥነ ሥርዓትና በሰር መሣሪያ። ይሁንና በሌሎች መስኮች እንደታዩት ሁሉ በዚህም መስክ ቴዎድሮስ ያደረጋቸው የመሻሻል ሙከራዎች ቀጣይነትና ሁለገብነት የጎደላቸው ነበር።

በአደረጃጀት በኩል ቴዎድሮስ ለማድረግ የፈለገው ዐቢይ ለውጥ ተጠሪነታቸው ለመሳፍንቱ የነበረውን የተባታተኑትን ሠራዊቶች ባንድ አገር እቀፍ ብሔራዊ ሠራዊት መታካት ነው። በዚህም መሠረት ከተለያዩ ግዛቶች የመጡ ወታደሮች ባንድ ራጅመንት ተሰልፈው እንዲዋጉ በማድረግ ከጠባባ የአካባቢ ስሜት ተላቀው ሰፋ ያለ አመለካከት እንዲኖራቸው ለማድረግ ሞከረ። ከዚያም በላይ የዐሥር አለቃ፤ ያምላ አለቃ፤ የሺ አለቃ የሚባሉ አዳዲስ የማዕረግ ስሞች በመፍጠር አስካለንበት ጊዜ ድረስ በግልጋሎት የቆየውን የሥልጣን ተቀረድ መሠረተ። ሌላው ቴዎድሮስ በአደረጃጀት በኩል ያመጣው ለውጥ ወትሮ ሠራዊቱን ያጅበው የነበረውን ጀሌ (የቤት ሠራተኛ፤ አሽከር፤ ወዘተ) በመቀነስ የሠራዊቱን በፍጥነት የመንቀሳቀስና ባጠቃላይም የውጊያ ችሎታ ማዳበር ነበር። ስለልኩም ሆነ ስለአካላፊሉ በውል የታወቀ መረጃ ባይኖርም ለሠራዊቱ ደመወዝ በመቆረጥ ወታደር በየባላገሩ ቤት የመምራትን እስከፊ ሥርዓት ለማስቀረትም ሞክሮ ነበር ይባላል። በመጀመሪያዎቹ ዓመታት፤ የፍትሕ ስሜቱ በጭፍን ጭካኔ ከመታወሩ በፊት፤ ወታደሮቹ ገበሬውን ሲዘርፉ ያላርገራጌ ይቀጣል። አንዳንዴ ወታደሮቹ ገበሬውን እየዘረፉ ቢያስቸግሩት ዘፋኑን ለመልቀቅም ይቃጠባል፤ ሌላ ጊዜ ግን፤ የወሎ አማፅያን የሌሊት ዘቦቹን

ገደለው በቅሎዎቹን ቢነዳቡት በበቀል እርምጃ ወታደሮቹ አነባቢውን እንዲዘርፉ ይፈቅድላቸዋል።

ለላው እስከ መጨረሻው የቴዎድሮስን ሕሊና የማረከው ነገር ይኸው ነበር። ዳሩ ግን ሥነሥርዓትን በመቀጣጫነቱ እንጂ በአማኝታዊ ገጽታው ብዙም አልተገነዘበውም ነበር። በመጀመሪያው የወሎ ዘመን ወታደሮቹ ያለፈቃድ ተዋግተው ሰው ስለሞተና የጦር መሣርያ በማረከባቸው እጅና እግራቸው እንዲቆረጥ አዘዘ። ሽዋም ሲደርስ ዓመት ያህል በዘመቻ የቆየው ሠራዊት በመታከት ማግረምረም ሲጀምር አርባ ስምንት የሚሆኑትን አኩሊታዎቹ በሰይፍ ተቆራርጠው እንዲሞቱ የቀሩት እንዲረሽኑ አደረጉ። የአድማው ቀንደኛ መሪዎች የተባሉት ሁለቱ ደግሞ እጅና እግራቸው ተቆርጠው እንዲሰቀሉ አደረጉ። ይህ ሁሉ መዓት የወረደው በሠራዊቱ መሀል «ንጉሡ ከሽዋም አልፈው ገና አያሩሳሌም ሊያዘምቱን ነው» የሚል ወራ ስለተናኘ ነበር። በርግጥም በዚያን ጊዜ ከጉንደር ሽዋ ድረስ መጥቶ መዋጋት አያሩሳሌም ድረስ መሄድን መስሎ ሊታይ በመቻሉ የሠራዊቱ ሥጋት መሠረተ ቢስ አልነበረም። እንዲሁ ዓይነቱ የመቀጣጫ እርምጃ ግን ስነሥርዓትን ዓይሆን አመፅን ነው የወለደው። በ1860 ቴዎድሮስ ለድል አድራገው የእንግሊዝ ሰር መሪ ለርበርት ናፒየር የጻፈው የስንብት ደብዳቤ ይህ ዕድሜ ልኩን የተመኘው ስነሥርዓት ምን ግብ ብዙ እምቢ ብሎ ተጠላኝ። እናንተ ግን በሥራት በተገዛ ሰው አቸነፉትሁኝ።

የቴዎድሮስ ወታደራዊ ለውጦች ሦስተኛ ገፅታ ደግሞ ሠራዊቱን በዘመናዊ መሣሪያ የማስታጠቅ ፅኑ ፍላጎት ነው። እርግጥ በግዥም ሆነ በምርኮ የተሠራውን መሣሪያ በዚህም ሆነ በዚያ ማግኘቱ ሳይሆን ባገር ቤት ለማፍራት ነበር። ይህም ፍላጎት ገና በደባርቂ ውጊያ ማግስት ነበር ነሐድ የወጣው። ፈልፍሎ ባሩድ በመቀበር ከሩቅ የሚፈነዳ መድፍ መስዋዕትነት ከተገነዘበ በኋላ ግን፡፡ ሥራ ላይ ለማዋል እየተዘጋጀ አያለ ከወታደሮቹ አንዱ በጠላት እጅ ወድቆ ሲመረመር ሥቃይ ቢጠባበቅ ምስጢሩን ስላወጣ የዚህ የመጀመሪያው ሙከራ ውጤት ላይታወቅ ቀረ። በኋላም ቴዎድሮስ የውጭ መንግሥታትን ያለመታከት ይወተውት የነበረው መሣሪያ ስጡን በማለት ሳይሆን ኢትዮጵያውያንን መሣሪያውን የመሥራት ጥበብ የሚያስተምሩ ጠባባላዎችን አያለ ነበር።

የዚህ መሣሪያ የመፈለረክ የማይታጠፍ ዓላማ ማሳረቢያውም ጋፋት ሆነ። ደብረ ታቦር አጠገብ የምትገኘው ይህች ሥፍራ ከማንኛውም ሥፍራ ይልቅ የንጉሡ ዘመናዊ ሥልጣኔን የማስፋፋት ዕቅድ አምባ ሆነች። በተጨማሪም ጋፋት ንጉሡ ከአውሮጳውያን ሚሊዮናውያን ጋር የነበረው የሂድ መለስ ግንኙነት ነጻብራቅ ነበረች። ሚሊዮናውያኑ የመጡት ወንጌል እንደብዛለን፤ ፍቅር

እነሰፋሰን ብለው ነበር። ሺ ከአምስት መቶ ዓመት ክርስትናን ተቀብሎ በቆየ አዝር ወንጌል እንደብዛለን ማለት ግን ለቴዎድሮስ አገል መመዳደቅ ሆኖ ታየው። ሕሉ የምረጠው ሳይንሳችሁን እንጂ ሃይማኖታችሁን አይደለም። አላቸው። ቢነፋት ትምህርት ቤት ከፍቶም ወጣት አትዋጁባቸው ያንን የቀለምና የሙያ ትምህርት እንዲሰጣቸው አዘዘ። ሚሊዮናውያኑም የረሱትን የሳይንስ ትምህርት እየተሰሉ ከብዙ ሙከራ በኋላ ንጉሡ የፈለጋቸውን መሣሪያዎች መስራት ጀመሩ።

ቴዎድሮስ ለዘመናዊ የጦር መሣሪያ ያለው ከፍተኛ ግምት መቅደላቸው መሣሪያ ግምጃ ቤት ይታይ ነበር። በሥርዓት የተጠበቁት ሰነዶች እንደሚያስረዱት በዚህ ግምጃ ቤት 15 መድፎች፤ 7 መንጅረቶች፤ 11063 ልዩ ልዩ በመንጃዎች፤ 875 ሽጉቦችና 481 ሳንጃዎች፤ እንዲሁም 555 የመድፍና ሲዳፋን የቀላል መሣሪያ ጥይቶች ይገኙ ነበር። ይሁን እንጂ የጋፋት የዘመናዊ ሥልጣኔ መዲናት ከጅምሩ ብዙ ለማለፍ አልቻለም። በዘመናዊ የእጅ ጥበብ የሠለጠኑ አትዋጁባቸው ያን ባለሙያዎች ለማፍራት የነበረው ዕቅድ እምብዛም አልተሳካለትም። በሚሲዮናውያኑ የሚሠራባቸው ከጥበብተሰብ በሃይማኖት፤ በብሔረሰብ ወይም በኑሮ ደረጃ የተገለሉት ክፍሎች (ለምሳሌ ሙስሊሞች፤ ፋላኮች፤ የአረም የጦር ምርኮኞች) መሆናቸው ነገሩ ወትሮም ከነበረው የእጅ ሙያን ለተናቁ የጥበብተሰብ ክፍሎች ከመተው ጣህል ብዙም ራቅ እንዳለላ ያላቸው። በጋፋት መሣሪያ ፋብሪካ የተሠሩት መሣሪያዎችም በጦር ሚዳ ብዙም ልዩነት ማምጣት እንዳልቻሉ ቀደም ተብሎ እንደተገለፀው ከ«ሌላባቸው» ፅግ ተረድተናል።

ለላው ቴዎድሮስ ለውጥ ለማምጣት የፈለገበት ጉዳይ የባርያን ንግድ በተመለከተ ነበር። ከሽዋ ዘመቻ መለስ በጎጃም ሲያልፍ ባሶ ገበያ የተከሰሱትን ባርያዎች አይቶ ሁሉም አርነት እንዲያገኙ ካደረገ በኋላ ወዲያው ትጽብታዊ ሙሳኔ ለመስጠት ባለው ልዩ ችሎታ ሴትና ወንድ እያፈጠመ አጋብቷቸዋል። ይህ በመላ ግዛቱ የባርያ ንግድ መከልከሉን የደነገገበት ዐዋጅ መቅድም ነበር። እንዲሁም በቃሉ (ወሎ) ወታደሮቹ በምርኮ ያገኙትን ባሮች እንዳይሸጡ አግዷቸዋል። የባርያትን ሥርዓት ግን ስር የሰደደ በመሆኑ ይመስላል ቴዎድሮስ ለሚስቱ ለማስወገድ አልሞከረም። እንዲያውም የወሎው መሪ አመዴ በሽር አምፃ በሽምቅ ውጊያ ሲያዋክበው ተባላጭቶ ወታደሮቹን የአመዴን ተከታዮች በመሉሉ አየዘኑ ለባርያት እንዲዳርጓቸው ፈቅዶላቸዋል።

በጣህል ረገድ የቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የአማርኛ ቋንቋ ያበበት ወቅት ነበር። የንጉሡን ደብዳቤዎች ከቀደሙት መላፍንት ደብዳቤዎች ጋር በነገሳዊር አማርኛ የቱን ያህል እንዳደገ መገንዘብ እንችላለን። በተለይም የዜና መዋዕል ጸሐፊው የደብተራ ዘክብ አማርኛ በቃላቱ ውበትም ሆነ ባጫጭር በረዳት ነገሮች ሐሳብን አሳምሮ የመግለጽ ችሎታው የዘመናችን የአማርኛ አጻጻፍ ስልት በር ከፋች ተብሎ ሊቆጠር ይችላል።

እንደማናቸውም ዘመናዊ ሥልጣኔን ሀገሩ ማስገባት የሚች መሪ ቴዎድሮስም ሥር ነቀል የሆኑ ሰውጦች ለማምጣት ደልዳላ የፋይናንስ መሠረት እንደሚያስፈልግ ተገነዘበ። ይህንን አደርጋለሁ አፈታለሁ ሲልም ነው ከቤተ ክህነት ጋር የተጋጨው። ይህም ግጭት የፍጻሜው መጀመሪያ ሆነ። ቴዎድሮስ ከጥንቱም ለክህናት ብዙ ፍቅር አልነበረውም። «አረግራጊ፤ አቴና ወጊ፤ ወገኩን ሰባቂ» አያለ ይዘልፋቸውም እንደነበር ሲወርድ ሲዋረድ የመጣ ወግ ነው። ቴዎድሮስን የእግዚአብሔር መልእክተኛ አርጎ የሚያየውና ፕሮቴስታንት በመሆኑ ደግሞ ለክህናቱ ልዩ ጥላቻ የነበረው ዘንብ የገንዘብና የክህናቱን ተግራራ ስነ ምግባር እንዲህ ሲል ይገልፀዋል፤

የዚህ ዘመን ክህናት በእውነት አልተከራከሩም ስለ ምድራዊ ንብረታቸው ነው እንጂ የዝቃዎች ከራቸው ምንዘር አሰማት ስኬት። የዚህን ዓለም ክብር ጓጥና ከራት የማገልገል ዘፈን ለሰው ለመታዩት። ብርን ለማግኘት ነው። ቀን ቀን የሰውን ስራ ይሰራሉ የየሰው ክርስቶስን ወንጌል ይሰባከሉ የሚሰማቸው የለም። ለሊት ከጋላሞታ ያድራሉና።... ይህንን ሁሉ ክፉት ባዩ ጊዜ እግዚአብሔር በሀሸሽ ላይ ገንጦ ተወድሮአልን አሰነሳ ምንዘር የማይወድ። ገንዘብ ሐሰት ሥርቆት የማይወድ ሽፍጥንም ሁሉ የማይወድ። እግዚአብሔርን የፈራ። እጅግ የሚሰጥ እንግዳ የወደደ ለታመመ የሚያዘን። በእንዲት ሌት የቀረበ፤ [ዘንብ፤ 4-5]

በተጨማሪም ቴዎድሮስ የቤተ መንግሥትን ብቻ ሳይሆን የቤተ ክህነትንም አሐዳዊነት ለማረጋገጥ ታጥቆ የተነሳ መሪ ነበር። ከዓለማዊነት እንዲ ለሁለት መቶ ዓመታት ያህል ክርስቲያኑን ሲያምስ የቆየውን የእምነት ልዩነት እስከወግዶ ለቤተ መንግሥት ወንክራ አጋር መሆን የምትችል ቤተ ክህነትን መመሥረት ነበር። ለጥቂት ዓመታትም ይህ ዓላማው የተሳካ መስሎ ነበር። እሱም ጳጳሱ አቡነ ሰላማ የሚከተለውን የተዋሕዶ እምነት ተቀብሎ፤ ጳጳሱም ቴዎድሮስ በጦር ጋይል ሊያዝው ዙፋን ቡራኬውን የተቀረጸ ሰጥቶ፤ ጥቂት ዓመታት በስምምነት ቆዩ። ግን ይህ የትብብር መንፈስ ዘለቁታ አላገኘም። ቴዎድሮስ ከዚያኛ ሁሉ የሚጠብቀውን ፍጹም ታዛዥነት ከክህናቱም ይጠብቅ ነበር እነሱ ደግሞ በእንደኛ ደረጃ የእግዚአብሔር አገልጋዮች ነን ባዮች ስለነበሩ፤ ከጥቂት ጊዜ በኋላ የቴዎድሮስና የክህናቱ ግንኙነት የማይፈታ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ቅራኔ ውስጥ ገባ። ይህ የአስተሳሰብ ልዩነት የቆሰችን ጥምጥም አስመልክቶ በተነሳው ክርክር ተከሰተ። ይህን ድራማ ደብተራ ዘንብ እንዲህ ሲል ይዘግባዋል፤

ገንዘብ ክህናቱን ጥምጥም ጠምጥመው እንዳይቀርቡ በፊታቸው ከልከለው ነበር፤ ክህናቱም ጥምጥም ከብራትን ነው ይበይኑልን

አሉ። ገንጦ ሥድራሮቹም መለሱ አሉም ከታቦት በገባችሁ ጊዜ ስለምን ጥምጥማችሁን ታወልቃላችሁ አላችሁ ክህናቱም እግዚአብሔር አድርጎታልና ብለን ነው አሉ። ገንዘብም በኔ እግዚአብሔር አላደረብኝም። እግዚአብሔር በእኔ አድር አይደለም የሚገዛ ባሉ ጊዜ። ክህናቱም አዎን አሉ። ገንዘብም እንግዲያው ምነዋ አሉ። ያን ጊዜውም እኔ ሥራት አስተምራችሁ ብዬ ነው እንጂ ጠምጥመው ብለው በየተላቸው። [ዘንብ፤ 27]

ዋናው ግጭት ግን በመሪት ጉዳይ ነው የመጣው። አሁንም ይህን ምህረታዊ የአመለካከት ልዩነት ዘንብ እንዴት እርግ እንደሚያብራራው እንይ፤

ከዚያም ወዲያ ክህናቱ ወደ ገንጦ ቴዎድሮስ ጭኑ። እያባትህ ብለው አዋጅ ተናገሩ እኛንም እንደ ጥንት እንደ ነገሥታቱ ያጉሩን አሉ። ገንጦ ቴዎድሮስም መለሱ አላቸውም እኔ ምን ልብላ ሠራዊቱንስ ምን ላብላው። እኩሌታውን የመቀላቀል መሪት እኩሌታውን እራም ገጸም እያላችሁ ወስዳችሁት ባሉ ጊዜ። እንዲ ከህን መለስ አለም። አራት ወር በጉንደር ተቀምጠው እርማጭሆን ጸገዴን ወልቃይትን ስሜንን ትግራን ይብሉ አላቸው። ዓራት ወር በዓራንን ተቀምጠው በኔምድርን ላስታን የጁን ወረኒመናን ወሉን ሽዋን ይብሉ። ዓራት ወር ይባላ ላይ ተቀምጠው ሚጫን እገውን ዳሞትን ጉጸምን ይብሉ። እንደ ጥንት ባለ ጊዜ ገንዘብ መለሱ አሉም። እኔ ብቻዬን በሆንሁልሽ ጊዜ እንደ ሕጤ አያሉ በሽሽ አንቀሻ ልትገድድኝ።[ዘንብ፤ 28]

የዘገነቱን ተቃውሞ በማጤን አራት ዓመት ካመነታ በኋላ ገንዘብ ክህናቱ ከሚያስፈልጋቸው በላይ ነው ብሎ የገመተውን መሪት በእጅ ብሎ በመውሰድ ለገዢዎች አከፋፈለ።

ቴዎድሮስና የውጭ አገር ሰዎች

ቀደም ብለን እንደጠቀስነው ቴዎድሮስን በአትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ልዩ ሥፍራ የሚያስጠው የውስጥ ችግሮችን ለመፍታት ባደረገው ጥረት ብቻ ሳይሆን ከውጭ የሚመጣውን አደጋም ሆነ ሰድል ተረድቶ በመመለሱ ነው። በአትዮጵያ ላይ የሚያገኝባቸው የውጭ ጋይሎች ሁለት ነበሩ፤ ግብፅና እውሮጳ። ነዘ። ግን የውስጥና የውጭ ሁኔታዎቹ የተያያዙ እንደሆኑ ሁሉ የግብፅና

የአውሮጳ አውነታም ተደጋጋሪ ነበር። የቴዎድሮስ የውጭ ፖለቲ መሠረት የአውሮጳን እርዳታ ማግኘት ነበር ቢባል ከውነት የራቀ አይሆንም። ንጉሡ የሚፈልጋቸውን የውስጥ ሰውጦች ለማምጣትም ሆነ የ«ቱርክ»ን አደጋ ለመቆጣጠር ይህ እርዳታ ወላኝ ነው ብሎ አመነ። ባንዳሩም አውሮጳውያን በዓለም አቀፍ ፖለቲካ ስቱርኮች የሚያደርጉት እርዳታ ከፍተኛ የመንፈስ ሽብር ፈጠረበት። እኤአ ከ1853 እስከ 1856 በተደረገው በዓለም የታወቀው «የክራይሚያ» ጦርነት ክርስቲያኖቹ ፈረንሳይና እንግሊዝ ከመብላሙ የአቶማካ ቱርክ መንግሥት ጋር አብረው አርቶዶክስ የሆነችውን ሩሲያን አንዲት ሊወጡ እንደባቱ ከቶ ሊገባው አልቻለም። የቴዎድሮስ ስላት የሃይማኖት ሲሆን፤ የአውሮጳ መንግሥታት ግን የቁሳዊ ጥቅም ነበር። ስለዚህም እነዚህ ለሩሲያ ያልተች ለኔስ ምን ያስተማምናሉ የሚል ሥጋት ቴዎድሮስን ያባኝነው ነበር። የእንግሊዙን ቆንስል ካፒቱን ካሜሩንን አስሮ አገራቱን ለወረራ ራሱንም ለሞት ያበቃው ከዚህ ከ«ቱርክ» ጋር ያሰሩብኛል ከሚል ጥርጣሬ ተነሥቶ ነው። ይህንንም ጥርጣሬውን ለእንግሊዝ መንግሥት ልዑክ ለካፒቱን ራሳም በ1858 በጸፈው ደብዳቤ እንዲህ ሲል ይገልፀዋል፤

ቱርኮች አገራን ይዘውባኝ ባላንጋራ ሁነውኛልና መርከብ የለኝ በባህር አልችላቸውም በእንግሊዝብሔር ኃይል የምሠደውን በረከት ሎሌያን የሚቀበሉኝ ሰው ይስደዱልኝ ብዬ የፍቅር ደብዳቤ ሠጥቼ (ካሜሩንን) ሰደድሁት። ከወዲያ ተላከሁ ብሎ የመጣበትን ከዚህ ተማክሮኝ የሄደበት ጉዳይ ትቶ ከቱርኮች ከማይወዱኝ ሰዎች ሂዶ ሲለዋርደኝ ሂንቀኝ ሰገብቶ መጣ። (Rubenson, Acta II, 284-285)

ቴዎድሮስ ለግብፆች የነበረው ከፍተኛ ጥርጣሬ የተፀነለው በሽፍትነቱ ዘመን በድንበር ሲፋለማቸው ነበር። ከዚህም ጥርጣሬ የተነሳ ነው በ1849 ባልተለመደ ድፍረት ለጉብኝት የመጣውን የእስክንድርያውን ፖትርያርክ ሳያማክሩ የግብፁ መሪ ለቴዎድሮስ ወታደራዊ እርዳታ እንዲልክ ስለጠየቁ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ ግብፅ በሱዳን የነበራትን ሥልጣን ለማዳከም ቴዎድሮስ ለሱዳን አማፅያን ድጋፍ ይሰጥ ነበር። ከዚህም አንዱ እኤአ በ1821 በግብፆች ላይ የተነሳውን አመፅ የመራው የመክ ኒምር ልጅ ወደ መክ ኒምር ይገኝበታል። እሱም ጥገኛ ከሆነበት ከአትዮጵያ ምድር ወደ ሱዳን እየዘለቀ በቴዎድሮስ ስም ግብር ሁሉ ይሰበሰብ ነበር። እያደረ ግን የቴዎድሮስ ትኩረት በምዕራብ ጠረፍ ላይ ሳይሆን በምሥራቁ የባሕር ዳርቻ ላይ ሆነ። ምክንያቱም ከአውሮጳ የሚያገናኘው መሥመር ያ በመሆኑና እሱም በግብፆች ተጋርጶበት ስለነበር ነው። ለንግሥት ሺክቶሪያ በ1855 የጸፈው ደብዳቤ የሚያንጸባርቀውም ይህን የመከበብ ሰሚት ነው። «ቱርኮች ከባህር ላይ ሆነው መልክተኞችን አናሳልፍም ብለው ቸግሮኝ ሳለ ቆንስል ኬምሮን መጣልኝ ወረቀትና የፍቅር በረከት ይዘ...»

አሁንም መልክተኞችን ከቆንስል ኬምሮን ጋር የፍቅር በረከት ይዞ እንዲልከደው ቱርኮች በባህር ላይ የማያስተላልፉልኝ ሆነ» (Rubenson, Acta II, 197-198)።

ቴዎድሮስ ከአውሮጳ መንግሥታት ጋር ወዳጅነት ለመመሥረት ፍላጎት ቢኖረውም ለእንግሊዝ የተለየ ፍቅር ነበረው። ለሳዛኝ ዕጣውም ይህ የሱ ፍቅር በወፋውን አለማግኘቱ ነው፤ እሱ ይውደዳቸው እንጂ እነሱ ብዙም አልተጨነቁበት። ይህን የመብል ለእንግሊዝ የተለየ አመለካከት ሊያድርበት የቻለውም ምናልባት ከሁለቱ እንግሊዛውያን ጆን ቤልና ምልተር ፕላውደን ጋር የጠበቀ ወዳጅነት ስለነበረው በዚሁ አማካይነት ይሆናል። ቤል ለንጉሡ ከመቅረቡ የተነሳ ሊቀ መንበሳ ለመሆን የበቃ ነው። በ1840 የእንግሊዝ ቆንስል ሆኖ የመጣው ፕላውደንም እንዲሁ ለንጉሡ ቅርብነት ነበረው። ሸፍቶ የነበረው የወንድሙ ልጅ ጋረድ ክንፋ በ1852 ፕላውደንን ሲገድለው ቴዎድሮስ በኃይለኛ ቁጣ ተነሥቶ ጋረድንና ተከታዮቹን ጨፍፍኞቻቸዋል። ለንግሥት ሺክቶሪያ በጸፈው ደብዳቤ እንዳስታወቀው «እነእቶ ቡላዲን (ፕላውደን) እና ሊቀ መንበሳ ሩሲያው... አጅግ አወዳቸው ነበረ የርስሞን ወዳጅነት ያገኘሁ እየመሰለኝ ሞት አይቀርምና የጠሉኝ ሰዎች እኔን ይክፋው ሲሉ ገደሉለቸው እኔም በእንግሊዝብሔር ኃይል ደመኞቼን አንድ ሳልተው ፈጅኋቸው የገዛ ዘመዶቼን»።

ካፒቱን ካሜሩንና ሌሎችም አውሮጳውያን እስረኞች እንዲለቀቁ ሊደራደር ለመጣው ለእንግሊዝቀው መልእክተኛ ለሆርመንድ ራሳምም ቴዎድሮስ በ1860 የገለጸው ባንድ ወገን ለእንግሊዞች ያለውን ፍቅር በሌላው ደግሞ ከግብፆች ጋር ይመሰጠሩብኛል ብሎ በማመኑ ያደረገበትን ቁጭት ነው። «ጥንት እንግሊዝ ለአትዮጵያ ወዳጅ ዘመድ ነበረ እሱ እኔም የጥንቱን ነገር አየሰማሁ አጅግ አጥብቄ እወዳቸኋለሁ ዛሬ ግን ከቱርክ ጋራ አመህ ጠሉህ ብለው ቢነግሩኝ አውነትን ይሆን ብዬ ልክ አወላወለብኝ» (Rubenson, Acta II, 112) የዚህ የፍቅርና የቁጭት ተቃርኖ ነው ቴዎድሮስን ከእንግሊዞች ያጋጨው። የታሪክ ምፀት ሆነና የልብ ወዳጅ ትሆነኛለች ብሎ ተስፋ የጣለበት አገር ደመኛ በላቱ ለመሆን በቃት።

ቴዎድሮስ የአውሮጳን የቴክኒክ ተራድኦ ለማግኘት ሳያቋርጥ የወተተው የሀገሩን ጌላ ቀርነት አሳምሮ ስለተረዳ ነው። ከመረዳትም አልፎ መፍትሔውን ለማግኘት ሌላ ለዓለም ሁሉ ለማመድ የተዘጋጀ መሪ ነበር። በሽታውን የደብቀ መድኃኒት አይገኝለትም እንዲሉ የሀገሪቷን ጌላ ቀርነት፤ የሕዝቡን ድንቁርና፤ ለራሱም ባልሰሳ ቋንቋ ነበር የሚገልጸው። ይህንንም ለንግሥት ሺክቶሪያና ለራሳም በጸፋቸው ደብዳቤዎች ውስጥ ተደጋግሞ እናገኝ ዋለን።

ጥር 1858፤ «የኢትዮጵያ ሰዎች ድንቁርነታችንን ፅውርነታችንን ሣይለመውት አይቀሩም»

የአውሮጳ እውነታም ተደጋጋፊ ነበር። የቴዎድሮስ የውጭ ፖለቲ መሠረት የአውሮጳን እርዳታ ማግኘት ነበር ቢባል ከውነት የራቀ አይሆንም። ንጉሡ የሚፈልጋቸውን የውስጥ ለውጦች ለማምጣትም ሆነ የ«ቱርክ»ን አደጋ ለመቋቋም ይህ እርዳታ ወሳኝ ነው ብሎ አመነ። ባንዳሩም አውሮጳውያን በዓለም አቀፍ ፖለቲካ ለቴርክቶ የሚያደርጉት እርዳታ ከፍተኛ የመንፈስ ሽብር ፈጠረበት። እ.ኤ.አ ከ1853 እስከ 1856 በተደረገው በዓለም የታወቀው «የክራይሚያ» ጦርነት ክርስቲያኖቹ ፈረንሳይና እንግሊዝ ከመስለሙ የአቶማካ ቴርክ መንግሥት ጋር አብረው አርቶዶክስ የሆነችውን ሩሲያን እንዴት ሊወጥ እንደባቱ ከቶ ሊገባው አልቻለም። የቴዎድሮስ ስሌት የሃይማኖት ሲሆን የአውሮጳ መንግሥታት ግን የቁላዊ ጥቅም ነበር። ስለዚህም እነዚህ ለሩሲያ ያልተች ለኒስ ምን ያስተማምናሉ የሚል ሥጋት ቴዎድሮስን ያባንነው ነበር። የእንግሊዙን ቆንስል ካፒቲን ካሜሩንን አስሮ አገሪቱን ለወረራ ራሱንም ለሞት ያበቃው ከዚህ ከ«ቱርክቶ» ጋር ያሌሩባቸው ከሚል ጥርጣሬ ተነሥቶ ነው። ይህንንም ጥርጣሬውን ለእንግሊዝ መንግሥት ልዑክ ለካፒቲን ራሳም በ1858 በጸፈው ደብዳቤ እንዲህ ሲል ይገልፀዋል፤

ቴርክቶ አገሪት ይዘውብኝ ባለንጋራ ሁነውኛልና መርከብ የለኝ በባህር አልችላቸውም በእግዚአብሔር ኃይል የምሠደውን በረከት ሱልጣን የሚቀበለኝ ሰው ይስደዳልኝ ብዬ የፍቅር ደብዳቤ ሠጥቼ (ካሜሩንን) ስድድሁት። ከወዲያ ተላከሁ ብሎ የመጣበትን ከዚህ ተማክሮኝ የሄደበት ጉዳይ ትቶ ከቴርክቶ ከማይወዱኝ ሰዎች ሂዶ ሲለዋርድኝ ሂንቀኝ ሰንብቶ መጣ። (Rubenson, Acta II, 284-285)

ቴዎድሮስ ለግብፆች የነበረው ከፍተኛ ጥርጣሬ የተፀነለው በሽፍትነቱ ዘመን በድንበር ሲፋለማቸው ነበር። ከዚህም ጥርጣሬ የተነሳ ነው በ1849 ባልተለመደ ፍፍረት ለጉባኝት የመጣውን የእስክንድርያውን ፖትርያርክ ቁርሶስና አቡን ሰላማን ደርቦ ያሰራቸው። የታሰሩበትም ምክንያት ንጉሡን ለሱዳን አማፅያን ድጋፍ ይሰጥ ነበር። ከዚህም አንዱ እ.ኤ.አ. በ1821 በግብፆች ላይ የተነሳውን አመፅ የመራው የመክ ኒምር ልጅ ወደ መክ ኒምር ይገኝበታል። እሱም ጥገኛ ከሆነበት ከኢትዮጵያ ምድር ወደ ሱዳን እየዘለቀ በቴዎድሮስ ስም ግብር ሁሉ ይሰበስብ ነበር። እያደር ግን የቴዎድሮስ ትኩረት በምዕራብ ጦረፍ ላይ ሳይሆን በምሥራቁ የባሕር ዳርቻ ላይ ሆነ። ምክንያቱም ከአውሮጳ የሚያገኘው መሥመር ያ በመሆኑና እሱም በግብፆች ተጋርዶበት ስለነበር ነው። ለንግሥት ሺክቶሪያ በ1855 የጸፈው ደብዳቤ የሚያንጸባርቀውም ይህን የመከበብ ስሜት ነው። «ቴርክቶ ከባህር ላይ ሆነው መልክተኛየን እናሳልፍም ብለው ቶግሮኝ ላለ ቆንስል ኬምሮን መጣልኝ ወረቀትና የፍቅር በረከት ይዞ...

አሁንም መልክተኛየን ከቆንስል ኬምሮን ጋር የፍቅር በረከት ይዞ እንዳልሰደው ብርክት በባህር ላይ የማያስተላልፉልኝ ሆነ» (Rubenson, Acta II, 197-198)።

ቴዎድሮስ ከአውሮጳ መንግሥታት ጋር ወዳጅነት ለመመሥረት ፍላጎት በኖረውም ለእንግሊዝ የተለየ ፍቅር ነበረው። ለሰዊን ፅባባውም ይህ የሱ ፍቅር በወፋውን አለማግኘቱ ነው፤ እሱ ይውደዳቸው እንጂ እነሱ ብዙም አልተጨነቁትም። ይህን የመሰብ ለእንግሊዝ የተለየ አመለካከት ሊያደርጉት የቻለውም ምናልባት ከሁለቱ እንግሊዛውያን ጆን ሴልና ዎልተር ፕላውድን ጋር የበበቀ ወዳጅነት ስለነበረው በዚህ አማካይነት ይሆናል። ቤል ለንጉሡ ከመቅረቡ የተነሣ ሊቀ መኳሰ ለመሆን የበቃ ነው። በ1840 የእንግሊዝ ቆንስል ሆኖ የመጣው ፕላውድንም እንዲሁ ለንጉሡ ቅርበት ነበረው። ሽፍቶ የነበረው የወንድሙ ልጅ ጋሪድ ክንፋ በ1852 ፕላውድንን ሲገድለው ቴዎድሮስ በኃይለኛ ቀጣ ተነሥቶ ጋሪድንና ተከታዮቹን ጨፍቶታቸዋል። ለንግሥት ሺክቶሪያ በጸፈው ደብዳቤ እንዳስታወቀው «አንላቶ በላዲን (ፕላውድን) እና ሊቀ መኳሰ ጥላክ... አጅግ አወዳቸው ነበረ የርስዎን ወዳጅነት ያገኘህ እየመሰለኝ ሞት አይቀርምና የጠሉኝ ሰዎች እኔን ይከፋው ሲሉ ገደሉአቸው እኔም በእግዚአብሔር ኃይል ደመኞቼን አንድ ላልተው ፈጅቷቸው የገዛ ዘመዶቼን»።

ካፒቲን ካሜሩንና ሌሎችም አውሮጳውያን እስረኞች እንዲለቁ ሊደራደር ለመጣው ለእንግሊዛዊው መልእክተኛ ለሆርመ-ዝድ ራሳምም ቴዎድሮስ በ1860 የገለጸው ባንድ ወገን ለእንግሊዞች ያለውን ፍቅር በሌላው ደግሞ ከግብፆች ጋር ይመሳጠራቸዋል ብሎ በማመኑ ያደረገበትን ቁጭት ነው። «ጥንት እንግሊዝ ለአትዮጵያ ወዳጅ ዘመድ ነበረ አሱ እኔም የጥንቱን ነገር እየሰማሁ አጅግ አጥብቄ እወዳቸኋለሁ ዛሬ ግን ከቴርክ ጋራ አመህ ጠላህ ብለው በኒግሩኝ እውነትን ይሆን ብዬ ልቤ አወላወለብኝ» (Rubenson, Acta II, 112) የዚህ የፍቅርና የቁጭት ተቃርኖ ነው ቴዎድሮስን ከእንግሊዞች ያጋጨው። የታሪክ ምፀት ሆነና የልብ ወዳጅ ትሆኑኛለች ብሎ ተስፋ የጣለበት እገር ደመኛ ጠላቱ ለመሆን በቃት።

ቴዎድሮስ የአውሮጳን የቲክኒክ ተራድኦ ለማግኘት ሳያቋርጥ የወተውተው የሀገሩን ኋላ ቀርነት አሳምሮ ስለተረዳ ነው። ከመረዳትም አልፎ መፍትሔውን ለማግኘት ሌል ለዓለም ሁሉ ለማወጅ የተዘጋጀ መሪ ነበር። በሽታውን የደበቀ መድኃኒት እይነኝለትም እንዲሉ የሀገሪቷን ኋላ ቀርነት፤ የሕዝቡን ድንቁርና፤ ለራሱም ባልሰላ ቋንቋ ነበር የሚገልጸው። ይህንንም ለንግሥት ሺክቶሪያና ለራሳም በጸፋቸው ደብዳቤዎች ውስጥ ተደጋግሞ እናገኝ ዋለን።

ጥር 1858፤ «የኢትዮጵያ ሰዎች ድንቁርነታችንን ሰውርነታችንን ማይሰሙት አይቀሩም»

መጋቢት 1858፤ «አሁንም እኔ የምፈልገው አውር ነኝና ዓይኔ እንዲበራ ጥበብ ነው»

ሚያዝያ 1858፤ «የአትዮጵያ ሰዎች አውር ነኝና ዓይኖቼን ያብሩልን እግዚአብሔር በስማይ ያብራልዎ።»

ሚያዝያ 1859፤ «ከብት አሰመራላ ክብር ሁኔ አይደለም። ዕውር አሁን ነኝና ለጥበብ ዓይኔ ትክፍቴልኝ ብዬ ነው እንጂ በእግዚአብሔር ኃይል።» (Rubenson, Acta II, 266, 282, 296, 320)

እንዲሁም በ1858 የፕሮቴስታንት ሚሲዮናዊ የሆነውን ማርቲን ባለሙያዎች እንዲመለሱት ወደ አውሮጳ ሲልክ ፈቃደኛ የሆኑ መቢባንን በሚገባ ለማስተናገድ ዝግጁ መሆኑን በማያሻማ ቀንቶ ለማሳወቅ መፈለጉን ከሚከተለው ማስተዋወቂያ አንረዳለን፤

በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አንድ አምላክ የእግዚአብሔር ፍጡር ባርያው የዳዊት የሰሎሞን ልጅ። ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ ኦቶ ፍጥንን በአይሮላ ልኬ ሰድጀዋለሁ። ብልህ ሠራተኛ ፈልጎአለሁ። ከኔ የሚመጣን ሠራተኛ ሁሉ በደስታ እቀበላለሁ ቢኖርም ደስ እሰኝኹ አናረዋለሁ። ብልህቱንም አስተምሮ ወደ እገሬ እመለሳለሁ ቢል ደመወዙን ሠጥኹ ደስ አሰኝኹ አስደዋለሁ። በእግዚአብሔር ኃይል የእግዚአብሔር እምነት ይሁንብኝ። (Rubenson, Acta II, 299)

ንጉሡ ከሚሲዮናውያን ጋር የነበረውን ግንኙነት ስንመለከትም ለሱ ዋናው ቁም ነገር የአውሮጳን ቴክኖሎጂ ወደ ሀገሩ ለማስፈላፈል በሚያደርገው ጥረት ምን ያህል ያግዙኛል ወይ አያግዙኝም የሚለው ነበር። በዚህ ረገድ ለካቶሊኮቹ ብዙም ፍቅር አልነበረውም። ለዚህም የተለያዩ ምክንያቶች ነበሩ። አንደኛ የካቶሊክ እምነት በሰሜን ኢትዮጵያ ሥር እየሰደደ በመሄዱ ሥልጣኔን ይጋሩኛል የሚል ሥጋት በቴዎድሮስ ዘንድ ስለተፈጠረ ነው። ሌላው ምክንያት ደግሞ ከፈረንሳይ ጋር በቅርብ ስለተጣሠሩና ይህም የሀገሪቱን ነፃነት ለመተናኮል ያደፋፍራቸዋል የሚል ጥርጣሬ ስለደረሰት ነው። ከዚያም በጣይ በካቶሊኮች በኢርቶዶክስ እምነት መካከል የነበረው ፉክክር አቡነ ሰላማንና የካቶሊኮቹን መሪ ጁስቲኖ ደ ግዝቢስን ፊት ለፊት አጋጭቶ ነበር። ቴዎድሮስ በመጀመሪያዎቹ ዓመታት ከአቡኑ ጋር የትብብር ቃል ኪዳን ገብቶ ስለነበር በትሩን በካቶሊኮች ላይ ለማንግባት ተገደደ። በ1847 ደ ግዝቢስ ነገር ሲባረር ኢትዮጵያውያን ተከታዮቹም ብዙ ጥቃት ደረሰባቸው። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ካቶሊኮችና ፈረንሳዮች

የነገሡ አውራ ጠላት ሆነው ለውድቀቱ ሊት ተቀን ይተጉ ጀመር። ለዚህም ዓላማቸው መሳካት ዓይነተኛ ተባብሮ ሆኖ ያገኙት ስሜነቸውን አገው ንጉሤን ነበር። ራሱን ንጉሥ ብሎ በመሰየም ለአመፀ ሞገስ ለመስጠት የሞከረው ንጉሤ ከፓሪስና ከቫቲካን ጋር የሞቀ ወዳጅነት ጀመረ። አነሱ በመሣሪያ ካገዙት የኩላን ሠደብ ለመስጠት ዝግጁ መሆኑን አስከማረጋገጥ ደረሰ። ዳሩ ግን በ1853 ቴዎድሮስ በከፈተበት ዘመቻ ንጉሤ ሕይወቱ ስታልፍ፤ የሱና የካቶሊኮቹ ሰፊ ሶቅድ ተጨናገፈና ቀረ።

ከፕሮቴስታንቶቹ ጋር ግን ቴዎድሮስ በአብዛኛው ተወዳጅቶ ነበር። ለዚህም በቂ ምክንያቶች ነበሩ። አንዱ ምክንያት በጣም የሚያቀርባቸው ቢልና ፕላውደን ፕሮቴስታንት መሆናቸውና አቡኑም ቢሆን በልጅነቱ ግብፅ አገር በፕሮቴስታንት ሚሲዮን ትምህርት ቤት ተምሮ ያደገ መሆኑ ነው። ከዚያም በላይ የፕሮቴስታንቶች ዓላማ ባብዛኛው ኢትዮጵያውያንን ወደነሱ ዓላማ ከማስኮብለል ይልቅ የአርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንን ተሐድሶ ለማምጣት መሆኑም በቴዎድሮስ ዘንድ ተቀባይነት አስገኝቶታል። እሱም ራሱ የሚፈልገው ከዚህ የራቀ አልነበረምና። በተጨማሪም ፕሮቴስታንቶች ከስብከት ባሻገር ጠቃሚ የሆኑ የእጅ ሙያዎች፤ እንደ አናጢኒት፤ ግንብኝነትና የመሳሰሉ ለማስተማር ዝግጁ መሆናቸውም ጥበብን ለተጠማው ንጉሥ ማራኪነት ነበረው። ከዚህ ሁሉ የተነሣ ቴዎድሮስና ፕሮቴስታንቶች አጅግ ተቀራርበው በጋራ ቁርባን አስከማረጉ ደርሰው ነበር። ማየርና ሻልድማዮር የተባሉት ሁለት ሚሲዮናውያንም ኢትዮጵያውያት አግባተው ነበር። ሻልድማዮር ቴዎድሮስ ዓለም ሁሉ ከድቶት ብቻውን በቀረበት ጊዜ እንኳ አልተለየውም። አገሩን ለማደስ ከእግዚአብሔር የተላከ መስፍን አድርጎም ያየው ነበር። እንዲሁም ብሎ አፍሏታል፤

ኃይልና ታላቅነት ሊያገኘው የምችትና የቅምጥል ነሮ የማያታልለው እንዲህ ያለ ንጉሥ ከቶ የት ይገኛል? የሁላችንም እምነት እግዚአብሔር ኃይሉን የለገሠው የሕዝቡም ቁላጭና መንፈሳዊ ደገነት ለማረጋገጥ የታጩ መሣሪያ መሆኑን ነው። (Crummey, Priests & Politicians, 126)

ይሁን እንጂ ምንም እንኳን ፕሮቴስታንቶች ለቴዎድሮስ የተለየ አካባቢት ቢኖራቸውም እሱ ለደገበላቸው የመሣሪያ መፈብረክ ሥራ ዝግጁ አልነበሩም። ተገደው እንጂ ፈቅደው አልሠሩለትም። የስብከት ሥራቸውም ቢሆን በኢርቶዶክስ አማያያን ዘንድ እንዳያደርጉ ተከልክለው በፈላጎዎችና በመሳሰሉት ያልተጠመቁ ሕዝቦች ዘንድ ተወስነው ነበር። እንደ ደብተራ ዘንብ ያለ አንዳንድ ዋነኛ ሰዎችን ወደ እምነታቸው መቀየር ቢችሉም የካቶሊኮችን ያህል መስፋፋት አልቻሉም። የማታ ማታም ቴዎድሮስ በአወርጃውያን ላይ በትሩን ሲያሣሣ አነሱምን አልማራቸውም። እንዲያውም የንጉሡን ቁጣ የነገረው በመጽሐፉ ውስጥ «ንጉሡ የካሰ ሻጭ ልጅ ነው» ብሎ የጻፈው ይገራ

እሸተርን የተባለው ፕሮቴስታንት ማህበራዊና ማህበራዊ ነው። በሱ የጀመረው እስራት ለሌሎችም ማህበራዊና ተረፈ።

የቴዎድሮስ ፍጻሜ

ከዚህ በላይ እንዳየነው የንጉሡ የመጨረሻ ዓመታት በውስጥም ሆነ በውጭ ፅልመትን የተላበሱ ነበሩ። በውስጥ ግዛት ከግዛት ሳይለይ አጠቃላይ አመፅ ተነሣበት። በውጭም ቢሆን እርዳታ ብሎ እጁን ከዘረጋላቸው አመፅጃውያን ያገኘው መሬት ዝምታ ወይም ንቀት ብቻ ነበር። ከጭንቀትና ከመከፋት የተነሣ ጭካኔን መፍትሔ አድርጎ ያዘው። ጠላቱንና ወዳጁን መለየት አልቻለም። ሁሉም ላይ የቆጣው መቅሠፍት እኩል መረዳቸው። ይህም ሁኔታውን አባባለው። በውስጥ ጠላቶቹን ይበልጥ አበራከተበት፤ በውጭ ደግሞ ለፍቅርና ለወዳጅነት ደብዳቤዎች ደንታ ያልሰጡትን እንግሊዞች አስነሣበት። ሊረዱት ያልተዘጋጁት ሊያጠፉት ተነሡ። በነሱ በሌላ አመፅጃውያንን ለማስር የሚጋዝዝ የአፍሪቃ መሪ በቸልታ ሊታለፍ አይገባውም ነበር።

ቀደም ብለን እንደተመለከትነው ቴዎድሮስ ገና በ1847 ንጉሡ ነገሥት ከሆነ ጀምሮ አመፅ ተለይቶት አያውቅም። እስከ ዘመኑ ፍጻሜም እንዲን አመፅ አብርቶ ሳይጨርስ ሌላ እየተነሣበት ካንዱ ግዛት ወደ ሌላው እንደተንቀራጠጠ ነው ያሳለፈው። በጉጃም ተደላ ጓሉ የገን እሾኻ እንደሆነበት ቆየ። ወደ መናገሻ ከተማው ቀረብ ሲል ደግሞ የወልቃይቱ ጥሶ ጎበዙ የንጉሡን ሥልጣን እያዳዘመ ይግረግሡ ብሎ እንዴ ጉንደር ከተማን ለመያዝ ባቃ። በሰታም ዋግ ሹም ጎበዙ (ጌላ አፄ ሲንደል ካየ በጌላ ለመብቀልም ሲሥልጣንም ሲል የአመፅ ባንዲራ እነገ። እጅ በሽቀ ገና ከጣቱ ጀምሮ አልበሃር ያለው ሠደፉ ሣህል ሥላሴ ብቻ ሳይሆን ቴዎድሮስ ራሱ የሸመው በዛብህም ተነሣበት። በወሎም እንዲሁ የንጉሡ ሹም የነበረው የደጃች ሊበን አመዴ አመፅ አልበቃ ብሎ የአመዴ በሽር የደፈጣ ጡጊያ ንጉሡን ይበልጥ ወደ ዕብደት ጉዳና መራው።

የፖለቲካ ዕድሉ እንዲህ አልሠመርለት ሲልና የሱም ቁጣ ቅጥ አያጣ ሲሄድ ቀድሞ በስድሳ ሺ ይገመት የነበረው ጦሩ ወደ በሥር ሺ አቆላቆለ። የንጉሡም የመንቀሳቀሻ ክልል ከጊዜ ወደ ጊዜ እየቀነሰ መጥቶ በደብረ ተባርና በመቅደሳ መሥመር ተወሰነ። ይህም ቢሆን በማፅያን ጥላ ሥር ወድቆ በ1860 መጀመሪያ ላይ ንጉሡ መቅደሳ ላይ ለመመሸግ ተነደደ። ይህም ሽሽት የዓላማው መክሸፍ የመጨረሻው ምልክት ነበር። ኢትዮጵያን እንድ አደርጋለሁ ብሎ የተነሣው ጎበዝ ባንድ አምባ ተከተተ። በመጨረሻ ለእንግሊዞች የቦር መሪ ለርበርት ናፒየር በጸፈው ደብዳቤ (የንጉሡ ደብዳቤ ማለት ይቻላል) መቅደሳን የአረማውያን ሥፍራ ብሎ ይገልጻል። ይሁንና መቅደሳ የቴዎድሮስን ፖለቲካዊና ወታደራዊ ክስረት ብታመለከትም በተከታይ ትውልድ ላይ ከፍተኛ

ሥነ ልቦናዊ ተጽዕኖ አሳድራለች። የቴዎድሮስ ሕይወት በሦስት ሥፍራዎች ይጠቀሳል ማለት ይቻላል። እነሱም ቁራ፣ጋፋትና መቅደሳ ናቸው። የመጀመሪያው ፖለቲካዊና ወታደራዊ መቆናጠላቸው፤ ሁለተኛው የዘመናዊ ሥልጣኔ መዲናው እንዲሁም ሦስተኛው የመጨረሻ ምሽጉ ሆኑ። እዚህ ሦስትም ነው የቀድሞም ሆነ ያሁኑ ዘመን ሠዓሊያን ያለመታከት እንደሚያሳዩን ሕይወቱን በሽጉጥ ያሳለፈው። በዚህ ድርጊቱም በእንግሊዞች የቦር ድግስ ላይ የምፀት ሣቅን ሥቆ አሰፈ። እጁን ይዞ ለመመለስ የተላበሰው 32000 የእንግሊዝ ሰራዊት ላይ እጁን እንዲመለስ ተገደደ።

2.2 የአፄ ቴዎድሮስ ምርኮሾች

ያን ያህል ጦር ወደ ከርሱ ኢትዮጵያ ለመላክ እንግሊዞች የወሰኑት በቀላሉ አልነበረም። ወጪ ያለበት ነገር በእንግሊዝ ፖርላማ በቀላሉ ተወስኖ አያውቅም። ግን በመጨረሻ አውሮጳውያን እስረኞችን ነፃ ማውጣትና እንዲያ የተደፈረውን ንጉሥም መቅጣት እስፈላጊ ነው ተብሎ በለታመነበት ጦሩ ተላከ። እውሮጳውያን የራሳቸው ጉዳይ ሲሆን የሚጽፉበት ስለማያልቅባቸው የዚያ የቦር ገድልም በታሪክ ክነበረው ጠቃሚነት እጅግ ተጋኖ ተተርጓል። አንድ እውነቱ ከሆነ ግን የቴዎድሮስ ነገር ያከተመው ገና ጦሩ ወደ መሀል አገር መንቀሳቀስ ሳይጀምር ነው። ገና አንድ ጥይት ሳይተኩስ እንግሊዞች ጦርነቱን አሸንፈው

ነበር ማለት ይቻላል። ከላይ እንደጠቀስነው ቱምድሮስ ሠራዊቱ ሁሉ እየከፋው ከጥቂት ታማኞቹ ጋር ብቻውን ቀርቷል። ባንዳሩም ባላንጣ የሆኑት መላክፍንት የእንግሊዞችን የዘመቻ ጉዞ ለማቃናት የተቻላቸውን ሁሉ ለማድረግ ወስነዋል። በዚህ ረገድ እንግሊዞች ከፍተኛ እርዳታ ያገኙት በትግራይ የበላይነትን እያገኘ ከመጣው ከነሣ ምርጫ (የጋላው አፄ ዮሐንስ) ነው። ከዚህ በፊት ኢትዮጵያ ውስጥ ባልተለመደ ሁኔታ ሁሉንም ገንዘብ እየከፈሉ ያገኙም ቢሆን፤ የእንግሊዝ ጦር ስንቅና የጭነት ከባት በማግኘት በኩል ከቶ ችግር አልነበረበትም።

ካሳ እንግሊዞችን ለመርዳት ለምን ወሰነ? በዚህስ ተግባሩ ኢትዮጵያን ከዳ ማለት አይደለም ወይ? የሚል ጥያቄ ይነሣ ይሆናል፤ ተነሥተዋል። ድርጊቱን ለማጽደቅ ወይም ለመኩንን ሳይሆን አንዳንድ ምክንያቶችን መጥቀስ ይቻላል። አንደኛ በዚያን ወቅት ቱምድሮስ ድፍን ሀገር የጠላው መሪ ሆኖ ስለነበር እሱን ከሥልጣን ለማውረድ ማንኛቸውም መንገድ ትክክል መስሎ ይታይ ነበር። ሁለተኛ ካሳ የራሱን የሥልጣን ክርቻ ለማድላደልና የጋላ ጎላም ዙፋኑን ለመያዝ እንግሊዝን የመስለ ኃይል መንግሥት እርዳታና በጉ ፈቃድ ማግኘቱ ጠቃሚ መስሎ ታይቶት ነበር። ሦስተኛ እንግሊዞች የመጣበትን የተወሰነ ዓላማ ከፈጸምን (ማለትም እስረኞችን ነፃ ካወጣንና ቱምድሮስን ከማረክን) ሀገሩን ለቀን እንዲያሳን ብለው የገቡት ቃል ለካሳ አስተማማኝ ሆኖ ስለታየው ይሆናል። ያም ሆነ ይህ እንዲህ ያለ የውስጥ እርዳታ ማግኘቱ ለእንግሊዝ ጦር ዓላማ ሥምረት ከፍተኛ አስተዋፅኦ አድርጓል። ስለሆነም ጭነታቸውን ካራገፉበት ከዙላ ወደብ እንሥተው እስከ መቅደላ ድረስ እንግሊዞች ያላንዳች ሳንክና ጦርነት መድረስ ችለዋል። እነሱ ያን ያህል ሲጓዙ ካጋጠማቸው እክል የበለጠ ገንብ ከቅርቡ ከደብረ ታቦር ወደ መቅደላ ሲሄድ አጋጥሞታል፤ የበለጠ ጊዜም ፈጅቶባታል።

ደገና አጋጣሚ ሆነና እንግሊዞች ተልዕኳቸውን እንደፈጸሙ ቃላቸውን ጠብቀው ወደ አገራቸው ተመለሱ። ይህም የነሱ ሳይውሉ ሳያድሩ መመለስ ለኢትዮጵያ ታሪክ ተማሪዎች ዕንቁቅልሽ ሆኖ ቆይቷል። ብዙ ጊዜ የሚነሣው ጥያቄ እንግሊዞች ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ያን ያህል ጦር ይዘው ገብተው እንዴት አገሪቱን ቅኝ የማድረግ ሐሳብ አልመጣቸውም ነው። ዕንቁቅልሹን መፍታት የሚቻለው እንግሊዞች ይህን ጦር የላኩት አውሮጳውያን አፍረቃን መቀራመት ከመጀመራቸው ከ20 ዓመታት ያህል በፊት መሆኑን ስንገነዘብ ነው። ቅድመ ቅኝ አገዛዝ ባሕሪ ያለው የኖፒየር ዘመቻ በተካናወነበት ጊዜ እንግሊዝ በአካባቢው ወታደራዊና ፖለቲካዊ ቁጥጥር በማድረግ ማስጠበቅ አለባች የምትለው ዘላቂ የሆነ የኢኮኖሚ ጥቅም ገና አልነበራትም። ይህንንም ሁኔታ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሎርድ አስታንሊ (ጋላ ሸርል አፍ ደርቢ የተሰኘው) በማያሻማ ሁኔታ እንዲህ ሲል አብራርቶታል፤

የእንግሊዝ መንግሥት በዓ ቱምድሮስ በመወገዱ ባገራቱ ለማድረስው ነገር ደንታ የለውም። የወደፊት የኢትዮጵያ ዕጣ ምን እንደሚሆን፤ ምን

ዓይነት ገዢ እንደሚተካ፤ ምን ዓይነት የርስ በርስ ጦርነት ወደ ሁከት እንደሚከተል፤ ይህ ሁሉ ጉዳዮችን አይደለም። እርግጥ ነው ከዕብላዊ ርገራጌ አንጻር፤ አገሪቱ በሥርዓት እንድትተዳደር እርሱም ተደብቶና ረከቶ እንዲኖር እንመኛለን። ይሁን እንጂ ይህ ነው የሚባል የእንግሊዝን ጥቅም የሚመለከት ነገር በሌለበት አገር ማን ገዢ እንዴት ገዢ ብስን ለመጨነቅ ግድታ የለብንም። (Rubenson, Survival, 275 ስርዝ የተጨመረ)

ቱምድሮስ እንደሆነ በሚያዝያ 3፣ 1860 «በአሮጌ» ጦርነት ማግኘት ለነበረው ደኔራል ኖፒየር በጸፈው ደብዳቤ ለሕዝቡም ሆነ ለዓለም የመጨረሻ ቃሉን አስምቶ አልፏል። ከዚህ ጦርነት በጎላ ነው እንግሊዞች የመቅደላን ምሽግ ዘመድፍ የደበደቡትና ገንቡም ሕይወቱን ያሳለፈው። ይህ ደብዳቤ ፍጹም ቱምድሮስ የሆነ፤ የእድሜ ልክ ሕልውናና ጥረቱን ያካተተ የታሪክ ሰነድ ነው። ለእንግሊዝው ደኔራል ይጻፍ እንጂ መልዕክቱ ለአገሪው ሕዝብ ነው። አልገዛ ላለው ሕዝቡ የሚች ወቀላ ነው። ለደካሞች ያለውን ርገራጌና አዋራሽነትን ነፃ አወጣለሁ ብሎ የተነሣበት ዓላማ ሲከሸፍበት የተሰማውን ጸጸት ያጣመረ ሰነድ ነው። ባንድ ወገን አይበገራቸውን እንደገና ሲያረጋግጥ፤ በሌላ ወገን ጸግሞ ያ እንዲያ የደከመበት የስነሥርዓት ጉዳይ እስከመጨረሻው አልሠምርለት ዘመንቱ የተሰማውን ቁጭት ይገልጻል። በተለይም ደግሞ የዕድሉ ሁሉ ቁልፍ አድርጎ የወሰደው መድፍ በመክሸፉ ያደረበትን ሐዘን ስሚትን በሚነካ ሁኔታ ያብቅሰዋል። ባጭር እነጋገር ደብዳቤው የቱምድሮስ ነብዛይ ነው። ዓላማው ምን ምን እንደነበረ፤ ለምንስ እንዳልተሳካለት የሚገልጽ። እንዲሁ በቅጥ በቅጥ እንዲገመግመው ከዚህ በታች በመሉ ቃሉ ቀርቧል፤

በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አንድ አምላክ በሰባትነት ባንድነቱ በክርስቶስ ያመነው ካሳ መቼም ያገራ ሰዎች በእግዚአብሔር ኃይል እኔ ካልወረድሁላችሁ ሽሽታችሁን አትተውም። ክርስቲያኑን ሁሉ ጉልበት አለኝ መስሎኝ ካረመኔ አገር አግባቸው ወንድ የሌላት ቆንጆ አለች ወንድ የነበራት ቆንጆ ነበረች ትላንትኝም የሞተባት ትኖራለች ሽማግሌ ልጅ የሌለው ባልቴት ልጅ የሌላት እኔ የምጠውራቸው ብዙ በከተማየ አሉ። እግዚአብሔር ከሠጣችሁ ፍቀዱአቸው ያረመኔ አገር ነውና ያገራ ሰዎ ገብር ሥራት ግባ ብዙ ብለው እምቢ ብሎ ተጠላኝ። እናንተ ግን በስራት በተገዛ ሰው እችላችሁኝ። እኔን ወደውኝ የተከተሉኝ ሰዎች እንድ እርሳስ ፈርተው ጥለውኝ ሽሽ ብትቃጣቸው ከርጡ ሰዎች ጋራ አልነበርሁም ጌታነኝ መስሎኝ ባልሰላ መድፍ ሥታገል ውዬ ነው። ያገራ ሰዎ የፈረገኛ ዛሬማኖት ይዞላል አስልሞላል እያለ አበሩን

ምክንያት ይሰጠኝ ነበር። እኔ ከስፋሁብት እግዚአብሔር መልካም ይሥጠው እንደወደደ ይሁን እግዚአብሔር በሥጠኝ ሁሉን ልገዝ አሳብ ነበረብኝ። እግዚአብሔር በኃጣኝ ልምት እሳብ ይህ ነበረ። ከተወለድሁኝ አስታሁን ወንድ እደኝ ዉላጠት እያወቅም ነበረ በምት ሂሲታ ተነስቼ ማራጋት ልማድ ነበረኝ ዉላጣ ከሰነሰኝ። ትላንትና በደስታ ያደራችሁ በምት እግዚአብሔር እንደኔ እያደርጋችሁ። እንኳን የሀበሽ ጠላቱን እያሩሰሉም ዘምቼ ተርኩችን አስለቅቃለሁ መስሉኝ ነበር። ወንድ ያቀፈ ወንድ ተመልሰ አይታቀፍም። (Rubenson, Acta II, 354)

አዲስ ያንድነት ስልት

ቴዎድሮስ ሊሞት የሥልጣን ጥያቄ እንደገና ተቀሰቀሰ። ሦስት ተቀናቃኞች ብት አሉ። በላስታ ሞግ ሹም ጉባዜ የቴዎድሮስ ዋነኛ ባለንጣ ሆኖ ከቆየ በኋላ ዙፋን ለኔ ይገባኛል አለ። በመቅደላ ጦርነት ዋዜማ በእነዚህ ተፎካካሪው የነበረውን ወልቃይቱውን ጥሶ ጉባዜን ድል በማድረጉም የፖለቲካ የባላይነቱን ለማጠናከር ችሏል። ይሁንና ከወራሪው የእንግሊዝ ጦር ጋር የጠበቀ ግንኙነት ባለመመሥረቱ የወደፊቱ ባለንጣው ካሳ ምርጫ የታደለውን ዘመናዊ የጦር መሣሪያ ሳያገኝ ቀርቷል። ካሳ በበኩሉ ከሥልጣን መቆናጠጫው ከተምባን ተነሥቶ አብዛኛውን ከመረብ ወዲህ ያለውን የትግራይ ግዛት ከተቆጣጠረ በኋላ ሥልጣኑን ወደ መረብ ምላሽ ማስፋት ጀምሯል። በስተደቡብ ደግሞ ምዚልክ ከመቅደላ እስር ቤት በ1857 ካመለጠ በኋላ ባባቱ ግዛት ሹም ላይ የባላይነቱን አረጋግጦ ፊቱን ወደ ሶሜን (ወደ ወሎ) አቅንቷል።

የነዚህ ያሁኖቹ ተክክር ግን ከዘመን መሳፍንት ሽኩቻ ባይነት የተለየ ነበር። ቴዎድሮስ አንድ የማይሻር ለውጥ አምጥቶ ነው ያለፈው። የድገረ ቴዎድሮስ መሳፍንት እንደ ቀድሞዎቹ እንደ ልባቸው የሚያዙትና የሚቆጣጠሩት ጉጉሥ እንግሥው እነሱ ከኋላ ሆነው መግዛት የሚችሉ አልነበሩም። አራሳቸው ዙፋኑ ላይ ለመቀመጥ እንዲ፡፡ በ1847 ካሳ ኃይሉ ሳግማዊ ቴዎድሮስ ተብሎ ሲነግሥ በፖለቲካ ኃይልና በፖለቲካ ሥልጣን መካከል ያለው ልዩነት አከትሟል። ዙፋኑ ዘሩን ከሰሎሞን ለሚያጠቅስ ባቻ ሳይሆን ለጡንቸኛውም በይፋ ዘፍት ሆነች። ስለዚህም ቴዎድሮስ እንደሞተ ዋግ ሹም ግብዚ እራሱን እጅ ተክለ ጊዮርጊስ እስኝቶ ነገሠ። ምዚልክም እራሱን «ጉሥ ነገሥት» ብሎ ለመጥራት ተሽቀዳድሞ ነበር። ይሁንና ኋላ ከአዲሱ ጉጉሥ ጋር ስምምነት ላይ ደርሶና የተክለ ጊዮርጊስን ዐይነት ዐውቆ ከበሽሎ ወንዝ በስተደቡብ ያለው ግዛት ተመርቆለታል። በጎንጃም መግንን የጀመረው ራስ እዳል ተሰማም ለአዲሱ ጉጉሥ ገብቶ በዚያውም የጉጉሡን አገት በማግባት በጋብቻ ተሳባሪ። ካሳ ምርጫም እሁቱ ወ/ር ድንቅነሽ የዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ

2.3 ደጃች ካሳ ምርጫ (የኋለው እፃ ዮሐንስ)

ሚለት በመሆኗ ዘጋብቻ ተሰሰር ነበር። ይህ ግን ከአመፅ አንዲታቀብ አላደረገውም። አልገዛም ብሎ በመቆናቱም በሐምሌ 5፣ 1863 እድዋ አጠገብ አበም ላይ ጦርነት ገጠመ። የካጣና የእንግሊዞች ወዳጅነትም ሥራውን ሠራ። የጉጉሡ ስድሳ ሺ ጦር በአምስት እጅ በሚያዝነው በካሳ እሥራ ሁለት ሺ ጦር ድል ተመታ። የድሉ ቁልፍ ካሳ ከእንግሊዞች ያገኘው ዘመናዊ መሣሪያና እንግሊዛዊው የጦር አማካሪ ኪርካዛም ለካሳ ወታደሮች ያሳየው ዘመናዊ የውጊያ ስልት ነበር። በጉጉሡ ወገን 500 ሲሞቱ 1000 ቆስለው ጉጉሡን ዉደምሮ 24 ሺ ሰው ተማረከ። የተክለ ጊዮርጊስ አጭርና ብዙም ፋይዳ ያልታየበት ዘመንም በዚህ ተካተተ።

ከስድስት ወር በኋላ በጥር 13፣ 1864 ካሳ ምርጫ የሐንሰ አራተኛ ተብሎ በትረ መንግሥት ዉሰጠ። ምንም እንኳን የሐንሰ በቴዎድሮስ የተጀመረውን ጠንካራ ነገሣዊ አገዛዝ እንደገና የመመሥረት ፍላጎት የወረሰ ሲሆንም የተከተለው መንገድ በላያሊው የተለየ ነበር። ገና ከመጀመሪያው ለሥልጣን ተከታይ ራሱን

በጨበት ወቅት «ርእሰ መኪንንት» በሚለው ማዕረግ ሲጠራ የወደፊት አቅጣጫውን የተሰመ ይመስላል። አራቱን በላቲን ስላቲን አንደሚባለው «የአቻዎች አውራ» እንደ ፊላጭ ቀራጭ አርጎ ያዩ አይመስልም። በቀጥተኛ አገባቡ ንጉሠ ነገሥት (የንጉሥነት ንጉሥ) ለመሆን ነበር የሚሻው ማለት ይቻላል። ባንድ ወቅት ተዎድሮስ ስለራሱ ሲናገር «የኢትዮጵያ ባል የኢየሩሳሌም እጮች» ብሎ ፎክሮ ነበር። በርግጥም ኢትዮጵያን እንደ ቀናኪ ባል ነበር የሚወዳት። የሐንሰ ግን ባንጻር የበላይነቱ አስከታዊነት ድረስ ኢትዮጵያን ከአቻ መሳፍንቱ ጋር ለመጋራት ዝግጁ ነበር። ተዎድሮስ ግዛታዊ ስሜትን ፊት ለፊት ሲጋራጥ፣ የሐንሰ ግን በዘዴ ለመያዝ፣ ካስፈለገም ለመፍቀድ ዝግጁ ነበር። ይህ የየሐንሰ ስልት ባንድ በኩል ነበራዊ ሁኔታ ከመንገዘባና አቅምን ከማወቅ የመነጨ በመሆኑ ብልገነት የተመለሰት ነበር። በሌላ ወገን ግን የአካባቢ ስሜትን የሚያደፋፍር በመሆኑ የማታ ማታ ለንጉሡ ለራሱ ጦስ እንደሆነበት አንገንዝባለን።

የሐንሰ ባንድ ወገን የተገራ ክልላዊነትን ሲፈቅድ በሌላ ወገን ደግሞ በሁለቱ ዋነኛ ገባሪዎች፣ በሸዋው ምኒልክና በገዢው አዳል፣ መካከል የተሰተካከለ የኃይል ሚዛን ለመጠበቅ አጅግ ይጥር ነበር። ይህንም የሚያደርገው የሱ የበላይነት በነሱ እኩልነት ላይ የተመሠረተ መሆኑን በውል ስለተገነዘበ ነው። ይሁን እንጂ ለሀገሪቱ ሥልጣን ዋና ተቀናቃኝ ለመሆን አቅምና ዝግብም የነበረው ምኒልክ በመሆኑ ንጉሠ ነገሥቱ አብዛኛውን ጊዜ ወደ ጎዳሙ ገዥ እንዲያዝነብል ይገደድ ነበር።

በመጀመሪያዎቹ ዓመታት ግን የየሐንሰና የአዳል ግንኙነት ይኸን ያህልም የሠመረ ስልክነጂም። አዳል የቀድሞው ንጉሥ ተክለ ጊዮርጊስ ታማኝ ጭፍራ ነበር። ስለዚህም ከዛ ሥልጣን አንደያዝ አዳልን ለማስጠር ከተተ። አዳልም ወደፊት ደጋግሞ እንደሚያሳየው ፊት ለፊት መጋጠምን ትቶ በደፈጣ ወጊያ ንጉሡን አታከተ። ስለዚህ የሐንሰ አዳልን መሠረት ለማሳጣት ብሎ ከአዳል ጋር ተርክኮረ የትውልድ ሐረግ ያለውን ደስታ ተደላጎ (ቲዎድሮስን የጉን ውጋት ሆኖ ሲያውከው የኖረው የተደላ ጓሉን ልጅ) ራስ ለሰኝቶ በጎጃም ላይ ሾመው። ሆኖም በሐምሌ 1866 አዳል ደስታን ድል ሲመታ የሐንሰ እንደገና በአዳል ላይ ለመዝመት ካንገራገረ በኋላ ሐቁን ተቀብሎ የአዳልን የበላይነት አጸደቀ። አዳልም አምባጫራ ላይ በሥርዓት ታማኝነቱን ገልጾ ለንጉሡ አደረ።

የየሐንሰና የአዳል ወዳጅነት የጀመረው ከዚያ በኋላ ነው። የሐንሰ በሚያሰብብ ሁኔታ እያደገ የመጣውን ምኒልክን ለመቆጣጠር ያለው ትልቅ አጋር አዳል መሆኑን ስለተረዳ ከዐባይ በስተደቡብ ወደሚገኙት ወደ እርም ግዛቶች ለሚያደርገው መስፋፋት በራሱ በሚፋለምበት ወቅት በበጎምድርና በስሜን የተሳሳውን ጋር በጉንደትና በጉራ በሚፋለምበት ወቅት በበጎምድርና በስሜን የተሳሳውን አመፅ በማክሸፍ መርታውን መለሰ። ከሁለት ዓመት በኋላ ደግሞ በ1870 ንጉሠ ነገሥቱን አደሰ ልቺ ላይ ባላጋራው ምኒልክ ታማኝነቱን ሲገልጽ ለማየት በቃ። አዳል በየሐንሰ ዘንድ ከፍተኛውን ሞገስ ያገኘው በ1873 ተክለ ሃይማኖት ተሰጥቶ

«ንጉሠ ጎጃም ወክፋ» ሲባል ነው። እዚህ ላይ ሁለት ነገሮችን ማስተዋል ያስፈልጋል። አንደኛ በዚያን ወቅት ከፋ ሲባል በውሉን አገባቡ የከፋን መንግሥት ብቻ ሳይሆን የደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ግዛቶች በጠቅላላው ማለት መሆኑን ነው። ሁለተኛ የሐንሰ ተክለ ሃይማኖትን የከፋ ንጉሥ ብሎ በመሾም ምኒልክ ከዚያ አካባቢ እንዲታቀብ ግልጽ መልእክት ማስተላለፉን ነው። የየሐንሰ ሥጋት ምኒልክ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን መቆጣጠር ከቻለ ከዚያ በሚያገኘው ሀብት ዳብሮና ደርጅቶ የማይጋፋት ባላጋራ ይሆናል የሚል ነበር። የፈራውም አልቀረ ካንድ ዓመት በኋላ እምባባ ላይ የምኒልክ ጦር የተከለ

24 የጉዳሙ ገዥ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት

ሃይማኖትን ጦር ድል ሲያደርግ የየሐንሰ ስሌት ከሸፈ። ተጨንቆና ተጠቦ የቀየሰው የሁለቱን መሣፍንት የኃይል ሚዛን የመጠበቅ ፖሊሲ በዚያው ተክለታኩቶ ቀረ። ይባስ ብሎ፣ በ1880 ሁለቱ የቀድሞ ባላጋራዎች ይቅር ለግዜር ተባብለው በንጉሠ ነገሥቱ ላይ የአመፅ ግንዛባ ፈጠሩ። በዚያም በአንድ ወገን በጣሊያኖች በሌላ ወገን በማህዲስቶች ተወጥሮ የነበረው ንጉሠ ነገሥት የመከራው ጽዋ ሞላ። በንዴትም ራሱ እንኳ ሊረዳው ያልቻለውን የቅጣት ማዕበል በጎጃም ላይ አዘነበ። ለራሱ ዳርጌ በጻፈው ደብዳቤ እንደገለጸው «በእኔም

በድጋውም ጋጠላት እንደሆነ አይታወቅም አገሩን ሳጠፋ ከረምሁ። (ገሩይ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 179)

ምኒልክ የሱህን ተቀናቃኝ መሆን የጀመረው ገና ከመቅደላ አምልጦ ሸዋ እንደገባና ሥልጣኑን ማደላደል እንደጀመረ ነው። እድሉ ሆኖ ጠንካራና አንጻራዊ ብልፅግና የታደሰ ግዛት ነው የወረሰው። ይህን የተደላደለ መሠረት ተቆናጦ ወደ ሰሜን መስፋፋት ጀመረ። ዐፄዎቹ ከፋን ለመጨበጥ ትክክለኛ ጉዳና ሆኖ የታዩ ይኸው ነበር። የዚህ የመስፋፋት ፖሊሲ አንዱ ገጽታም እንደ ወረ ኢሉ ያሉ አዳዲስ ከተሞችን መመሥረት ነበር። ይሁን እንጂ የምኒልክ መስፋፋት ተቃውሞ ማስነሣቱ አልቀረም። ገታ ሲል ከወሰዱ መሪ ወይዘሮ መስተዋት እና ቀጥሎም ከልጇና ወራሽ አመዶ ሊበን (በፈረስ ስሙ አባ ዋጠው ተብሎ የሚታወቀው)፣ ከፍ ሲል ደግሞ ከዐፄ የሱህን ክራሱ። በዚህ ሁኔታ ወሰኑ የዐፄውና የሸዋው ተቀናቃኝ መቀራመቻ ዐውድማ ሆነች። ነገር ግን ሁለቱ ኃያላን ፊት ለፊት ከመጋጨት ይልቅ በወኪሎቻቸው እማካይነት መፋለምን መረጡ። ስለሆነም የሱህን አባ ዋጠውን ሲያስልፍ ሌላው የወሱ ባለባት ሙሐመድ ዓሊ ደግሞ በምኒልክ ጎራ ገባ። በመጀመሪያዎቹ የሥልጣን ዓመታት በሰሜን ጦረና ከግብፆች ጋር ተፋጦ ለነበረው የሱህን ከዚህ የተሻለ አማራጭም አልነበረው። ይህ ሁኔታ ለምኒልክ አመቺ ሆኖ ተገኘ። በ1868 ላይ ቁልፍ የሆነውን የመቅደላን ምሽግ ለመያዝ በቃ። አባ ዋጠውን አስርም ሙሐመድ ዓሊን የወሱ ጠቅላይ ገዥ አደረገው።

የሱህን በጉንደትና በጉራ ጦርነት በግብፆች ላይ ድል ሲቀዳጅ ነገር ሁሉ ተለወጠ። የውጭውን አደጋ ካሸነፈ በኋላ በታላቅ ግርማ ምዝስ ፊቱን ወደ ደቡብ አዞረ። ሙሐመድ ዓሊ በተካከበት አስደናቂ የፖለቲካ ቅልጥፍና ምኒልክን ክዳ ለኃይሉ ንጉሠ ነገሥት አደረ። የሱህንም ወሰንን በጁ አድርጎ ወደ ደቡብ መገንባትን ቀጠለ። ዓላማው ለምኒልክ እምቢተኝነት የማያዳግም መፍትሔ ለመስጠት ነበር። በጥር 1870 መገንዘ ገባ። ምኒልክም የከተት ዓዋቅ ዐወጀ። ከጥቂት ግጭቶች በኋላ ልቼ ላይ የምኒልክ አማካሪዎች አሜን ብሎ እንዲገባ መከራት። የሱህንም ቢሆን ዘመቻው እየተራዘመ፣ ስንቅ እየተቸገረ ሲሄድ ነገሩን በእርቅ መጨረሱን አልጠላም።

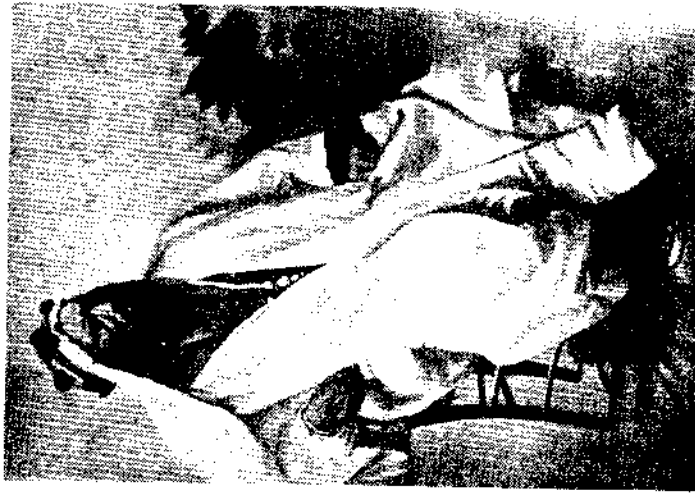
በመጋቢት 12 1870 የተፈጸመውና የልቼ ስምምነት ተብሎ የታወቀው ውል በኢትዮጵያ መንግሥት ታሪክ ውስጥ ጉልህ ሥፍራ የያዘ ድርጊት ነው። ከቴምድርኮ ሞት በኋላ የነበረውን ያልተረጋጋ የሥልጣን ሁኔታ እንደ ዓይነት ማስረጃ አበጀለች። ምኒልክ የሱህንን የባላይነት በማያሻማ ሁኔታ አወቀ። ድንጋይ ተሽክሞና በአዝማሪዎች ተረብ ታጀቦ ከሱህን ፊት ማረኝ ብሎ ወደቀ። በወሱ መሠረት ምኒልክ በየዓመቱ ግብር ሊገባር፣ የንጉሠ ነገሥቱ ጦር በሽዋ ምድር እስካሉ ድረስ ስንቅ ሊያቀብል፣ ከውጭ ጠላት ጋር በሚያደርገው ጦርነትም ሊረዳ ተስማማ። የልቼ ስምምነት የሱህንን የባላይነት በግልፅ ያረጋገጠውን ያህል ከበታቸው ጋር ሊኖረው የፈለገውን በመከባበር ላይ የተመሠረተ ግንኙነትንም የሚያመለክት ነበር። ምኒልክን አገረከኩው እንጂ

አላዋረደውም። ንጉሠ ነገሥት ነኝ ማለቱን እንዲተው በያደርገውም ከአባቶቹ የጠረሰውን የሸዋን ንጉሥነት በሚከተሉት ቃላት አጸደቀለት፤

አባቶችህ ባቀኑት አገር ንጉሥና ጌታ ነህ። ስምምነታችንን እስካሁንም ድረስ ሥልጣኔህን እከብራለሁ። መንግሥታህን ያጠቃ እኔን እንዲጠቃ ጦርነት ያወጀህህ በኔ እንዲወድ እቆጥረዋለሁ። የጠኑር ልጄ ነህ። (Marcus, Life and Times, 56)

ምኒልክም ቢሆን አሜን ብሎ በመግባቱ ብልህነቱን ነው ያሳየው። ከብሩ በነካም ወታደራዊ ኃይሉ ቅንጣት አልገደለም። በግብፅ ምርጦ መሣሪያ ደርጅቶ የመጣውን የንጉሠ ነገሥቱን ጦር መዋጋት ምኝት ነበር። ከልቼ ምኒልክ የተማረው አንድ ትልቅ ነገር ቢኖር የትዕግሥትን አስፈላጊነት ነው። ንጉሠ ነገሥትነትን ለመቀዳጀት በትዕግሥትና በትጋት መሥራት ጀመረ። የልቼ ሌላው ውጤት ወሱን ከምኒልክ ቁጥጥር ፈልቅቆ የንጉሠ ነገሥቱ ግዛት ማድረግ ነው። ይሁን እንጂ ይህም ባልታሰበ መንገድ ለምኒልክ የወደፊት አድል በጉ አስተዋፅኦ ነበረው። ምኒልክ የሰሜኑ በር ሲዘጋገቡ ፊቱን ወደ ደቡብ ለማዞር ተገደደ። በዚያም በዘመናዊት ኢትዮጵያ ታሪክ ዐቢይ ሥፍራ የያዙትን የደቡብ ኢትዮጵያ ዘመቻዎቹን ከፈተ። በነሱም አማካይነት በልፅጎና የበለጠ ደርጅቶ ለዙፋን መራሽነት ራሱን ብቸኛ አጩ ለማድረግ በቃ። ስለሆነም የሱህን መተማ ሳይ ሲሞት በአግሩ የሚተካው ምኒልክ መሆኑ ከቶ አጠያያቂ አልነበረም።

የሱህን ሽዋና ጎጃም በራሳቸው ነገሥታት እንዲተዳድሩ ቢፈቅድም መረብ ምላሽ ተብሎ ይታወቅ በነበረው ግዛት (የዛሬይቱ ኤርትራ) ግን ተመሳሳይ ፖሊሲ ለመከተል ፈቃደኛ አልነበረም። ይህም የሆነበት ምክንያት አነባቢው ለውጭ ጣልቃ ገብነት የተጋለጠ በመሆኑ ነው። የሐማሴኑ መስፍን ደጃት ወልደ ሚካኤል በጉራ ጦርነት ጊዜ ከግብፆች ጋር ማበሩ ለዚህ ጉልህ ማስረጃ ሆኖለት ነበር። ስለዚህም መረብ ምላሽን እንዲያስተዳድር ታማኝ ጭፍራው የሆነውን የተምቤኑን ተወላጅ ሽብቃ አሉላ እንግዳን (የኋላውን ራስ አሉላ) ሾመው። ከመሳፍንት የማይወለደው አሉላም እስከመጨረሻው ንጉሠ ነገሥቱን በታማኝነት አገለገለ። የጦረፍ ግዛት ሹምነቱንም ሥራ በተለየ ስሜትና ተጋት ማከናወን ቀጠለ። ይሁንና በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ልዩ መወደድን አግኝቶ ለከፍተኛ ሥልጣን በመታጨቱ በትግራይ መካኒንት ዘንድ ጉምንምታ ይለማ ጀመር። ከነሱም አንዱ የዮሐንስ አጎት ልጅ የሆነው ደጃት ደብባ እርአያ በምፅዋ አካባቢ በመሸፈን በመጨረሻ በ1880 ገብሮ እስካሁን ድረስ አሉላን ሲያውክ ቆየ። ወልደ ሚካኤልም ከማንም የበለጠ ይገባኛል የሚለውን ግዛቱን መንጠቅን በፀጋ አልተቀበለም። በነሱ ላይ መሸጎ አጋሮቹን ግብፆችን ተገን አድርጎ በሆነዚው ወደ ሐማሴን ግዛት ወረራ ያካሂድ ጀመር። በመጨረሻ በ1871 ግብፆችም ትላ እያሉት ሲሄዱ እርቅ ጠይቆ ገባ።

2.5 የመራብ ምላሽ ገዥ ራስ አሉላ አንጻሩ

የሱህን የገደባት ስልት ሃይማኖታዊ ገጽታም ነበረው። ይሁን እንጂ አልቻለም። የልጅ ስምምነት ከተደረገ በኋላ የሱህን ሐሳቡን ሊያሳይ ሲያራኩት ወደ ነበረው ወደ እምነት ክፍፍል አዞረ። ቦሩ ሚዳ ላይ ተልቅ የሃይማኖት ጉባኤ ተደርጎ የዘመነ መላክነት ርእዮታዊ መሠረት የነበረው የእምነት ልዩነት ማሳረጫውን አገኘ። ንጉሠ ነገሥቱ ይደግፈው የነበረው የተዋሕዶ እምነት ብቸኛው የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን እምነት አንዲሆንና የሌሎች እምነቶች ተከታዮቹም በተደረገው ክርክር አንድተረፉ ተቆጥረው ተዋሕዶን እንዲቀበሉ ተደነገጉ። በድሮ እምነታችን እንጽናለን ያሉት መከራና ስደት ጠበቃቸው፤ እንዲሁም ምላሱን እስከመቆረጥ ድረስ። ይህን የመላሰሉት ድርጊቶች በየሱህን ስም ላይ ጥቁር ነጥብ ጥለው አልፈዋል። ቢሆንም የቤተ ክህነትን አንድነት ማረጋገጥ በግብዓት ላይ ባገኘው ድል ላይ ታክሎ የሱህን

በቤተ ክህነትና በክርስቲያን ምእመናን ዘንድ ልዩ ሞንስ አሰጠው። ከዚያም በላይ ለዘመናት ባንድ ጳጳስ ተወስኖ ለቆየችው ቤተ ክህነት ከግብፅ አራት ጳጳሳት ማስመጣት ሲችል ደግሞ የሱህን ይበልጥ ከበራታ አገኘ።

በፀጋና በሦስት ልደት ተከታዮች ላይ የደረሰው በደል ግን በእስልምና ተከታዮች ላይ ከደረሰው መፃት ጋር ሲነፃፀር ከቆጥሮ የሚገባ አልነበረም። የሱህን ግላማ የእምነትን ብቻ ሳይሆን የሃይማኖትንም አንድነት መመሥረት ነበር። እስልምና የሚባል ነገር በየሱህን ርእዮተ ግለሰብ ውስጥ ከቆም ሥፍራ አልነበረውም። ስለሆነም በመስሊሞች ላይ፣ በተለይም በፈረደባቸው የወሎ መስሊሞች ላይ፣ የጥፋት ሠይፋን መዘዘ። ሃይማኖታችሁን ለውጡና ክርስትና ተቀብሉ፤ አላዚያ መሬትና ንብረታችሁን አስረክቡ ተባለ። የፖለቲካ መሪዎች መስሎ ለማደር ሲሉ እሺ አሉ። መሐመድ ግሊ ተጠምቶ ሚካኤል ሲባል፤ አባ ዋጠው ኃይለ ማርያም ተባለ። እንዳንዶቹ ለይስመላ ተጠምቶናል ብለው ውስጥ ውስጡን ግን የእስልምና ሃይማኖታቸውን ቀጠሉ። ቀን ለእግዚአብሔር ማታ ለአላህ መጸለይ ያኩ። ሌሎች ወደ አርሲና ጉራጌ አገር ስደትን መረጡ። በርከት ያሉ ግን አንድ ሼክ ጣልሃ በመሳሰሉት የሃይማኖት መሪዎቻቸው እማካይነት አመፁ። የሱህን በወሎ ላይ የሾመው ልጅ አርአያ ሥላሴ ያሳየው ጭካኔ አመፁን ይበልጥ አቀጣጠለው። በመጨረሻ የሱህንና በግብፅ ስምምነት ሚካኤልም ራስ ተባሎ የወሎ ገዥነትና የኢትዮጵያ አውራ መስፍንነቱን ለማግኘት በቃ።

የውጭው አደጋ መባባስ

ከመቅደላ በኋላ እንግሊዞች የኢትዮጵያን ፊት አያሳዩን ያሉ ይመስላል። ባገራቱ የፈለገው ነገር ቢፈጠር ደገታ የለንም ያሉትን ቃል ለማክበር ቆርጠዋል። የቀድሞ እጋራቸው ኩሃ ምርጫ ለመቀራረብ የሚያደርገው ጥረት ስሜትም አልሰጣቸው። ወታደራዊ አማካሪዎች እንዲልኩለት ያቀረበውን ጥያቄ ጆሮ ጸባ ልበስ አሉት። መሣሪያዎችንም ከእንግሊዝ ለመግዛት የቻለው ሄንሪ ኦብ ኪንግ በተባለ የግል ኩባንያ አማካይነት እንጂ የእንግሊዝ መንግሥት እንዲሆን እድን አላስገባም ብለዋል። ኢትዮጵያውያንን የእጅ ጥበብ የሚያስተምሩ ባለሙያዎች ለመመልመል የተላኩ ቡድንም በላንደን ትእዛዝ እስክንድርያ ላይ ታገቱ ቀረ። ኩሃ፤ እኔ ተክለ ጊዮርጊስን አሰም ላይ አሸንፎ ዙፋኑን ሲይዝ ወዳጆቼ ናቸው ብሎ የምሥራት በልክላቸውም ከቀም ነገር አልቆጠሩትም። ለደብዳቤውና አብሮ ለላዘላቸው ገጽ በረከት መልስ የሰጡት ክሁለት ግመት በኋላ ነው። በአደጋ ላለው ቆንሳላቸው በጸፋት የመሸኛ ደብዳቤም አንዲህ ግደነት የደብዳቤም ሆነ የገጸ በረከት ልውውጥ ቆገመኝ ለማድረግ ፍላጎት ፈጽሞ እንደሌላቸው ለኩሃ ግልፅ እንዲያደርግለት ጥብቅ ትእዛዝ ሰጥተውት ነበር።

ይሁን እንጂ፤ እንግሊዞች የመቅደላን ዘመቻ ከቶ ለመርሳት የሚፈልጉ ቢመስሉም፤ ያ ዘመቻ አሻራውን ሳይተው አላለፈም። ከላይ እንደተመለከትነው የካሣ ወታደራዊ የገቢይነት አንዱ ምንጭ ከዘመቻው የተረፈው ዘመናዊ መሣሪያ ነበር። እንግሊዞች የመቅደላን መንገድ ጨርቅ ላረጋላቸው ካሣ ስድስት መድፍ 850 ጠመንጃና በርካታ ጥይቶች ትተው ነበር የተመለሱት። በተጨማሪም ምንም እንኳ እንግሊዞች የካሣን የሚሊታሪ አማካሪዎች ጥያቄ አፈላለግ ፈቃድ ቢነፍጉትም እንደ ባልደረባቸው፤ የንምሣ አለቃ ኪርካም፤ በፈቃዱ ቀርቶ የካሣ ጀኔራል ለመሆን በቅቷል። ኪርካም ለካሣ ወታደሮች የፈነጠቀላቸው አንዳንድ ዘመናዊ የውጊያ ስልቶችና ካሣ ከእንግሊዞች የወረሰላቸው ዘመናዊ መሣሪያዎች ተጠምረው ነው አሰም ሳይ ካሣን ሰድል ያበቁት።

የናፒየር ዘመቻ ባረረቱ የውጭ ግንኙነት ላይም የተወሰነ እንደምታ ነበረው። እንግሊዞች እንዲህ በቀላሉ ኢትዮጵያ እምብርት ከደረሱ እኛስ ምን ያቅተናል የሚል ከንቱ ሐሳብ በአንዳንድ የውጭ መንግሥታትና ጋይሎች ዘንድ መስረፅ ጀመረ። አይበገራ የሚባለው ያበሻ ሕዝብ ሰነ እንዲህ በቀላሉ የሚጸረከክ ነው የሚል ስሜት ተፈጠረ። ይህ የተሳሳተ ግምት መጀመሪያ የተጠናወተው ግብፅ ነው። ለዚህም ስሜት የመጀመሪያውን ጉልህ ምሳሌ የሰጠውም በኢትዮጵያ ምድር የግብፅ የመስፋፋት ፖሊሲ ቀያሽ ለመባል የበቃው የስዊድን ተወላጅ ቨርኒር ሙንዚግር በየካቲት 1863 ገና በምፅዋ የፈረንሳይ ቆንሰል ሆኖ ነው። ካሣ የካቶሊክትን እንቅስቃሴ ለማንድ የሚያደርገውን ጥረት አስመልክቶ በጻፈው ደብዳቤ ካሣ ጠባቤን ያላሳመረ እንደሆነ የቴዎድሮስ ጽዋ እንደሚጠባቀው አስጠንቅቆታል። ይህ ዛፉ የጉንደትና የጉራ መቅድም ነበር ማለት ይቻላል።

የሙንዚግር ጌታ የግብፅ መሪ ሽዲቭ እስማኤል ራሱንም ሆነ ግብፅን እንደ አውሮጳዊ የሚያይ ሆኖም ግን የግብፅ እድገትና ብልፅግና በአፍሪቃ ላይ የተመሠረተ መሆኑን ተንንዝቦ ጥረቱን በዚሁ አቅጣጫ የሚተልም መሪ ነበር። በዚህም ረንድ የዘመናዊት ግብፅ መሥራች ሙሐመድ ዓሊ ካደረገው ይበልጥ የዐባይን ፈለግ ተከትሎ ወደ አፍሪቃ ከርስ መስፋፋት ቀጠለ። እንደ እንግሊዛዊው ሳሙኤል ሴክር ያሉትን ተንኮች እየቀጠረም የዛሬውን የደቡብ ሱዳን ግዛት ከክልሉ አስገባ። ይህን ሁሉ ሲያደርግ ለአውሮጳውያን መንግሥታት የሚያስተላልፈው መልእክት የሥልጣኔን ችቦ በጨለማይቱ አህጉር እያበራህና የባርያን ንግድ አያጠፋሁ ነው የሚል ነበር። ከባርያ ንግድ የሚበቃቸውን ያህል ካተረፉ በኋላ፤ ባርነትን ማስወገድ እንደ ታላቅ ተልዕኮ ለያዙት አውሮጳውያን ይህ ዓይነት ሙዚቃ ጣፋጭ ጣዕመ ዜማ ነበረው። እስማኤል ወደ ኢትዮጵያ ምድር መስፋፋቱን ሲጀምርም ለአውሮጳውያን ይህንኑ የፀረ ባርነት ሙዚቃ ነው የተጫወተው።

ባጭሩ የእስማኤል ዓላማ ነጭ ዐባይንና ጥቁር ዐባይን ያቀፈ ሰፊ የሰሜን ምሥራቅ አፍሪቃ ግዛት ለመፍጠር ነበር። ይህንንም ዓላማውን እውን ለማድረግ ወታደራዊና ዲፕሎማሲያዊ እርምጃዎችን ያቀናጀ ስልት ነደረ።

በቅርቡ ዙፋኑን የጨበጠውን ዐጻ የሐንሰን በባር ከዐ በዲፕሎማሲ ለማራቅት ሥራዬ ብሎ ያዘ። ለዚህም የመጀመሪያው እርምጃ በጉሰን (የዛሬው ከረንጉን) መያዝ ነበር። ለዚህም እርምጃ ለሰብ የሆነው የኢየሱስው የኢትዮጵያ ሹም በግብፅ ግዛት ላይ ወረራዎች እካሂዷል የሚል ነበር። የሐንሰን ይህን እርምጃ ካለመቀበል እስማኤል ተቃውሞውን፤ ለአውሮጳውያን ስሞታውን አስሎ። የባር አማካሪው ኪርካም ተዘዋዋሪ እምባሳደር ሆኖ የሐንሰን ደብዳቤዎች ይዞ ጠደ እንግሊዝ፤ አውስትሪያ፤ ጀርመን፤ ሩሲያና ፈረንሳይ ተላክ። የደብዳቤዎቹ መሠረተ ሐሳብ አንድ ነበር። የክርስቲያን መንግሥት በአስላም ሲጠቃ የአውሮጳ ክርስቲያን መንግሥታት አጋርነታቸውን እንዲገልጹ የሚማጠን ነበር። ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ የሐንሰን የተሰየ ከበሬታ ስለነበረው ስለ የሕገ መያዝ ዘርዘር እርን ጽፎለት ነበር።

የሐንሰን አቤቱታ አለት ላይ የፈሰሰ ውሃ ሆነ። የሩሲያ፤ የፈረንሳይና የጀርመን መንግሥታት እምባሳደር ኪርካምን በቅጡም ለማንገዢ ፈቃደኛ አልነበሩም። እንግሊዞች ከዚያም አልፈው ለአስማኤል በጎ ፈቃድ ዋቤ ለመቆም ተጋበዙ። ይህ ሁሉ ለየሐንሰን አንቆቅልሽ ሆኖበት ነበር። ክርስቲያን ለተጠቃ ክርስቲያን ይደርስለታል ነበር የሱ ግምት። ያልተንከበው ነገር ሃይማኖታዊ ለድክነት በአውሮጳውያን ዘንድ ያረጀ፤ ያፈጀ መልክር መሆኑን ነው። የሱ መመዘኛ ሃይማኖት ሳይሆን ቁላዊ ጥቅም ሆኗል። በነበረው ሁኔታም ሙስሊም ህግንቸው ግብፅ ክርስቲያን ከሆነችው ኢትዮጵያ የበለጠ የንግድና የኢንዱስትሪያት ዕድል ስለምትሰጣቸው ምርጫቸው ግልፅ ነበር። በተለይም የስዊድን በይ በ1861 ከተከፈተ በኋላ የግብፅ ኢኮኖሚያዊም ሆነ እስተራቴጂካዊ ጠቀሜታ ይበልጥ እየሰለ መጣ። ለዚህም ነው የግብፅን በምድረ ኢትዮጵያ መስፋፋት አስከረው ለመቃወም ዝግጁ ያልነበሩት። እስማኤል፤ በሕገ ጥንቱንም ሲሆን የግብፅ ግዛት ነው፤ በሕገ መያዝ ማለት የሰው አገር መንጠቅ ሳይሆን ያመፀን ክፍለ ሀገር ማስገበር ነው ሲልም አውነቱን ነው ብለው ተቀበሉት። ከዚያ በኋላ ግብፅን የልብ ልብ እያገኙ መጥተው ስንዚት (የዛሬው ከረን ከተማ) ላይ አንድ ትልቅ ምሽግ ሠሩ። ያገፈውን ሐዝብ ለመሸንገልም የግብር ምሕረት አደረጉ።

ሌላው የግብፅ ዘመቻ ደግሞ በስተደቡብ በየሐንሰ ላይ አመፅ ማስከተት ነበር። ለዚህም ዓላማቸው አልገብርም እያለ የሚያገነራግረው ምኒልክ ጥሩ መሣሪያ ይሆናል ብለው ገመቱ። ምኒልክም ራሱ ከግብፅ ጋር አንዳች ስምምነት ለማድረግ መልካከተኞችን መላክ ጀምሯል። ይሁን እንጂ ከግብፅ ጋር አብሮ የሐንሰን ለመውጋት ወይም እነሱ በሰሜን ሲወጉት እሱ በደቡብ ሌላ የባር ግዛር ለመክፈት ለማቀዱ ምንም የተጨበጠ ማስረጃ የለም። ያም ሆነ ይህ ግን በመጨረሻው ፍልሚያ ይበልጥ የሠመረላቸው ግን የሐማሱንን ገዥ ደጃት ወልደ ሚካኤል ለሱምንን ማስከብሉት ነበር። ምንም የሐማሱንን ጠርነት ከየሐንሰ ስር ተሰልፎ በውጋቸውም ከዚያ በኋላ ግን እንኳ በጉንደት ጠርነት ከየሐንሰ ስር ተሰልፎ በውጋቸውም ከዚያ በኋላ ግን እንኳ በጉንደት ከድቀ ከግብፅ ጋር ለመስለፍ በቃ።

በጎሽ ለግብዓት የመስፋፋት ዓላማ መጀመሪያው እንደ መጨረሻው አልነበረም። ለኢትዮጵያ የከፋው እደጋ የመጣውም ከቦንስ ላይሆን ግብፅ በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ከያዘችው የቀይ ባሕር ግዛት ነበር። የቀይ ባሕርና የአንድ ውቅያኖስ ወደቦች ሞት እፋና ከሚገኘው ከኢትዮጵያ መንግሥት የይስሙኣ ይዞታ ባዲስ ጉልበት ወደሚሰፋፋው የግብፅ መንግሥት ቁጥጥር መተላለፋቸው ለኢትዮጵያ የአደጋ ምልክት ነበር። ግብዓት አንድ ኢትዮጵያ በአፍሪካዊ ቁጥጥር ረከተው የሚቀመጡ አልነበሩም። ባሕር ጠረፍ ተወስነው የመቅረት ሐሳብም አልነበራቸውም። በዚህም መሠረት ባባቱ ሱዳናዊ በናቱ ኢትዮጵያዊ እንደነበረ የሚነገርለት መሐመድ ራዕፍ ፖሻ የሚባል የቦር መሪ ከዘይላ (ሰሜን ሶማሊያ) ተነሥቶ በጥቅምት 2፣ 1868 ሐረር ከተማን ያዘ። በዚያው ወቅት ደግሞ በዛጃው መንገድ መንገድ ጦር ከታጁራ (ከጅቡቲ ክፍ ብሎ) ተነሥቶ ወደ ሸዋ አመራ። የዚህ ጦር እድል ግን ከራዕፍ ጦር በጣም የተለየ ነበር። አውሳ ሲደርስ አፋሮች ከበው አደጋ ሲጥሉበት መንገድን ከነሠራዊቱ የእሸዋ ሲላይ ሆኖ ቀረ። አነዚህ በስተደቡብ የተደረጉ የግብፅ ወረራዎች የተቀናጀ ሴኔ የወረራ ዕቅድ አነሱት ነበሩ። የወረራው ዋና መሥመር ግን በሰሜን በኩል ከምፃዋ ዙላና እንደላ ወደቦች ተነሥቶ ነበር። መጀመሪያ የጨው ምርት ያለበትን የጥልጣልን በረሃ ለመቆጣጠር የሰነዘሩት ዘመቻ ውሎ አድር እየፈረጠው ወደ ተሟላ ያገር ወረራ ተሸጋገረ።

ጉንደትና ጉራ፣ ሰላም ያልተገኘበት ድል

በዚህን ዘመን በግብፅና በኢትዮጵያ መካከል የተካሄደውትን ጦርነቶች ለሚመረምር ሰው ሕሊናን ደጋግሞ የሚከረከር አንድ ነገር አለ። ይኸውም የወራሪው ዐይን አውጣነትና የተወራረው ልዝነት ነው። በመስከረም 1868 የግብፅ ጦር ወደ ደጋው መንቀሳቀስ ጀምሮ እያለ የሐንስ ጠቡን በሰላማዊ መንገድ ለመፍታት ጥረቱን እንደቀጠለ ነበር። የግብፅ ጦር አያላ ሲመጣ እሱ ግጭት እንዳይኖር ብሎ የሐማሌንና የሠራዊቱ ወደ ዐድዋ እንዲያደገፍግ ተእዛዝ ሰጠ። ይህን ማድረጉም የሐንስ ሰላም ወዳድነቱን ለአውሮጳውያን በማያሻማ ሁኔታ ለማለባት ስለፈለገ ይመስላል። በሌላ በኩል ደግሞ የጠላትን ጦር ጎትቶ ወደ መሀል አገር በማስገባት የስንቅ አቅርቦት መስመሩን አርዝሞ ለማዳከም ያቀደ ይመስላል። ያም ሆነ ይህ የሐንስ የክተት ዐዋጅ ያወጀው በጥቅምት 14 የግብፅ ጦር ሐማሌን ከደረሰ በኋላ ነው።

ክተቱ በታወጀ በሁለት ሳምንት 20000 የሚያህል ጦር ከንጉሠ ነገሥቱ ሥር ተሰለፈ። የሰሜን ኢትዮጵያ አውራጃዎች በሙሉ፣ የሐማሌኑን ደጃች ወልደ ሚካኤል ሰሎሞንን ጨምሮ፣ ከቶ ነበር። በግብፅ በኩል በዴጋማርኩ አዛዥ በኩሎኔል ለንጅር፣ የሚመራ 2000 ሠራዊት ተሰልፎ ነበር። ሁለቱ ጦሮች ነፃረ 8 ማለፍ ጉንደት (ጉንዳጉዲ) ላይ ገጠሙ። በጣም አጭር ግን ውጤቱ የማያሻማ ጦርነት ሆነ። የግብፅ ጦር በኢትዮጵያ ጦር ስልታዊ እንቅስቃሴዎች ከተመቻቸባት ከረብታ ወደ ሽለቆው ተታሎ ወርዶ ጭዳ ሆኖ ቀረ። የግብፅን ጦር

አላዛኝ ዕጣ ጎላ ጉራ ላይ በአገማችነት ሊሰለፍ የበቃው እሚረካዊው ኮሎኔል ዳዶ እንዲህ ሲል በማይረሱ ቃላት በግብፅ ታለፈ።

አንዳችም ዓይነት አቤቱታ፣ አንዳችም ዓይነት አሎሚ በደም የተነከረውን እጅ ሊገታው አልቻለም። በጦር ተቸክለው የተጋደሙ ወይ የሚገጠሩ፣ እጃቸው የተቆረጠ ወይ እንገታቸው ከተከሻቸው ተቀንጥሶ ለወድቅ የተቃረበ አካላት ድል አድራገውን ጠላት ማረኝ ማረኝ ይላሉ። ግን ማን ሊሰማ። ጥፍጨፋውን የሚያቆም ምንም ጋደል አልነበረም። መጽሐፉ እንደሚለው ይህ (የግብፅ) ጦር ተፈርዶበት ነበር። ከጥይቱ በያመልጡ፣ ከጎራዬው አያመልጡም ነበር። ዱላውን ሲከላከሉ ጦሩ ይቀሥፋቸው ነበር። (Dye, 139)

ከእንዲህ ያለ መፃት በጎላ ለግብፅ የነበረው ምርጫ ወይ በቃኝ ወይ በቀል ነው። ሽዲቭ እስማኤል የጎለገሉትን መረጠ። ዓመት ሳይሞላ ከፊተኛው እጅግ የላቀ ጦር (15000) በሙሐመድ ራቲብ ፖሻ የጦር አገማችነት ላከ። በእሚረካ የርስ በርስ ጦርነት የተሳተፉ የጦር መከላከያዎችም ያ ጦርነት ካለቀ በኋላ ለእስማኤል አደረው ለግብፅ ጦር እዲስ የውጊያ ስልት ማቅሰም ጀምረዋል። የኢትዮጵያ ሹመና የጦሩ ሁለተኛ አዛዥ አሚረካዊው ጄኔራል ሎሪንግ ነበር። ከላይ እንዳየነው ደግሞ ኮሎኔል ዳይ የግብፅ ሽንፈት ዘጋቢነት ዕጣው ሆኗል። ግብዓት ከበሬቱ በተሻለ ሁኔታ ተዘጋጅተው ስለመጡ የጉንደት ጦርነት በጥቂት ሰዓታት የተጠናቀቀውን ያህል ጉራ ሦስት ቀን የፈጀ ነበር። ከመጋቢት 2 እስከ 4፣ 1861 ቆየ። ግብዓት መጀመሪያ መሸነው ነበር የሚዋጉት። ከሊሆንም በኢትዮጵያውያን ላይ ብዙ ጥፋት ማድረስ ቻሉ። ነገር የበላሽባቸው የጀመረው ምሽጋቸውን ለቀው ወደ ሜዳ ሲወጡ ነው። ስለሆነም የጉራ የመጨረሻ ውጤት ለኢትዮጵያ ድል ሲሆን ለግብፅ ግን የመስፋፋት ዓላማዋ ላንዴም ለሁሌም መቀጨት ሆነ።

ዘመናዊ መሣሪያ ታጥቆና በዘመናዊ ድርጅት ታንዖ የመጣን ጦር በወኔ በመቆቀም ጉንደትና ጉራን የሚተካከሉ ጦርነቶች በዘመናችን መጥቀስ የዳግታል። የዳይ ዜና ጦርነት ይህን ወኔ አጉልቶ ይሰለዋል።

የመድፍ ግባት ከግብፅ የጦር መሥመር የጀመረ ከሚዳ ባሻገር ያስተጋግ ነበር። ከቀኝ ከመሐል ሮኬቶች በሚያስፈራ ቅንጅት እየተምዘዘነት ይበራሉ። ከግራ ከቀኝ በፍጥነት እየቀረበ በሚመጣው ጠላት ላይ ሞት እዘል የጥይት ዝናብ ይወርዳል። ኢትዮጵያውያን እርምጃቸውን ሳያጥፉ ወደ ግብዓት ተቃረቡ። ቀለህ ሲፈነዳ ጋለበያቸውን ያጡ ሌጣ ፈረሰች ይደነብራሉ። ይህም ሁሉ ሆኖ ጠላት ጨካኝ እየገፋ መጣ። (Dye, 359)

ባንድ በኩል የጉንደትና የጉራ ድሎች ከ20 ዓመታት በኋላ ዓለምን ካስደነቀው ከዐድቀ ድል የበለጠ ግምት የሚሰጣቸው ናቸው። ምክንያቱም ዐድቀ ላይ ምኒልክ የተባበሩት ኢትዮጵያን መርቶ የተዋጋ ሲሆን የሐንሰ ግን ግብዓትን የገጠማቸው የግማሽ ኢትዮጵያን ኃይል ብቻ አሰልፎ ነው። ምኒልክ በገለልተኝነት፣ የጉጃው አዳል ተሰማ ደግሞ የውስጥ አመፅ እያዘነፈሰ በመሆኑ ከጉንደትና ጉራ ጦር ሜዳ አልተሰለፉም። በተጨማሪም ጉንደትና ጉራ በባላጋራው በግብፅ ላይ ያሳደሩት ተጽዕኖ ዐድቀ በኢጣሊያ ላይ ካስከተለው ለውጥ የላቀ ነው። የጉንደት-ጉራ ሽንፈት የኢስማኤልን ውድቀት ከማፋጠኑም በላይ የማታ ማታ ግብፅን የእንግሊዝ ተገዥ ለመሆን አበቃት። ባንዳም ለየሐንሰ ድሎ ከፍተኛ ቁጥጥርና ስነ ልቦናዊ ጥቅም አስገኝቶለታል። ከግብዓት የማረከው ዘመናዊ የጦር መሣሪያ እንደ ምኒልክ ያሉትን ተቀናቃኞቹን ለማገዝርከክ እንደረዳው ከላይ ተመልክተናል። ባጠቃላይም፣ በተለይም በቤተ ክህነትና በአማኝያን አካባቢ፣ የሐንሰ የኢስማኤልን የመብሊም ጦር በመደምሰሱ የሃይማኖትና የሀገር ጠባቂ ተባለ።

ይሁን እንጂ በጉንደትና በጉራ ድል ማግኘት ኢትዮጵያ ያገኘችው ጉልህ የሆነ ጥቅም ነበር ለማለት ያዳግታል። ወታደራዊው ድል ዲፕሎማሲያዊ ድልን አልወለደም። ግብዓት ለሰላም ድርድር ያቀረባቸውን ሁኔታዎች ስንመለከት ማን ድል አድራጊ ማን ተሻናፊ እንደነበር እስከመጠራጠር እንደርሳለን። የጦር ምርኮዎች አንዲመለሱላቸውና ነፃ የገንደ ልውውጥ እንዲከበር ከመጠየቅ አልፈው በዓለም የጦርነት ታሪክ ተደርጎ የማያውቀውን የተማረኩባቸው የጦር መሣሪያዎች እንዲመለሱላቸውና ከዚያም አልፈው የኢትዮጵያ ሠራዊት በሐማሊን ግዛት እንቅስቃሴውን እንዲያቆም ጠየቁ። ባንዳም የሐንሰ የተሸናፊን ለዘብተኝነት ተላብሶ ነበር። ከድሉ በኋላ ግብዓትን ከሰነድ ሆነ ከምፅዋ ለማስለቅ እንዳትም ወታደራዊ እንቅስቃሴ የሰላም ጥሪ ደብዳቤ ላከ። ወታደራዊ እርምጃን ያልመረጠበት የተለያዩ ምክንያቶች ሊኖሩ ይችላሉ።

አንድም የዘመኑ ወታደራዊ ድርጅት ለረጅም ዘመን ያላመቸ በመሆኑ ሌላ ድል ስሌልግ ላደጋ ከምጋለጥ ያገኘሁትን ባጥጥም ይሸሸናል ብሎ ይሆናል። አንድም ደግሞ ዕጣው ሆኖ ከሚገባው በላይ በልዩ ከበሬታ የሚያዩው የአውሮጳውያን በጎ ፈቃድ ገሽሽ እንዳይልብኝ ብሎ ይመስላል። ያም ሆነ ይህ የሐንሰ የጦርነትን መንገድ ትቶ ለዐሥር ዓመት ያህል ያቆነረውን የሰላም መንገድ መረጠ። በ1868 ክረምቱ ላይ ብላታ ገብረ እግዚአብሔር የተባለ መልእክተኛውን ወደ ካይር ላከ። ለሰላም ያቀረባቸው ቅድመ ሁኔታዎችም ሁለት ነበሩ፤ በግብፅ የተወለዱት ግዛቶች መመለስና ለኢትዮጵያ ነፃ የባሕር ወደብ ማግኘት። ይሁን እንጂ ግብዓት ለየሐንሰ የሰላም ጥረት ምንም ዓይነት በጎ ፈቃድ እንደሌላቸው መልእክተኛውን ሁለት ወር አስረው ያለምንም ድርድር በመመለስ አሳዩት።

በ1869 አጋማሽ ላይ እስማኤል በተራው የሱዳንን አገረ ገዥ እንግሊዛዊውን ካሉኔል (ኃላ ጄኔራል) ቻርልስ ጎርዶንን የሰላም መልእክተኛው አርጎ ላከው። ነገር ግን ጎርዶን ለድርድር ያቀረባቸው ሁኔታዎች በየሐንሰ ተቀባይነት ማግኘት የሚችሉ ዓይነት አልነበሩም። የግዛቶችን ይዞታ በተመለከተ ጎርዶን ምንም ዓይነት ለውጥ አላቀረበም። ሶሻል በግብፅ እንደተያዘ ሊቀር ነበር ማለት ነው። ምንም እንኳን በምፅዋ ወደብ የገንደ ሽቀጦች መልእክተኛና መልእክተኞች በነፃ መተላለፍ ቢችሉም፣ የጦር መሣሪያን በተመለከተ ወደ ኢትዮጵያ የሚገባው መጠን ግብዓት በፈቀዱት ልክ ብቻ ሊሆን ነበር። ጎርዶን ከተመለሰ በኋላም አርቀ ሠላም እንዲያወርዱ ደጋግሞ የተማጠናቸው እንግሊዞች የሐንሰ የውጭ ጉዳይ ፖሊሲው መሠረት ያደረገውን የነፃ ወደብ ጉዳይ ለማስተናገድ አልፈለጉም። ምፅዋን ትቶ ዙላን ወይም አንፊልን እንኳ ፍቀዱልኝ ቢልም አልሰሙትም።

ቆም ነገሩ እንግሊዞች የየሐንሰ ወታደራዊ ድል ዲፕሎማሲያዊ ማህረጊያ እንዲያገኝ ካላመራለጋቸው ላይ ነበር። ቀይ ባሕር ወይ በግብፅ አላዚያም ሌላ የእንግሊዝ ወዳጅ በሆነ መንግሥት ቁጥጥር ስር መቆየት አለበት ብለው ወስነዋል። የግብፅ መንግሥት እየተዳከመ ሊሄድም በምትኩ እንዲሆን የሚያስተዳድር መንግሥት ማወጣት ይመሩ። ዐይናቸውም ኢጣልያ ላይ ነፈረ። ኢጣሊያ ቀይም ብላ በስተደቡብ አሰብን ይዛለች። ጎርዶን ከየሐንሰ ጋር ፍሬ አባል ድርድሩን አከናውኖ ሊሄድ ዙላን ለምን እንመርቅለትም የሚል ሐሳብ ወርወረ አድርጎ ነበር። ይህ እንደ ሞዛ የተጀመረ ነገር የኋላ ኋላ በ1877 እንግሊዞች ለኢጣሊያ ምፅዋን በወርቅ ስሐን ሲሰጧት ማህረጊያውን አገኙ። የኢትዮጵያም ጦከ በዚያው ደመረ።

ይህ ከመሆኑ በፊት ግን የየሐንሰ ዓላማ የመለከት አዝማሚያ አሳየ። ለዚህም አጋዥ ኃይል የሆነው በ1873 የማህዲስት ንቅናቄ በምድረ ሱዳን መስለት ነው። የኢስልምና ተሐድሶንና የሱዳን ብሔርተኝነትን አጣምሮ የያዘው ይህ ንቅናቄ በአጭር ጊዜ ውስጥ ለሚገኝ ማዕከላዊ ሱዳንን እጥለቀለቀው። በዚህም ሂደት በምሥራቅ ሱዳን ያሉት የግብፅ ጦር ካምፖች ከነበሩትም ሆነ ከግብፅ ተቆርጠው ቀሩ። በመሐለም የግብፅም ነፃነት እኩትም ግብፅ በእንግሊዝ ቁጥጥር ስር ወድቃ ስለነበር፤ ይህን አዲስና አደገኛ ንቅናቄ የመግታቱና ተቆርጦ የቀረውንም የግብፅ ጦር በሰላም ለሀገሩ የማብቃቱ ኃላፊነት በእንግሊዝ ትክክ ላይ ነፈረ። ይኸኔ ነው እንግሊዞች ለኢትዮጵያ የነበራቸውን ከንቀት እምብዛም ያልተለየ ቸልተኝነት ተተው እርዳታዋን እጥብቀው ለመሸት የተገደዱት። ምክንያቱም ምሥራቅ ሱዳን የነበረው የግብፅ ጦር መዳን የሚችለው በኢትዮጵያ ምድር አቋርጦ ማለፍ ከቻለ ብቻ ነበረና። ስለዚህ እንግሊዞች ረር አድሚራል ለር ዊልያም ሂዌት የተባለ መልእክተኛቸውን ወደ የሐንሰ ልከው፤ በግንቦት 28 1876 ዐድቀ ላይ እንዳገዱ «የዐድቀ ውል» ሌላ ጊዜ በእንግሊዝ መልእክተኛ ስም «የሂዌት ውል» እየተባለ የሚታወቀውን ስምምነት ተፈራረሙ።

የውሉን ቃል ለተመለከተው የሐንሰ ስምንት ዓመት የደከመበትን ፍሬ ያገኘ ይመስላል። የጦር መሣሪያን ጨምሮ ማፍቸውም ሽቀጥ በነፃ እንዲገባለት ተደንግገዋል። በጎሽ ወደ ኢትዮጵያ ግዛት ተመልሰዋል። ከዚያም በተጨማሪ ሁለቱም ወገኖች ወንጀል የፈጸሙ ዜጎችቸውን አስረው ለመመለስ ተስማምተዋል። በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ግምት ከፍተኛ ሥፍራ ያለውን ጸጸላት ከአስከፊነቱ የመላኩንም ጉዳይ ግብዩት በተቻለ መንገድ ለማቀጠፍ ቃል ገብተዋል። ይህ ሁሉ ለየሐንሰ ድል ይመስላል። እንደ እውነቱ ከሆነ ግን ውሉ በዘለቂታው የሐንሰንም ሆነ ኢትዮጵያን ከጠቀመው ይልቅ ጎድቷል። በዚያን ጊዜ በነበረው የጋይል ሚዛን፣ የግብፅ ጦር በምሥራቅ ሱዳን ራሱን ለማትረፍ በሚረድሙበት ጊዜ፣ የሐንሰ ሰሪን ለማስመለስ የእንግሊዝ እስተናባሪነት አያስፈልገውም ነበር። እንዲያውም ከውሉ በፊት የመረብ ምላሹ ገዥ ራስ አሉላ ከአካባቢው ግብር መስጠቱን ጀምሮ ነበር። ወንጀለኛ የመለዋወጥም ስምምነት እንግሊዞች በየሐንሰ ላይ ሽፍቶ ለነበረው ለደጃች ደበብ አርአያ በምፅዋ ጥገኝነት ሲሰጡት ባጭር ጊዜ ውስጥ ከንቱነቱ ታየ። በምፅዋ ሽቀጥ በነፃ የማስገባቱም ፈቃድ መሣሪያ ሳይሆን አንድ ለየሐንሰ የተላከ የቤተ ክርስቲያን ደወል በግብፅ ጉምሩክ ሲታገድ ከጉቱ ሆኖ ቀረ። ይህ ሁሉ በዙ ባልከፋም ነበር። የግፉ ግፍ ውሉ በተፈረመ በስምንት ወርና የእንግሊዝ ፖርላማ ባጸደቀው በሦስት ወር ውስጥ (በተለምዶ እንደሚባለውም ውሉ የተጻፈበት ቀለም ገና ሳይደርቅ) እንግሊዞች ምፅዋን ለኢጣልያ ሰጡ። ኢጣልያም አንድ ሳንቲም ሳታወጣ፤ አንድ ጥይት ሳትተኩስ ወደ መሀል ኢትዮጵያ ያምዘገዝጋትን መቆናጠሜ አገኘች።

የውሉ መዝገብ በዚህም አላለቀም። በውሉ ሦስተኛ አንቀጽ መሠረት የሐንሰ በክስላ፣ በአሚዴብና በሰንዚት ተቆርጦ የቀረው የግብፅ ጦር በኢትዮጵያ ምድር አቋርጦ ወዳገሩ እንዲመለስ አስፈላጊውን እርዳታ ለመስጠት ቃል ገባ። ቃል ከመግባቱም አልፎ ከእንግሊዞች ሽፍጥ ጋር በግልፅ በሚቃረን ሐቀኝነት ቃሉን አክበረ። በዚህ ሂደት የጦር አዛዥ ራስ አሉላ ለመጀመሪያ ጊዜ ከማህዳሰት ጦር ጋር ለመጋጨት በቃ። በዚያ የተጫረው እሳት የማታ ማታ የሐንሰን ራሱን አጋየው። ስለዚህም የኢትዮጵያ ታሪክ ጸሐፊው ሩቤንስን እንዳለው የሐንሰ ከዐድዋው ውል ያተረፈው አንድ ደካማ ጠላት (ግብፅ) በሁለት ጠንካራ ባላጋራዎች (በኢጣልያና በማህዳሰት ሱዳን) መተካት ሆኑ።

መተማ፣ የሞት ጉዳይ

ከጉንደትና ጉራ ድል በኋላ የነበሩት ጥቂት ዓመታት የየሐንሰ ጋይል እጅግ የገነነበት ወቅት ነበር። በውጭ የግብፅን የመስፋፋት ፖሊሲ በማያዳግም ሁኔታ አጨናግጄታል። በውስጥ ዋና ተቀናቃኙን አንበርካክሏል። በነዚህ ጠምራ ድሎች አማካይነትም በ19ኛው መቶ ዓመት ኢትዮጵያ ፊት ለተደቀኑት ሁለት ዐቢይ ፈተናዎች፣ አንድነትና ነፃነት፣ ዘላቂ መፍትሔ የሰጠ ይመስል ነበር። ጻፉ ግን ሁኔታው እንዲህ እንደሚመረ አልቆየም። ነገር እየተባላሽ ሂዶ ከ1877

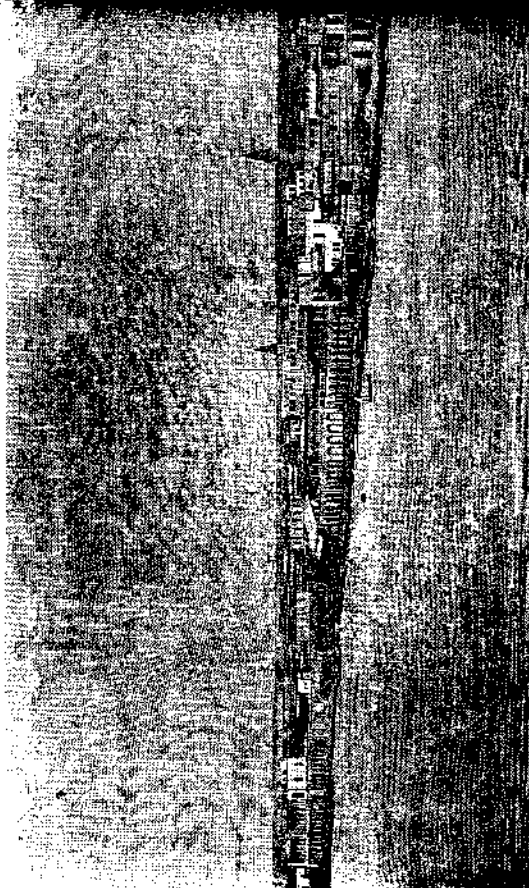
በኋላ የየሐንሰ እድል ማሸቆልቆል ጀመረ። የኋላ ጋላም ለሞት በቃ። በተጠቀሰው ዓመት ጣሊያኖች ምፅዋን ያዙ፤ ኢትዮጵያና ማህዳሰት ሱዳንም መዘዘኛ የሆነ ጦርነታቸውን ጀመሩ። ከዚያን ጊዜ በኋላ ነው የምኒልክ አልገዛም ባይነት እንደገና አገርሽቶ ሲባላ ከቆየ በኋላ በ1880 ገሐድ የወጣው። በዚያውም ንጉሠ ነገሥቱን በሦስት ማዕዘን ቆልፎ የያዘው ውጥረት ከፍተኛ ደረጃ ደርሶ መተማ ላይ ሲሞት ፍጻሜውን አገኘ።

የዚያ ውጥረት አንዱ ማዕዘን የኢጣልያ ቅኝ ግዛታዊ መስፋፋት ነበር። ጣልያኖች ምፅዋን ከእንግሊዝ እንደ ገጸ በረከት ካገኙ በኋላ እዚያ ሐራራዊ የባሕር ጠረፍ ላይ ዝም ብለው አልተቀመጡም። ወደ ደጋው ከፍል ግዛታቸውን ለማስፋፋት ተጠይቀዋል። መጠይቁና የጋላ ስሜት፤ እነዚህ የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ልዩ ባሕርያት ነበሩ። ተወራራሽነትም ነበራቸው። ተለያይተው የነበሩት የኢጣልያ የተለያዩ ግዛቶች ተዋሕደው ባንድ መንግሥት ሥር መተዳደር የጀመሩት ገና በ1863 በመሆኑ የኢጣሊያ እንቅስቃሴዎች ሁሉ የአፍላ ጎረምላን ተኩስ ስሜት የሚያንጸባርቁ ነበሩ። መጠይቁ የመጣውም እንደ እንግሊዝና ፈረንሳይ ያሉ የደረጃ ቅኝ ገዥዎች ዓለምን ተቀራምተው ሲገመገሙ እኔ ከዚህ በራሴ ሳልቆደስ ጀንበር ተጠልቅብኛለች ከሚል ሥጋት ነው። ይሁንና ኢጣልያ ጥረቷ ሁሉ መና ሆኖ እንዳይቀር እንግሊዝን የመሰለ አጋር ጣላት። ኢትዮጵያ ውስጥ ለመግባት ፍላጎት የሌላት፤ ግን ደግሞ ጣውንቷን ፈረንሳይን ለማድኃኑት ፈልገዋል እንግሊዝ ኢጣልያን ተጠቅማ ጥቅሜንም ታስከብርልኛለች በሚል ስሌት ማደፋፈር ቀጠለች።

እርግጥ የኢጣልያ በቀይ ባሕር ዳርቻ መቆናጠጥ የተጀመረው ከዚህ ሁሉ በፊት ነው። በ1862 ኢጣልያዊው ሚስቶናዊ ጁሌፔ ሳፒቶና ሩባቲኖ የተባለ የመርከብ ኩባንያ ተቀናጀተው አስብን ገዝተዋል። የኋላ ጋላም ይህ የግል ይዞታ የነበረው ወደብ ወደ ኢጣልያ መንግሥት ንብረትነት ተዘዋውሯል። ይሁን እንጂ የኢጣልያ የቅኝ ግዛት መስፋፋት መሠረት የሆነው አስብ ሳይሆን ምፅዋ ነው። እዚህ ላይ ቀደም ሲል የጠቀስነውን የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ልዩ ባሕርያት፤ መጠይቁና የጋላ ስሜት፤ የምንገነዘብበት አንድ ሁኔታ አለ፤ ይኸውም ግብፅ በቀይ ባሕር ዳርቻ ላይ የነበራት ቁጥጥር እየተቆሰመ ሲሄድ ወደቦቹ በተለያዩ የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎች እጅ ወደቁ፤ ዘይላና በርቢራ በእንግሊዞች፤ ታጁራ በፈረንሳይ፤ አስብና በኋላ ምፅዋ በኢጣልያ። ልዩነቱ ግን ፈረንሳዮችና እንግሊዞች በባሕር ጠረፍ ቅኝ ግዛቶች (የፈረንሳይና የእንግሊዝ ለማለላንድ ተብለው ለመታወቅ በቀደት) ሲታገሙ፤ የኢጣልያ ዐይን ግን ዘልቆ ወደ መሀል ኢትዮጵያ አማተረ። በሌላ አነጋገርም ምፅዋ የዐድዋ ጥንሰስ ሆነ። እንደ ነቢይ ሁሉ የሐንሰ የምፅዋን የዐድዋን ተዛምዶ ተገንዝቦ ነበር። በ1879 መጀመሪያ ላይ ለምኒልክ በጸፈው ደብዳቤ «በእግዚአብሔር ቸርነት (ጣልያኖች) በዓለም ፊት ተዋርደውና ተንቀው ይመሰላሉ» ብሎ ነበር (Zewde 199)።

የሐንሰ እነዚህን ቃላት ሲጽፍ ጣሊያኖች ክብረር ዳርቻ ሃያና ሠላሳ ከሉ ሜትር ያህል ገፍተው ሰሐጢና ዊያ የተባሉ ቦታዎችን ይዘዋል። ቀድመው

ምፅዋን በመያዛቸው ቢካፋም፤ እዚያው ታግሠው ይታመጣሉ የሚል ክንቱ ተከፋ አድርገዋል። አሁን ግን ነገሩ ተለወጠ። የመረብ ምላሽ ገዥ ራስ አሉላ የያዙትን የኢትዮጵያ ምድር እንዲለቁ ለኢጣልያው ልውውጥ ውጤተ አልባ መሆኑን ሲያይ ከፋም ነገር አልቆጠሩትም። የደብዳቤው ልውውጥ ውጤተ አልባ መሆኑን ሲያይ አሉላ ፈረኑን ጭና በጥር 201 1879 ሰሐጢ ላይ መሸገ በተቀመጠው የጣልያን ጦር ላይ ዘመተ። ሆኖም መሸገን የሚቀጋን ጦር ማጥቃቱ ቀላል ባለመሆኑ አሉላ ብዙ ሰው ካለቀበት በኋላ ለማፈገፈግ ተገደደ። በማግከቱ ግን የሰሐጢውን ጦር ለመርዳት ከምፅዋ የተላከ 500 ገደማ ሠራዊት ያለበት የኢጣልያ ጦርን ደጋለ ላይ ገጥሞ ደጋመድ አደረገው።

2.6 የምፅዋ ወደብ በ19ኛው መቶ ዓመት ማብቂያ ላይ

የደጋለ ጦርነት ዜና በኢጣልያ አገር በተለማ ጊዜ ታላቅ ሽብር ፈጠረ። የበቀል ጩኸት በኢጣልያ ኅዳናዎችና በመንግሥት መሥሪያ ቤቶች እካባቢ ተሰማ። የኢጣልያ ፖርታላማ ለምፅዋና ለካባቢ መስላከያና ማጠናከሪያ የሚውል የሃያ ሚሊዮን ሊሬ በደት መደብ። ነባሩን ጦር የሚያጠናክር 5000 ሠራዊት ያለበት ልዩ ኃይል ተደራጀ። መንገዶችና ድልድዮችም ለወታደራዊ እንቅስቃሴዎች እንዲያመቹ ተብለው ተሠሩ፤ ተጠገኑ። ምኒልክን በየሐዘን ላይ የማሸፈቱትም ተግባር በተጠናከረ ሁኔታ ቀጠለበት።

ጠቡን በሰላማዊ መንገድ ለመፍታት የሐንዘም ጣልያኖችም የእንግሊዝን አርዳታ ጠየቁ። የሐንዘ ያረወት ውል ተሸር ጣልያኖች ምፅዋን እንዲይዙ በመደረጉ የተለማውን ቅርጽ ገለጹ። የንግሥት ሺክቶሪያ መልክ በተዘዋዋሪ መንገድ የጣልያኖችን ድርጊት ከመደገፉም በላይ ኢጣልያን ከመሰለ ኃያል መንግሥት ጋር መጋጨቱ ቢቀርበት የሚበደው መሆኑን በመገለጽ ማከበታቱና አዘል ምክር ነበር። የኢጣልያን መንገድ ለማመቻቸት ግን አሁንም እንግሊዞች አልተችም። ስር ደራል፤ ፖርታል የተባለ መልእክተኛቸውን በመላክ ደጋለ የነሳቸውን በእርቅ ስም ሊያስገኝላቸው ሞክሩ። አስታራቂ ተብሎ የተላከው ፖርታል ለድርድር ያቀረበቸው ነጥቦች ይህን ሁኔታ በጉልህ የሚያሳዩ ነበሩ። አነሱም የሐንዘ ለደጋለ «አልቂት» ጣልያኖችን በይፋ ይቅርታ ሊጠይቅ፣ በተጨማሪም ጣልያኖች ሰሐጢንገደያን፣ ከረንገና የአላውርታና የሐባብ ሕዝቦችን ሀገር እንዲይዙ ነበር። እንዲህ ያለውን እርቅ አሉላም የሐንዘም አልተቀበሉትም። በዚህን ወቅት ነው አሉላ በታሪክ ሲታወስ የሚኖርበትን ቃላት ለፖርታል የተናገረው፤ «ጣልያኖች ኢትዮጵያ ምድር ላይ የሚሰፍሩት እኔ የሮማ አገር ገዥ መሆን የቻልኩ እንደሆነ ባቻ ነው»።

በዚህ የጂፒሉማቲክ ሽፋን ተጠቅመው ግን ጣልያኖች ከደጋለ በኋላ ባደረጉት ማፈገፈግ ትተውት የነበረውን ሰሐጢን እንደገና ያዙ። ለየሐንዘ ይሄ የመጨረሻው ትንሳኤ ነበር። የጣልያንን ነገር እስከወዲያቸው ለመቆጣት በመጋቢት 1880፣ 80 ሺ ጦር አስልፎ ወደ ሰሐጢ ዘመተ። ባጭሩ አገሃለሁ ብሎ ተሰፋ ያደረገበት ድል ግን እንደከዳው ቀረ። ጣልያኖች ከምሽጋቸው አድፍጠው፤ ለሰምም ወላኝ ውጊያ እታከተው እንዲመለስ አስገደዱት። ከቀድሞ ምሁራን አንዱ ባላታ ገብረ እግዚአብሔር ጊላ ማርያም እንደጻፈው፤ «እንግዲህ የሰው አገር እንግዛላን ብለው መጥተው ከምሽግ መሽል ከተሸሹ እኔ ምን አደርጋሁ ብለው ሳይወጡ ተመለሱ።» (ገብረ እግዚአብሔር፣ 54) የሐንዘ ፈጥኖ እንዲመለስ የተገደደበት ሌላ ምክንያት ደጃትም ባስተማማኝ ሁኔታ ላይ ስለነበረ ነው። ባንድ በኩል ማህዲስቶች አይሰው ጉንደርን በመውረር ቤተ ክርስቲያን ያቃጠሉበትና ቀብውስት የገደሉበት ዘመን ሲሆን፤ በሌላ ወገን ደግሞ ፕሊልክና ተክለ ሃይማኖት ተማምለው አዲውን ከድተዋል የሚል ወሬ በብርቱ ይነፍሱ ነበር። ያም ሆነ ይህ ሰሐጢ የሐንዘ ከጣልያኖች ጋር ለመጨረሻ ጊዜ የተያየበት መድረክ ሆነ። ዓመት ባልሞላ ጊዜ ውስጥ መተማ ሂደ ሲሞት፤ ጣልያኖችም ይህንኑ ይጠባበቁ እንደነበር ሰው በፍጥነት የደጋውን ክፍል ወረው አርትራ ብለው የሰየሙትን የቅኝ ግዛት ከሰሜን ኢትዮጵያ ቀርፈው ለመፍጠር በቱ።

እዚህ ላይ ለንጉሠ ነገሥቱ ሞት ምክንያት የሆነውን የማህዲስት ጉቅናቱ ትንሽ ዘርዘር አርገን እንመልከት። ባንድ መልኩ የኢጣልያ ምፅዋን መያዝም ሆነ ብዙ ደም ያቀሰሰው የማህዲስቶችና የኢትዮጵያ ጦርነት ሁለቱም የግብፅ የመስፋፋት ፖሊሲ ቅሪቶች ናቸው። ኢጣልያ በምፅዋ በእንግሊዝ አስተናባሪነት አንዴት የግብፅ አልጋ ወራሽ ለመሆን እንደበቃች አይተናል። የማህዲስት ጉቅናቱም ቢሆን ፊቱን ወደ ኢትዮጵያ ማዞር የጀመረው ቀንደኛ ጠላቱን ግብፅን

ሲያሳድድ ነው። ገብናቸው ሲጀምር ሁለት መሠረታዊ ባሕርያት ነበሩት፤ አንደኛው የእስልምናን እምነት ለማደስ፤ ሁለተኛው የተሰጠውን የግብፅ አገዛዝ ለማስወገድ። ግብፅ የሃይማኖት መናፍቅና የፖለቲካ ጨቋኝ ሆኖ በመታየቷ የገብናቸው የመጀመሪያ ዓለማ ነበረች። ነገር ግን ከላይ አንዳየው የሐዘን የሂውትን ውል በሐቀኝነት አስፈጽማለሁ ሲል (ማለትም የግብፅ ወታደሮች በኢትዮጵያ ምድር አቋርጠው እንዲያመልጡ ሲረዳ) ኢትዮጵያን የማሳደስት ቁጣ ማሳረፊያ አደረጋች። የማህዲስቶች መርህ የጠላቱ ወዳጅ ከጠላትም ጠላት ነው የሚል ሆነ። በሌላ መልኩም የማህዲስቶችና የኢትዮጵያን ጦር አራርቆ የነበረው የግብፅ ጦር ሲነሣ ሁለቱ የሣሉ ብረቶች መፋጨታቸው የማይቀር ነበር።

በኢትዮጵያና በማህዲስት ጦር መካከል የተደረገው የመጀመሪያው ውጊያ ከከሰላ በስተምሥራቅ በዛሬው የኦርትዶክስ ክልል ውስጥ በሚገኝ ኩሬት በተባለ ቦታ ነበር። ሁለቱም ጦሮች በጊዜው ስመ ጥር በነበሩ ጄኔራሎች ነበር የተመሩት፤ የማህዲስቶች በአሰማን ዲግና፤ የኢትዮጵያ በአሰላ። መጀመሪያ አሰላም ቆስሎ ድል ወደ ማህዲስቶች የዛረ መስሎ ነበር። ጌላ ግን የኢትዮጵያ ጦር አይሎ ባለድል ሊሆን ቻለ። በሱዳን በኩል 3000 ሠራዊት ሲሞት በኢትዮጵያ ደግሞ የአሰላን ዋና የጦር አዝማች ብላታ ገብሩን ጨምሮ የዚያን ግማሽ የሚያህል አለቀ።

ለላው የሁለቱ ኃይሎች የውጊያ መድረክ በስተደቡብ በምዕራብ ወለጋ ነበር። በሌላ በኋላ ሽግግርና ከሞሻ ቀደም ሲል ግብፆች የተወሰነ የአስተዳደር ቅጥጥር ስለነበራቸው ማህዲስቶችም በዚሁ እግር ተተኩ። የእስልምና ሃይማኖትና ግንደም አካባቢውን ከሱዳን ጋር የሚያስተሳስብ ነበር። ይሁን እንጂ ያነረው ሕዝብ ማህዲስቶችን ሆሣዕና ብሎ አልተቀበለም። በዚህ አካባቢ ቅጥጥራቸውን ካጠናከሩ በጌላ ማህዲስቶች ወደ አሮሞ ግዛቶች መስፋፋት ጀመሩ። ይኸን ጊዜ ነው ምኒልክ ዋና የጦር መሪውን ራስ ጉባኝ ዳግማዊን ልኮ በጥቅምት 5፣ 1881 ነጆ አጠገብ ጉቴ ዲሊ የተባለ የጦር ሜዳ ላይ ባገኘው ድል እንዲጎቱ ያደረጋቸው።

ዋና ፍልሚያ የነበረው ግን ዓለም ሁሉ እንደሚያውቀው መተማ ላይ ነው። ሱዳኖች ጋላባት የሚሏት መተማ በሁለቱ ሀገሮች መካከል ለረጅም ጊዜ የሰለም ሆነ የጠባ መገናኛ መድረክ ሆኖ ቆይታለች። ስለዚህ ይህ አዲስ የግንኙነት ምዕራፍ ውሳኔውን እዚህ ማግኘቱም የሚያስከርም ነገር አይደለም። ምናልባት የሚገርመው ነገር መተማ በዚህ ዓመታት የጦርነት ዐውድማ ሆኖም በሆን የገንዘብ ግንኙነት እስከናካፋው አለመዳረጡ ነው። ባንድ በኩል ነጋዴዎች እንደ ሰላይም ሆነው ያገለገሉ ስለነበር ሁለቱም ወገኖች በገንዳ አንቅስቃሴ ጥቅምም ያገኙበት ነበር።

ግብፆች አካባቢውን ሰቀው ከጠጡ በጌላ ማህዲስቶች መተማን ተቆጣጥረው ወደ ምድረ ኢትዮጵያ እንዳንድ ዘረፋዎች አያደረጉ መተማን

ጀመሩ። በዚህ ግንባር የገንዘብ ነገሥቱ ተጠሪ ሆኖ ማህዲስቶችን እንዲቆጭ የተመደበው የጎጃሙ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ነበር። በጥር 1879 ማህዲስቶች ደምቢያን ከወረሩ በጌላ ተክታትሎ መተማን ወግቶ እቃጥሎ ተመለሰ። ባሙቀ ማህዲስቶች አሉ አንጃ በተባለ ሌላ ዝነኛ ጄኔራላቸው እየተመሩ የተክለ ሃይማኖትን ጦር ከባኝ በስተሰሜን ምዕራብ ሣር ውሃ በሚባል ሥፍራ ገጥመው አሸነፉ። አክታትሎውም ጉንደር ከተማ ድረስ በመዘለት እስካሁን ድረስ በከተማው ሕዝብ ዘንድ ጉልህ ሆኖ የሚታወሰውን የማቃጠልና የግድያ ተግባር ፈጸመ።

የሐዘን ከበታቶች ጋር የነበረው ግንኙነት አንዳይድን ሆኖ የሽክረውም በዚሁ ዓመት ነው። ወደ ሰላሊ በሚዘምትበት ወቅት ምኒልክ ታማኝነቱን ለመግለጽ የህል አብራ ልዝመት ብሎ ካንገት በላይ ጠይቆ ነበር። የሐዘን ለጣልያኖች እኔ እንደሰሁ አንተ ከጉንደር በስተደቡብ እምባጫራ ላይ ሆነህ የማህዲስቶችን እንቅስቃሴ ተቆጣጠር ብሎ መለሰለት። የምኒልክ የሰሜን ኢትዮጵያ ዘመቻ ጉንደርን ከማህዲስት መዓት አላገኛትም። ወደ ሽዋ ሲመለስ ግን ጉጃም ጎራ ብሎ በሣር ውሃ ሽንፈትና በዚሁ ሰቡ የማህዲስት ምርኮ መሆን ሲባላፍ ከነበረው ከተክለ ሃይማኖት ጋር ተገናኝቶ በንጉሠ ነገሥቱ ላይ ለማመፅ አሰሮ ተመለሰ። የሐዘን ይህን እንደሰማ በጎጃም ላይ ለራሱም የዘገነነውን ፍጅት ዐወጀ።

የሚቀጥለው ዓላማው ሽዋ ነበር። ምኒልክም ነገር መከራና ሲያውቅ ጣልያኖች በመሣሪያ እንዲያግዙት ተማጠነ፤ የሽዋ ሕዝብም ለከብሩና ለነፃነቱ እንዲጋደል ከተት ዐወጀ። አትዮጵያ ክርስቲያን ጦርነት ሜፍ ላይ ተጠብቀዋል። በመጨረሻ ግን የሐዘን ሐሳቡን ለውጦ ጦሩን ወደ ማህዲስቶች አዘረ። ለዚህም ብዙ ምክንያቶች በታሪክም በአፈ ታሪክም ተሰጥተዋል። መሠረታዊው ምክንያት የሚመስለው ግን የማህዲስቶች ጉዳይ ብዙ ያልተወሰነ ችግር በመሆኑ የነሱን ነገር እንደ ላር አድርጎ ተወራራሽ ወደሆኑት ወደ ኢጣልያና የምኒልክ ችግር አመለሰሁ በማለት ይመስላል። እንደሚታወቀው ይህ ሲሆን አልቻለም። መተማ ጦርነት ላይ (መጋቢት 21፣ 1881) ድል አፋፍ የነበረው የኢትዮጵያ ጦር ንጉሠ ነገሥቱ ቆስሎ ሲወድቅ ተበተነ። ይሽሽ የነበረው የማህዲስት ጦር አባራሪ ለመሆን በቃ። ንጉሠ ነገሥቱም በዚህ ገጭት ላይ ሞተ። ማህዲስቶችም ራሱን ቆርጠው በአንጫት ላይ ሰቅለው ለግብፅ ማስፈራሪያ አደረጉት።

የዘመናዊት ኢትዮጵያ መመሥረት

ከ19ኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ጀምሮ ተባታታይነት የነበሩትን የኢትዮጵያ ግዛቶች የማዋሐዱ ተግባር ተቀዳሚ እየሆነ መጥቷል። ይሁን እንጂ የተሰማሩ ነገሥታት ተግባሩን በተለያዩ መንገድ ነበር የሚተረጉሙት። ለቴዎድሮስ አንድነት ማለት ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት መመሥረት ማለት ነበር። ለሱዳን ደግሞ

የውስጥ ነፃነት ያላቸው የክልል ገዢዎችና የባለይነቱ የታወቀለት ንጉሠ ነገሥት ተከባብረው የሚኖሩበት ሥርዓት ማለት ሆነ። ቲዎድሮስ መቅደሱ፣ ዮሐንስ መተማሳይ ሲሞቱ ሁለቱም ስልቶች የተጠበቀውን ውጤት እንዳላመጡ ግልጽ ነበር። ቲዎድሮስም ማዕከላዊ መንግሥት መመሥረት አልቻለም። ዮሐንስም የባለይነቱ እልክበር ማለት እንዳላበደው የማህዲስት ጥይት እራት ለመሆን በቃ። ይሁን እንጂ እነዚህ ነገሥታት ዓላማቸው ቢከሸፍም የነደፉት ሐሳብና የተለሙት መንገድ በተከታታይ ትውልድ ላይ አሸራቸውን ሳይተዉ አሳለፉም።

ምኒልክ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ያለው ዓይነተኛ ሥፍራ የሁለቱን ሕልምና ትልም ገሐድ ማድረጉ ነው። እንደ እሳት በሚንቀሳቀሰው የቲዎድሮስ ሕሊና የተፀነሰውን ያንድነት ሐሳብ ከሞላ ጉዳይ የዮሐንስን ስልት ተከትሎ ለፍሬ ከማብቃቱ ላይ ነው። ይሁን እንጂ በቲዎድሮስ ሕልምና በምኒልክ እውነታ መካከል ብዙ ልዩነት ነበር። ለቲዎድሮስ ኢትዮጵያ ማለት በስተደቡብ ሸዋን ጨምሮ የሰሜንና የማዕከላዊ ኢትዮጵያን ግዛቶች ያቀፈ አገር ነው። በዘመነ ዮሐንስ ደግሞ ኢትዮጵያ ስፋ ያለ ትርጓሜም ይዘትም አየያዘች መጣች፤ በሰሜን በራሱ ጥረት፣ በደቡብ ምዕራብና ደቡብ ምሥራቅ ደግሞ በተዘዋዋሪ ተገዢዎች ናቸው ብሎ በሚተማመንበትው በተክለ ሃይማኖትና በምኒልክ አማካይነት። በዘመነ ምኒልክ ግን ኢትዮጵያ ከዚህ ሁሉ ገዝፋ ገናና ተብለው በሚታወቁት እንደ አፄ ዐምደ ጽዮን ያሉ የመካከለኛው ዘመን ነገሥታት ጊዜ ከነበሩት የሰፋ ይዘት ለማግኘት በቃች። በዚህ ሂደትም ዘመናዊት ኢትዮጵያ ተፈጠረች። ከዐድዋ ድል በኋላ ዙሪያውን ከነበረች የአውሮጳ ቅኝ ገዢዎች ጋር በተደረገው የድንበር መካከል ስምምነትም ዓለም አቀፋዊ ሰውነቷን አገኘች።

ለዘመናዊት ኢትዮጵያ መፈጠር መሠረት የሆነውን የመስፋፋት ፖሊሲ ምኒልክ የጀመረው ገና የሸዋ ንጉሥ ሆኖ እያለ ነው። በዚህም አዲስ ነገር መጀመሩ ሳይሆን የቀድሞ የሸዋ ገዢዎች፣ እነ አስፋ ወለን (1768-1800)፣ እነ ወለን ለገድ (1800-1805) እና በተለይም ደግሞ ምኒልክ እያት ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ (1805-1840) የጀመሩትን መንገድ መቀጠሉ ነበር። ምኒልክ መስፋፋት ከቀድሞዎቹ የሚለየው አዳዲስ ክስተቶች ለሂደቱ ስፋትና ግፊት በመስጠታቸው ነው። ከነዚህም አንዱ አትራፊ የሆነውን የንግድ መሥመር ለመቆጣጠር ከተጸፈ ጋር የተደረገው ፉክክር ነው። ሽዋና ጎጃም የጊቤን አካባቢ ተቆጣጥሮ ንግዱን ወደየፊናቸው ለመላብ ያደረጉት ጥረት የኋላ ጎሳ ለእምባቦ ጦርነት መንገዱ ሆኗል።

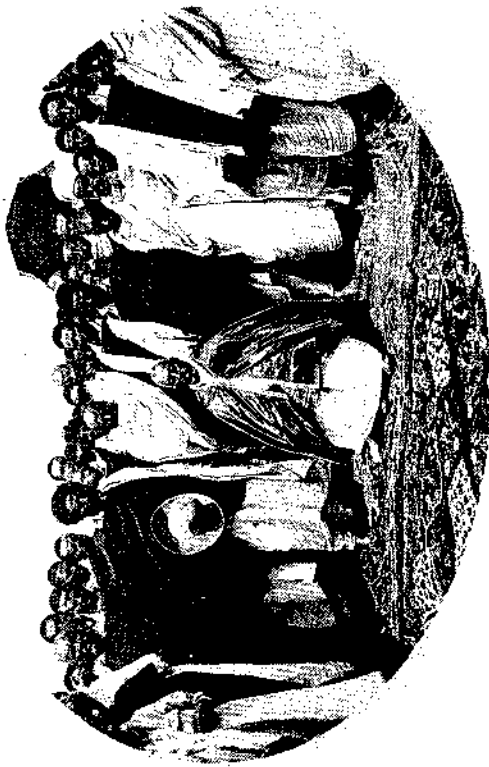
ዓመታት እየገፉ ሲሄዱ የመስፋፋቱ ሂደት ኢትዮጵያውያንን ብቻ የሚመለከት ድራማ አለመሆኑ ግልጽ እየሆነ መጣ። እንዲያውም ከውጭ መንግሥታት ጥረትና ፍላጎት ጋር የቅርብ ዝምድና እንዳለው ተረጋግጦ። ምኒልክም ይህን በቅጡ መንገዘቡን የምናውቀው ለሚወስዳቸው እርምጃዎች ሁሉ የአውሮጳውያንን ድጋፍ ለማግኘት በሚያደርገው ጥረት ነው። በዚህም መሠረት እምባቦ ላይ የደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ባለቤትነት ከተቀዳጀ በኋላ ጠላትም ወዳጅም እንዲያውቀው ብሎ ለአውሮጳ መንግሥታት መልእክት ላከ።

በተመሳሳይ ሁኔታ በ1879 ወደ ሐረር ሲዘምት ለኢጣልያ ንጉሥ ቀዳማዊ አምቤርቱ (በሱም አማካይነት ለመላው አውሮጳ) በጸፈው ደብዳቤ ዘመቻው እንዴት ከታሪክም ሆነ ከጊዜያዊ የኢኮኖሚ ጥቅም አንፃር አስፈላጊ እንደነበረ ለማስረዳት ሞክረ። ከሁሉም በላይ ደግሞ በሚያዝያ 1883 እየገፉ የመጡትን የአውሮጳ ቅኝ ገዢዎች ለማገድ ሲል የኢትዮጵያን ታሪካዊ ድንበር ዕውቀልኝ ብሎ ዝነኛ በሆነው መልእክቱ ለአውሮጳ መንግሥታት ዘርዝሮ ገለጸ። ከዐድዋ ድል በኋላ የምኒልክ ሠራዊት በታደሰ ወኔ ድንበር ሲያሰፋ አውሮጳውያን፣ በተለይም እንግሊዞች፣ ደግሞ ይህን ለመግታት ሲሯሯጡ ቆይተው በመጨረሻ የድንበር ውል ሲፈራረሙ ነገሩ ማስረጃ አገኘ።

የመስፋፋቱ ሂደት

የሸዋ እሮሞ ግዛቶች ባብዛኛው ከምኒልክ ቀደም ብለው በነበሩት የሸዋ ገዢዎች ዘመን ከሸዋ መንግሥት ክልል ገብተዋል። ምኒልክ መስፋፋቱን ሲጀምር መጀመሪያ ያተኩረው ከእሮሞዎች ቀጥለው በሚገኙት በጉራጌዎች ላይ ነበር። የጉራጌን እገር ለማስገባር ምኒልክ የመጀመሪያ ዘመቻዎቹን በ1867 አደረገ። በዚህም ወቅት ጎሳም በሌሎች ግዛቶች ተደጋግመው የታዩት የመስፋፋቱ ዲላማ የሆኑት ሕዝቦች የሚሰጡት የተለያዩ ምላሾች መታየት ጀመሩ። እነሱም በሰላም መንገድና አሸራረኝ ብሎ መዋጋት ናቸው። ጉራጌዎችን በተመለከተ የሰሜን ምኒልክ ወይም በተከከለኛ አጠራራቸው ክስታኒዎች የመጀመሪያው ዓይነት ምላሽ ምሳሌ ነበሩ። ክስታኒዎች በሰላም ስለመገባቸው ሦስት ምክንያቶች መጥቀስ ይቻላል። አነሱም ለሸዋ መንግሥት የነበሩቸው አንፃራዊ የጂዮግራፊ ቅርበት፣ የሃይማኖት አንድነት (ክርስቲያን መሆናቸው) እና ዙሪያውን ከነበረው እሮሞዎች ጋር ከነበራቸው የዘመናት ግጭት የተነሣ እጋር መፈለጋቸው ናቸው። በተቃራኒው የምዕራብ ጉራጌ ሕዝብ ሊገባር የተገደሉ ከረጅም ጊዜ ጦርነት በኋላ ነው። እንዲያውም ሐሰን እንጃሞ በተባለ የቀቤና መሪ አዝማችነት ጠንካራ የእስልምና ተሐድሶ ንቅናቄ ምዕራብ ጉራጌን እጥለቅልቆ የሸዋን አገዛዝ ከፍተኛ አደጋ ላይ ጥሎት ነበር። ከወሎ የዮሐንስን በግድ የማጥመቅ ፖሊሲ የሸሹ መስሊሞች አዲስ ነፍስ እየዘሩበትና በማህዲስት ሱዳንም እየተደነፈ የሐሰን እንጃሞ ንቅናቄ አብዛኛውን ምዕራብ ጉራጌን ለማስወገድ በቃ። በሸዋም ጦር ላይ ብዙ ሽንፈት ካደረሰ በኋላ በመጨረሻ በራስ ጉባኝ የሚመራ ጦር በ1880 ድል አድርጎት ንቅናቄው ሊገታ ችሏል።

ይህ ከጊቤ ወንዝ በስተምሥራቅ የነበረው ሁኔታ ነው። በስተምዕራብ ያለው አገር የሸዋና የጎጃም መፋለሚያ ዐውድማ ሆነ። ጎጃሚዎች ቀደም ብለው ባከባቢው የባለይነት መመሥረት ችለው ነበር። ቀደም ብለን የጠቀስነው የልጅ ስምምነትም ምኒልክን ከአዋሽ ወንዝ በስተምዕራብ እንዳያልፍ አግዶት ነበር። ባንፃሩ ዮሐንስ ተክለ ሃይማኖትን የጎጃምና የከፋ ንጉሥ ብሎ በመለየም ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያን ግዛብት ንግድን ብሎ ሰጥቶት ነበር። በአዝማቹ በራስ ደረሰ ጥረትም ጎጃም ከዐባይ በስተደቡብ ባሉት የእሮሞ ግዛቶች ላይ የባለይነቷን

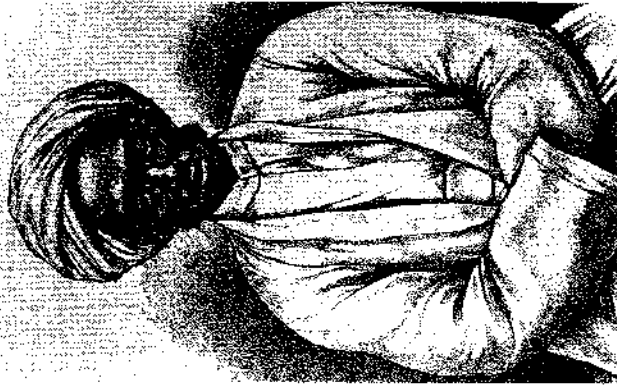
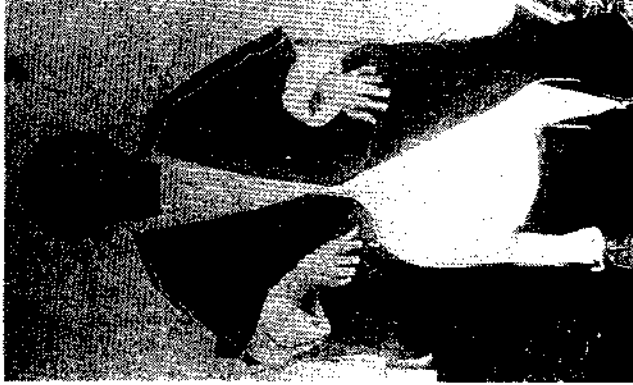
2.7 የሊቀ ነቀምቴው ገዢ እግዚአብሔር (ኩምላ) ሞሮዳ

መሥርታለች። እነዚህ የኦሮሞ ግዛቶች ለጎጃም ግብር መክፈል፣ አንዳንድ ዜጎቻቸውም በጎጃም ሠራዊት እየተመሰመሉ መሰለፍ፣ ይኸውም፡፡ ቀሳውስቱም የወታደርቸውን ኮቴ እየተከተሉ የክርስትና ሃይማኖትን ማስፋፋት ይዘዋል።

የምኒልክ አገማኝ ራስ ጉበና ጳጳሩ ወደዚህ አካባቢ ሲመጣ ይህን ቀደም ብሎ የተመሠረተውን የጎጃም የባላይነት ብርቱ ፈተና ላይ ጣለው። የኦሮሞ ግዛቶችም ለየትኛው እንግብር ሲሉ ማመላመል አደረገባቸው። በሁለቱ የጦር አገማኝ መካከል ግጭት መፈጠሩ የማይቀር ነበርና በጥር 1874 ጉልበት ተፈታተሹ። ይህ የእምባቦ መቅድም መሆኑ ነው። የራስ ደረሰ ጦር በግብርም በዘረፋም የሰበሰበውን የዝሆን ጥርስ ጥሎ ለመሸሽ ተገደደ። በዚህም ምክንያትም እንዲህ ሲባል ተተረተ፤

እንግዲህ ጎጃሞች በምን ይስቃሉ፤
ጥርሳቸውን ሊሙ ትተውት ሄዱ አሉ።

እነዚህ በጊላ አውራጃቸው ተክለ ሃይማኖትና ምኒልክ፣ ለዋናው ፍልሚያ ሥነ ልቦናዊ ዝግጅት ይመስል ንቀት የተመለሰ የደብዳቤ ልውውጥ አደረጉ። በመጀመሪያ ከተክለ ሃይማኖት ለምኒልክ በቃል የተሰለፈው መልእክት ይህን ይመስል ነበር (ጎሩይ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 129)

2.8 የጅማው ገዢ ለግማዊ አባ ጆፋር 2.9 የሐረሩ ገዢ ለሚር ዐብዱላሂ

ምነው እርስዎ እኔን ሁልጊዜ የዋርዱኛል። ከዚህ ቀድሞ በጋይል መጥተው አገሪን ጉጃምን እጥፋትዎት ሐዱ። እሁን ደግሞ የቀናሁትን የጋላውን አገር እያጠፋ ሹም ሽር አደረጉብት። ከእንግዲህ ወዲህ መጣሁ አይሒዱ፤ ከጎድሩና ከተሮ ከጅማና ከጨለያ በወደቁት አገር የጠራ ሜላ ይዘው ይቆዩኝ። ይህንንም ቃል በደብዳቤ አሰመላኩ ደብዳቤውን ብቻውን አይተው ቀደው ጥለው፤ ሰምተው እንዳልሰማ ሆነው ሽሽተው ይሄዳሉ። በቃል የሆነ እንደሆነ ግን እሽከርዎትም ይታዘቡዎታልና በቃል መላኩ ስለዚህ ነው።

የምኒልክም ዐጻፋ ከዚህ የሚተናነስ አልነበረም።

እኔ ለእንተ ጦርነት ሰማይ ሽሽጄ አልሔድም፤ ግን ከኔ ጋራ ለመዋጋት ከእኔ የሐንሰ ፈቃድ አግኝተህ እንደ ሆነ ፈቃድ ማግኘትህን በደብዳቤ እንድትልክብኝ ነው እንጂ ለጦርነትስ እዚያው አገርህ ደረሴ ሜላ ላይም ቢሆን እመጣልሃለሁና አንተን መንገድ አይምታህ፤ ይህንም በደብዳቤ አሰመላኩ አንተ ደብዳቤውን ስትጠላው ግዴታ ነው።

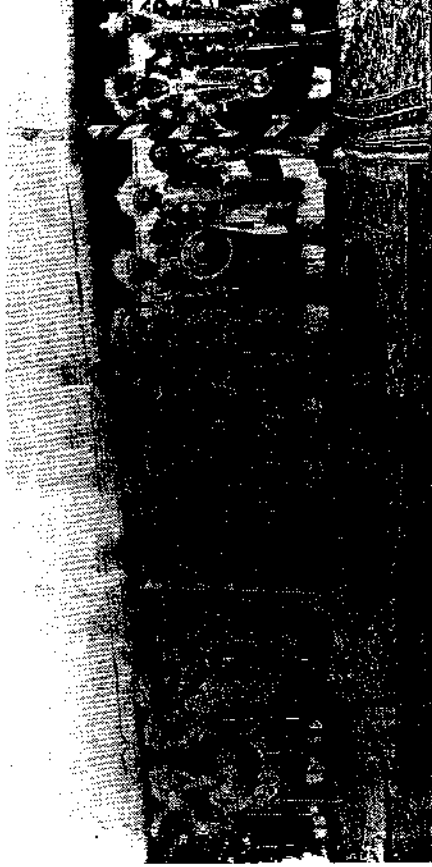
2.10 የወላይታ ንጉሥ ካም ጦና

እንደ ተፎካካሩትም ግንቦት 29 1874 የጦራ ሜዳ ፈልገው ሆሮ ጉድሩ ውስጥ እምባባ ላይ ተዋጉ። ብርቱ ጦርነት ከተካሄደ በኋላ የጎጃም ነፍጥና መድፍ በሽቃ ፈረሰኛ (በተለይም በሰላላና በወሎ ጦረኞች) ተንዶ ምኒልክ ለድል፣ ተክለ ሃይማኖት ለምርኮ በቁ።

የእምባባ ድል ለምኒልክ ደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ መግቢያ ፓክፖርቱ ነበር። ያለ ብዙ ተቃውሞ የኦሮሞ ግዛቶች አንድ ባንድ ለምኒልክ ገቡ። ከእምባባ ድል በኋላ በሚከተሉት እራት ዓመታት የኢቃ ነቀምቲው ኩምላ ሞሮዳ (ከገበሬና ክርስትና ከተነሣ በኋላ ደጃዝማች ገብረ እግዚአብሔር የተሰኘው)፣ የጂማው አባ ጂፋርና ሌሎች የጊቤ ነገሥታት እና የኢሉባባር መሪዎች በመሉ የምኒልክን የበላይነት ተቀበሉ። የእነዚህ ግዛቶች መገበር ለምኒልክ የማያቋርጥ

የገቢ ምንጭ በመፍጠር ፖለቲካዊና ወታደራዊ አቋሙን አደርጅቶ ለአዲዋዊ ዙፋን ዋነኛ ተፎካካሪ ለመሆን አበቃው። ስለዚህ እምባባ ለምኒልክ ተጨማሪ ግዛት ብቻ ሳይሆን ማዕከላዊውንም ሥልጣን ነው ያስጨበጠው ማለት ይቻላል።

ምኒልክ የሩቁ እንደዚህ ሲሠምርለት የቅርቡ ግን በጣም አስጨንቆት ነበር። ገናና የነበሩት የወለጋና የጊቤ አሮሞ ነገሥታት በሰላም ሲገቡለት ያን ያህል ያልደረጁት የአርቢ አሮሞዎች ከባድ ሥጋት ላይ ጣሉት። በመጨረሻ ሲገባሩ የቻሉትም ከእራት ዓመታትና ከስድስት ዘመቻዎች በኋላ ነው።

2.11 ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክና ከዘመኑ መኪንነት ጥቂቶቹ

እንደተለመደው መጀመሪያ ምኒልክ የሱን የበላይነት አስከወቁ ድረስ በውስጥ አስተዳደራቸው እንደማይገባ እረጋግጦ ለአርቢ አውራጆች ልኮ ነበር። ከነዚህ ውስጥ ሱፋ ኩሶና ዳሙ ኡሱ የተባሉት ባለባቶች ሐሳቡን ቢቀበሉትም ሌሎችን አውራጆችና የሀገር ሽግግራዎች ማሳመን አልቻሉም። ከዚያ በኋላ እርሷዎች የጦርነቱን ጎዳና መርጠው ከየጎሳው ሠራዊት እየተውጣጣ መጠነኛ ጦር አሠልፈው የሰሜኑን ግፊት ለመቋቋም ቆረጡ። ነፍጥ ታጥቆ የመጣውን የምኒልክ ሠራዊት በጦር መመከቱ ብዙ ቢያስጠቃቸውም የደፈጣ ውጊያ በማድረግ የሽቃን ጦር አዋክቡት። ጉዳዩ ስለሰበሰበ ምኒልኩ ምኒልኩ ግንዛቤ ዘመቻዎች ተሳትፎ ነበር፤ እንዲያውም ባንደኛው ሕይወቱ ለጥቂት ነው የተረፈችው። የመጨረሻው ወላኝ ውጊያ አኩላ በተባለ ሥፍራ በመስከረም 1879 ተካሄደ። በንጉሡ እጎት በራስ ዳርጌ የሚመራው የሽቃ ጦር ባንድ ወገን የአርቢዎችን መከፋፈል ተጠቅሞ፣ በሌላ በኩል ደግሞ የአርቢን ተዋጊዎች እያዋዛ የሽቃ ጦር በደንብ ወደ መሸገበት ቦታ አምጥቶ ወላኝ ድል ለማግኘት በቃ።

አርሲ ለምኒልክ ወደ ሐረር መሸጋገሪያ መሰለል ሆነች። ግብዓት ይቸን የምሥራቅ ኢትዮጵያን የገንደና የባህል መዲና ከዐሥር ዓመታት አገዛዝ በኋላ በ1877 ትተው ሲወጡ የአሜሪካን ሥልጣን መልሰው ነበር። የመጨረሻው አሚር ለመሆን እጣው የሆነው አሚር ዐብዱላሂ ባሮር ዘመን እስልምናን የማጠናከርና የእካባቢውን እርሞዎች የማስገባር ፖሊሲ ጀመረ። ምኒልክ የግብዓትን መውጣት ያየው የሐረር ነፃነት ከመመለሱ አኳያ አልነበረም። ነፃነቱን ይዘልቃል ብሎ ስለማያምን የሱ ሥጋት ከዛሬ ነፃ ዳር ከሚያገኝባቸው የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎች አንዱ ወደ መሀል አገር ስርን መግቢያ ቀዳዳ ያደርገው የሚል ነበር። በዐብዱላሂ ዘመን የነበረው ጠቅላላ አለመረጋጋትና በተለይም በሚያዝያ 1878 አንድ የኢጣልያኛ ቡድን ጆልዴላ ላይ አደጋ ተካሉበት አባላቱ ማለቃቸው አካባቢውን በቁጥጥሩ ስር ለማድረግ አውሮጳውያንን የሚያሳምኑት ጥሩ አጋጣሚ ሆኖ ታየው። ከዘመቻው በፊት ለኢጣልያው ንጉሥ አምቤርቶ የጻፈው ደብዳቤም ይህንኑ የተመረኮዘ ነበር። ምኒልክ ዲፕሎማሲያዊ ቅድመ ዝግጅቱን ካጠናቀቀ በኋላ በሐረር ላይ ዘመተ። በደጃች ወልደ ገብርኤል ይመራ የነበረው ቀዳሚ የሽግግር ጦር ግን ወታደሮቹ እየከፉ ስለሰቸጉት ብዙም አልተሳካለትም። ነገር ግን መጨረሻ ታገኘው 29፣ 1879 በሰለተ ገና ዋናው ጦርነት ጨለታ ላይ ተደረገ። የሐረር ጦር በመሣሪያ፣ በሰው ጋይልና በጦር ስልት ተበልጦ ተሸነፈ። አሚሩ ወደ ጆጆ ሲሸሽ ምኒልክ በድል አድራጊነት ሐረር ከተማ ገባ። ከዚያም የአካላቱን ልጅ ደጃች (ኋላ ራስ) መኩንን ወልደ ሚካኤልን የሐረር ገዥ አድርጎ ሹም ተመለሰ።

ከሐረር ዘመቻ በኋላ ለባባት ዓመት ያህል የምኒልክ ግዛት የማስፋፋት ፖሊሲ ጋብ አለ። ይህም የሆነበት ምክንያት ምኒልክ መሱሱ ሐብቡን በሁለት ዋና ነገሮች ላይ ማሳረፍ ስለነበረበት ይመስላል። እነሱም አዲያዊውን ዙፋን መውረስና የኢጣልያን ኢትዮጵያን ቅኝ የማድረግ ጥረት መቋቋም ነበሩ። የመስፋፋቱ ሂደት እንደገና የቀጠለው በ1887 ከዘመቻዎቹ ሁሉ በአስቀድቶ ምናልባት ወደር በሌለው በወላይታ ዘመቻ ነው። የወላይታው ንጉሥ ጦና ከሱ በሕዝብ ድጋፍ ሥልጣን ላይ ከወጣ በኋላ ሕዝቡን ለጦርነት አንቀሳቀሱ። ወላይታ በለምለምነቷ የታወቀች ግዛት በመሆኗ ከፋ ቀን እየተባለ በሚታወቀውና አራት ዓመት ያህል በቆየው ታላቅ ረሃብ ለሰለሰው የምኒልክ ጦር የተለየ ማራኪነት ነበራት። ስለሆነም ከግብሩ ለመቋቋም ያልዘመተ ስመጥር የምኒልክ ጆራል አልነበረም ማለት ይቻላል። ምኒልክ ራሱ በሚመራው ትልቅ ጦር ውስጥ ከሁለት ዓመት በኋላ ዐድዋ ላይ ሰማቸውን የሚያስጠሩት እነ ራስ ሚካኤል፣ ፊታውራሪ ገበየሁ፣ ሊቀ መኳንን ለባተ እና ደጃች ባልቻ ተሠልፈው ነበር። በተጨማሪም ራስ ወልደ ጊዮርጊስና የደማው አባ ጆፋርም ተሳትፈው ነበር። የወላይታ ሕዝብ ይህን የመሰለ የጋይል ቅንጅት ለረጅም ጊዜ የሚቋቋምበት አቅም አልነበረውም። የተከተለውም ጦርነት ባይሆን እልቂት ነበር ማለት ይቻላል። እልቂቱ ያባራውም አሸራሪነት ብሎ መዋጋቱን የቀጠለው ጦና ቆስሎ ሲማረክ ነው።

ከሦስት ዓመት በኋላ ከፋን ለማስገባር የተደረገው ዘመቻም ተመሳሳይ አልቂት የታዩበት ነበር። ለአሥር ዓመት ያህል ኩሩው የከፋ ንጉሥ መጀመሪያ ነገጃምን፣ ኋላ የሸዋን የባላይነት አልቀበልም ብሎ በነፃነት ይኖር ነበር። ካንዲም ሁለቱም ለማስገባር የተላኩ ዘመቻዎችም እከፋ የማይባሉ የመከላከያ አጥር ላይ ነጥረው ተመልሰዋል። የቁርጠ ቀን በ1889 መጣ። ገና ከጅምሩ የከፋ ገዥ ተብሎ በተሾመው በራስ ወልደ ጊዮርጊስ የሚመራ ጦር በእካባቢው ገዥዎች በእነ ደጃች ተሰማ (ኢላባባር)፣ ደጃች ደምስ (ወለጋ)፣ አባ ጆፋርና የኩሱና ኮንታ መሪዎች እየታገዙ በአራት ግንባር ከፋን ከበበ። የአባ ጆፋርና የኩሱና ኮንታ መሪዎች ዐቢይ ሚና በውል የሚያውቁትን የከፋ የመከላከያ አጥር የሚሰበርበትን መንገድ ለመራራው ጋይል ማለቀቅ ነበር። በዚህም መሠረት ጸኪም ያለው በኩሉ በኩል የነበረው ድንበር በራስ ወልደ ጊዮርጊስ በሚመራው ጦር ተሰበረ። ወልደ ጊዮርጊስ ከፋ ዋና ከተማ እንዳራቻ በድል አድራጊነት ሲገባ በምባኅናዊ አገዛዝ ምክንያት በሕዝቡ ዘንድ እምብዛም ተወዳጅ ያልነበረው ጋኬ ሺሮቾ ሸሽቶ አመለጠ። ዘጠኝ ወር ሲላደድ ከቆየ በኋላ ተያዘ። በብረት ስንሰለት ሲታሰርም ገናናው የከፋ ንጉሥ እንደ ተራ ወንጀለኛ በብረት አይታሰርም ብሎ ራሱ ባዘጋጀው የብር ሠንጠረዥ ታላላቅ እየተባለ ይነገርለታል። የቀረውን ዘመኑን በአስራት እንዲያሳልፍ ሲደረግ፣ ወልደ ጊዮርጊስ ደግሞ በስም የነበረው የከፋ ገዥነት በተግባር ጸደቀለት።

በዚህ ዓመት ራስ መኩንን የሊቃ መሪዎች የሆኑትን ደጃች ጆቲንና ሄጃች ገብረ እግዚአብሔርን እስከትሎ የኢትዮጵያን ድንበር ወደ ሱዳን ጠረፍ አለፋ። እንግሊዞች ከሰሜን ትልቅ ጦር አለልፈው እየገፋባቸው ሊመጡ ማህዲስቶች በአሰላ፣ በቤኒ ሽንጉልና በሽሞሻ ላይ የነበራቸው ቁጥጥር እየላለ መጣ። እንዲያውም የሱዳኑ መሪ ሽሊፋ ዐብዱላሂ ይህን እያመፀ ያስቸግረው የነበረውን ግዛት ለምኒልክ መርቆለትም ነበር ይባላል። ሆኖም የምኒልክ ጦር ዘቀላሉ ለተት ብሎ አልገባም። ዘላቂነት ባይኖረውም በቤኒ ሽንጉሉ መሪ ዘባብራራሕማን ሽጂል (በቅጽል ስሙ ቶር አል ጉሪ) እማካይነት የተባበረ የጦር ግንባር መኩንንን ለመቋቋም ተነሣሥቶ ነበር። ሆኖም የአሰላው ሽይሽ ሽጂል አፈንግጦ ከራስ መኩንን ጋር መላክና የወርቅ ገጽ በረከት መላክ ሲጀምር የጋራው ግንባር ተሸነፈ። ሽይሽ ሽጂል ለራስ መኩንን ያቀበለው መረጃ ኋላ ጦሩ ላገኘው ድልም አጋዥነት ነበረው። የመጨረሻው ፍልሚያ ፋዶቾ በተባለ ጦር ሜዳ ተደርጎ የግንባሩ ጦር መሪ ዐብዱራሕማን ተሸንፎ እንዲሸሽ ተገደ። በተከታታይም የሽሞሻው መሐመድ ወደ ማሕመድ ጠቅሎ ወደ ራስ መኩንን በገባው በሺሽ ሽጂል ሲሸነፍ በእካባቢው የምኒልክ መንግሥት የባላይነት ተረጋገጠ። ራስ መኩንን ዘመቻውን ፈጽሞ ከተመለሰ በኋላ ደጃች ደምስ እስከ ፋማካ ድረስ ጦሩን በመምራት ግዛት የማስፋቱን ተግባር ቀጠለ። ተሸናፊዎቹ ለጥቂት ዓመታት አዲስ አበባ በአስራት ቆዩ። እስራት ግን በሰውር ከአንግሊዞች ጋር ሲላክ ለተገኘው ለሸይሽ ሽጂልም አልቀረሰትም። ይሁን እንጂ በመጨረሻ ሁሉም በምኒልክ ስር የእካባቢ ገዥነታቸው ጸድቆላቸው ወደ ቀድሞ ግዛታቸው

2.12 የከፋው ጉሥ ታቶ ጋኪ ሺርቶ

ተመለሱ። ዐብዱራሕማን የደጃዝማችነት፣ መሐመድ የፊታውራሪነት ማዕረግ ሊሰጣቸው ገንዘብ በመረጠው ሽሽይዝነቱ ጸና።

2.13 ከአገጣጠና ከአዲስ አበባ በፊት የሸዋ ነገሥታት መዲና የነበረችው አገሳብር

የአዲስ አበባ ልደት

ይህ ከላይ የተጠቀሰው የምኒልክ የግዛት ማስፋፋት ሂደት እየተጣለ እያለ የአገሪቱ ዘመናዊ መዲና ህልውናዋን አግኘች። አዲስ አበባ በሚል ስያሜ ልትታመን የበቃችው ከተማ ከአካሉምና ከጉንደር ቀጥሎ በገሪቱ ውስጥ ሦስተኛዋ ዋና ከተማ ሆነች። በተጨማሪም ከዚያ በፊት ያገሪቱ ዋና ከተማ እንዲህ ወደ ደቡብ ገብቶ ብሎ የታደሰች ጊዜ አልነበረም። አዲስ አበባን ልዩ የሚያደርጋት ሌላው ነገር ከፖለቲካ ማዕከላዊነት በተጨማሪ በመልካም ምድራዊ አቀማመጧም አገሪቱ እምብርት ላይ መገኘቷ ነው።

ምኒልክ የሸዋ ንጉሥ በነበረበት ዓመታት እንደ መከላከል ዘመን መሪዎች ከቦታ ቦታ እየተንቀራጠጠ ይገዛ ነበር። የሸዋ መንግሥት ማዕከል ከነበረችው ከአንጉብር በተጨማሪ በልቺ (ሰሜን ሸዋ) እና በወረኢሉ (ደቡብ ወሉ) ጊዜያዊ መዲናዎች መሥርቶ ነበር። ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ ግዛቶች የመስፋፋት ፖሊሲውን በጽኑ ሲያያዝው የእንግሊዝ ኮረብታዎች ዐይኖቹን ይስቡ ጀመር። ለጥቂት ጊዜ ያኔ እንግሊዝ አሁን ግን ወጪዱ ተብሎ በሚታወቀው ኮረብታ ላይ ሰፈረን ካደረገ በኋላ በ1874 ያኔ ዲልዲላ አሁን ግን እንግሊዝ ተብሎ እሚታወቀው ገዥ ቦታ ላይ ማዕከል መንግሥቱን መሠረተ። የእንግሊዝ ማራኪነት ከስትራቴጂካዊ ጥቅሙ በሻገር ምኒልክ በልዩ እኩባሮትና በአርአያነት የሚመለከታቸው የመከላከያው ዘመን መሪዎች መዲና በዚህ አካባቢ ይገኛል የሚል እፈ ታሪካም በመኖሩ ነው። ምኒልክ ባነፀው ቤተ መንግሥቱ ዙሪያም የደራ የመኪንነትና የቤተ መንግሥት አገልጋዮች ሠፈር ተመሠረተ። በተጨማሪም ለአካባቢው ልዩ ምስክር የሰጡትና አሁንም የሚሰጡት፣ ለንጉሣዊ ልግስናና ለሰላይነት የሚፎካከሩት የማርያምና የራጉኤል አባያት ክርስቲያን ተተክሉ።

ይሁንና የእንግሊዝ ማዕከላዊነት ዘላቂነት አልነበረውም። እንግሊዝ ቋሚ የማዕከላዊነት መልክ መያዝ በጀመረች በአምስት ዓመት፣ በኅዳር 1879፣ ጌላ የአፃያዊው ግዛት ማዕከል ለመሆን የበቃው ሰፈር ከእንግሊዝ በስተደቡብ በተንግሳለው ሜዳ ላይ ተመሠረተ። ይህ ታሪካዊ አርምጃ የተወሰደው ምኒልክ በሐረር ዘመኛ ላይ እንዳለ በሰለበቱ በእቴጌ ጣይቱ ነው። ለአዲስ አበባ መመሥረት መነሻ ከሆኑት ምክንያቶች አንዱና ዋነኛው ቀድሞውንም በእንግሊዝ ሰፋሪዎች ዘንድ በሙቀትና በፈዋሽነቱ ይዘወተር የነበረው ፍልውህ ነው። የመጀመሪያው ሰፈር እዚሁ ፍልውህ አጠገብ መመሥረቱ ለዚህ እንደ ማስረጃ ነው። በተጨማሪም በአካባቢው የነበሩ አርምዎች እንዲገባሩ ከተደረገ በኋላ የእንግሊዝ ተራራ እስተራቴጂካዊ ጥቅም እየቀነሰ መጣ። በሌላ በኩል ደግሞ እጅግ ብርዳማነቱ፣ ሥርዓት በሌለው ጭፍጨፋም ዛሬቹ ተቆርጠው ማለቃቸውና ሠርዝ ፍልውህ ሲከድ አቀባት የመውጣት የመውረዱ አታካትነት ተደማምረው እንግሊዝን የቀድሞ ማራኪነቱን ነሡት።

አዲስ አበባ የተቆረቆረችው በ1879 ነው ቢባልም በርእሰ ከተማነት እንግሊዝን መተካት የጀመረችው ግን ካንድ ስድስት ዓመት በኋላ ነው። ግቢ ተብሎ የሚታወቀው ቤተ መንግሥት (ያሁኑ ታላቁ ቤተ መንግሥት) ሲታነፅ ከተማዋ ዋና መልክን አግኘች። ከዚያ በኋላ በስተምዕራብ የቅዱስ ጊዮርጊስ ቤተ ክርስቲያን ሲተካልና በሰባቢውም እራዳ የተባለው ገበያ ሲደራ ደግሞ የከተማይቱ የሃይማኖትም የንግድም ማዕከል ተመሠረተ። መኪንነቱም የንጉሡን ፈለግ በመከተል በየጉብታዎቹ ላይ ሰፈራቸውን ተከል። የያንዳንዱ ራስና ደጃዝማች ግቢ እንደ ንጉሡ ግቢ በአሽከሮችና በተከታዮች መኖሪያዎች የተከበበ ነበር።

2.14 አራዳ የአዲስ አበባ የንግድ ማዕከል፣ 1928

በዚህ ሁኔታ ነው ራስ ብሩ ሰፈር፤ ራስ ተሰማ ሰፈር፤ ፊታውራሪ ሀብተ
2ኛርጊስ ሰፈር እየተባሉ የታወቁት እምባዎች የተፈጠሩት። ሁለተኛዎቹ የሰፈር
ዓይነቶች ደግሞ የሥራ ጠባይን የሚያመለክቱና የቤተ መንግሥቱ ሠራተኞች
መኖሪያዎች ነበሩ። ለምሳሌም የሠራተኛ ሰፈር፤ የዘበኛ ሰፈር፤ የውሀ ስንቁ
ሰፈር አፈጣጠር ይህን ስልት የተከተለ ነበር።

አዲስ አበባ ዋና መዲናነቷ እየጸደቀለት የመጣው በተለይም ከዐድዋ
ድል በኋላ ነው። 19ኛው መቶ ዓመት ዘመን ጦርነት ከተባለ ባገፋሩ ዐድዋ
የጦርነቶች ማሳረያ ነበር ማለት ይቻላል። ስለሆነም የዘመቻ ባህል በተደለደለ
ሰላማዊ ኑሮ ተተካ። ጦረኞቹ መኳንንት የሲቪል አስተዳዳሪዎች ሆኑ። በዋና
መዲናይቱም ቋሚና ያጌጡ መኖሪያዎች መገንባት አስፈላጊነት። አሁን አልፎ
አልፎ ለታሪክ የቆዩት አዳራሾች (ለምሳሌ የአዲስ አበባ ሙዚየም የሆነው የራስ
ብሩ ቤት) የዘመኑ የሕገ ጥቅምት ውጤቶች ናቸው። በሌላ ወገን ደግሞ
የዐድዋው ድል መሪ የምኒልክ ዝና በዓለም ሲናኝ የውጭ አገር ሰዎች በግልም
በአፈላቆልም ወደ አዲስ አበባ መተረፍ ጀመሩ። እስካሁን አንደኛውም
ሊጋሊዮኖች የአንጻጦጦን ተዳቶት ይዘው የተገነባለ ግቢያቸውን ከለሉ።
ነጋዴዎችና የእጅ ባለሙያዎች ደግሞ አራዳ ሰፈሩ።

ይሁን እንጂ አዲስ አበባም የአንጻጦጦ አደጋ አንጃጠነት ነበር። ጥቅጥቅ
ብሎ የነበረው ደን እየተመነጠረ አልቆ ለማገደም ሆነ ለሕገ ሥርዓት እንጨት
ሲጠፋ ምኒልክ ዋና ከተማውን ወደ አዲስ ዓለም ሲያዛዝዋወር በጽኑ አስቦ ነበር።
አዲስ ቤተ መንግሥት አሳንያ ሁለቱ ከተሞች በአውራ ጉዳና እንዲገናኙም
አድርጎ ነበር። አዲስ አበባን ያዳኗት ሁለት ነገሮች ናቸው። አንደኛው በሰፊ
ግቢያቸው ተደለድለው የነበሩት ሊጋሊዮኖች ተቃውሞ ሲሆን ሁለተኛው
ምናልባትም ዋነኛው፤ ምኒልክ የባሕር ዛፍ ችግኝ ከአውስትራሊያ ማስመጣቱ
ነው። ከዚያ በኋላ ከ1900 ጀምሮ የከተማ ቦታዎች እየተመዘገቡ የባለንብረትነት
ካርታ ሲታደል በከተማይቱ ላይ ያንገሩባባ የነበረው አደጋ እስከናካቱው ተገፈፈ።
በመጨረሻም ከጅቡቲ የተነሣው የምድር ባቡር በ1909 አዲስ አበባ ሲደርስ
የኢትዮጵያ ዋና ከተማነቷ ለዘለቀታው ተረጋገጠ።

አካናሚያዊና ማገብራዊ ቀውስ «ክፋ ቀን» (1880-1884)

ያገሪቱ ማዕከል ወደ ደቡብ እየተዘዋወረ ባለበት ጊዜ ኢትዮጵያን የረሀብ
መቅሠፍት መታት። ባገሪቱ የውስጥም የውጭም ጉዳዮች ላይ አሻራውን ትቶ
የሂደው ይህ ዐቢይ ማገብራዊ ቀውስ ቀደም ብለን ለጠቀስነው የመስፋፋት ሂደት
ግፊት ከሰጡት ኃይሎች አንዱ ነበር። መስፋፋቱ የጦር ዘመቻ ብቻ ሳይሆን
ቀጠና ያባረረው ሕዝብ ፍልስትም ጭምር ነበር። ይሁን እንጂ ብዙ የተጠቃው
ክፍል የሰሜን ቢሆንም ከመፃቱ ያመለጠ ክልል እምብዛም አልነበረም።
አንዳያውም ችግር ከኢትዮጵያም አልፎ በሱዳንና በሌሎች የምሥራቅ አፍሪቃ
አገሮች ታይቶ ነበር። የዚህ የዘመን ቀጠና ሌላ ዐቢይ ውጤት ለኢጣልያ ወደ

ደጋው ክፍል የመስፋፋት ዕቅድ አጋዥ መሆኑ ነው። ጣልያኖች የኦርትዶክስ ቅኝ
ግዛታቸውን መመሥረት የቻሉት በእጁ የሱዳን ሞትና ረሀቡ ባስከተለው
ኢኮኖሚያዊና ማገብራዊ መናጋት ተጠቅመው ነው። ምኒልክ ከዐድዋ ድል በኋላ
ጣልያኖችን ከኦርትዶክስ ለማስወጣት ያልቻለበት አንዱ ምክንያትም ረሀቡ
ያስከተለው የስንቅ አጥረት ነው። በአጠቃላይም የዚህ ዘመን ረሀብ በሕዝብ
ሕሊና የማይቀፉ ጠባባ ትቶ ነው ያለፈው። «ክፋ ቀን» በሚል ስም እየተዘነረ
የጎለለ ዘመን ረሀቦችን ማመዛዘኛና ማገዳወሪያ ሆኖ ሲያገለግል ቆይቷል።

ላይ ላዩን ሲመለከቱት የረሃቡ መነሻ ጣልያኖች ወደ ምፅዋ ባመጧቸው
ከብቶች አማካይነት የተላላፈ የደስታ በሽታ ነው። በዚህ ሳቢያ ባንዳንድ
አካባቢዎች ከመቶ ዘጠና የሚያህለው ከብት አልቆል። አንዳንድ ሰዎች መላ
የከብት ሀብታቸውን አጥተዋል። ከብት በማለቱ ገቢው ዋነኛ የምርት
መሣሪያውን አጣ። ባምና መሽር ያገግማል እንዳይባል እሱንም አንበሳና ድርቅ
አጠናቀለታል። ይሁን እንጂ የከብት በሽታ፤ የአንበሳ ወረራም ሆነ ድርቅ የችግሩ
አፍአዊ ገጽታዎች ናቸው አንጂ ምንጭቱ አልነበሩም። የረሀቡ መሠረት ያገራቱ
ማገብራዊና ኢኮኖሚያዊ ሥርዓት ነበር። የዘመኑ የጦርነት ወግ ገቢውን
በሞትና በሕይወት አፋፍ ላይ ተገጠልጥሎ እንዲኖር አስገድዶታል። አንጻራዊ
ሰላም ተገኝ በተባለበትም ወቅት ቢሆን ከዘረፋ ያልተለየው የግብር አሰባስብ
ሁኔታ ለከፋ ቀን መጠባበቂያ ይሆናል ብሎ የሚያስቀምጠውን እህል አንኳ
አሟሰ እንዲያስረከብ አስገድዶታል።

ችግሩ በግልጽ መስለት የጀመረው እህልና የከብት ዋጋ አለመጠን ሲገር
ነው። ይህ ለረሀብና ለሞት መቅድም ሆነ። ይሁን እንጂ ሕዝቡ ባልሞት ባይ
ተጋዳይነት ችግሩን ለመወጣት ብዙ ዘዴዎችን ሞክረ። በማረሻ ፈንታ ደማን፤
በጥማድ በሬ ምትክ አህያን፤ በቅሎን ወይ ፈረሰን ተጠቀመ። ጭንቅ ሲበዛበትም
ልማድን ሽር ጠያፍ ይባሉ የነበሩትን ምግቦች ለመብላት ተገደደ። ክልከል የሆኑ
ዕዎች፤ ነውር ነው የሚባል ምግብ ጠፋ። የባባባቸው ከአበት ውስጥ ላይታኝክ
የተረፈ ጥራጥራ ፈልገው ይበሉ ነበር ይባላል። ከዚህም ሲከፋ ደግሞ ትርፉ
ወዲያው መንፈራፈር ቢሆንም የሞት ከብት ፊሳም አስከ መብላት የደረሱ ነበሩ።
ሰው ሰውን የጠላበት፤ ከረሀብ ለማምለጥ ራሱን ለባርነት የሸጠበት፤ ወይ ነገር
ሁሉ ሲጨልም ሕይወቱን ያሳለፈበት ወቅት ነበር።

የመንግሥት መዋቅር ይህን ያህልም ባልደረጀበት በዚያን ወቅት ረሀቡን
ለማገድም ሆነ ለማቃለል የሚወስዱት እርምጃዎች አመርቂ ሊሆኑ አይችሉም
ነበር። አንኳን ያኔ የዘመናችን ፍጹማዊ መንግሥታትም ረሀብን መቆጭም
አልቻሉም። ቢጨንቃቸው ምኒልክና ጣይቱ ዜጎቻቸውን እንዲያስረክቡ
አጥብቀው እንዲማለፉ መከራቸው፤ ረሀቡ በዚህም አልገባር ሲል ምኒልክ ክልብ
እልጸለያችሁም ብሎ ወቅሳቸው። ከዚያ በመለስ ደግሞ ምግብ በማደል ቢያንስ
ላቢተ መንግሥቱ ሩቅ ያልሆኑትን ዜጎችን ረሀብ ለማቃለል ሞክረ። ዜና መዋዕል
ዘሐፈው ገብረ ሥላሴ እንደሚዘክርልን ምፅዋቱን ለማግኘት «የአራቱ ማዕዘን
ሰው» (ማለትም ረሀብተኞች) አንጠጥን አጥላቀለቁት። በቅርቡ ከገበሬት የሐረርና

የባለ ግዛቶች የመጡ ሰንጋዎችም በተለይ ለመኪንንቱ እየታደሉ በነፍስ ደረሰላቸው። አንዳንድ የተደበቀ እህልንም መንግሥት ውርስ እያደረገ ለተራበው ሕዝብ አደላ። ሕዝቡ እንዲህ አራት ዓመት ከታመሰ በኋላ ነው ረሀቡ ጋብ መለት የጀመረው።

የውጭው አደጋ መወገድ

አንዳንዴ በአንድ ዓመት ውስጥ አንኳ ብዙ ልዩነት ይፈጠራል። በ1860 በጀኔራል ናፒየር የሚመራው ግዙፍ የእንግሊዝ ጦር ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ዘልቆ አውሮጳውያን እስሪኮችን ነፃ ነወጣ በኋላ አገሪቱን እንደ ዋዛ ለቆ ወጣ። የእንግሊዝን መንግሥት በወዳጅ ዐይን የሚመለከት ገዢ በተመድሮስ እግር መተካቱን ለማረጋገጥ እንኳ እልተጨነቀም። ከዚያም የበለጠ ግዴታዎችን ለማሳጣት ያዳግታል። በሚቀጥለው ዓመት ግን ነገር ሁሉ ተለዋወጠ። የስዊዝ ዐይ ሲከፈት የቀይ ባሕር እስትራቴጂካዊም ሆነ የንግድ ጠቀሜታ ከፍ አለ። የአውሮጳ ቅንኝዎችም በባሕር ጠረፉ ላይ ግዛታቸውን ለመመሥረት መጣደፍ ጀመሩ። የኋላ ኋላም የቦዩ ዓለም አቀፋዊ ዋጋ ከፍተኛ ከመሆኑ የተነሣ አውሮጳውያን መንግሥታት ይህ የመገናኛ መሥመር ለግብፅ የውስጥ ፖለቲካ ውጣ ውረድ ተግዥ መሆን አይገባውም ከሚል መደምደሚያ ላይ ደረሱ። የሽዳሻ እስግሌል ደግሞ እያደገ የመጣው የአዳ ማጥ ውስጥ መውጣት ሲያቅተው በሌላ ወገን ብሔረተኛ እንቅስቃሴ ሲያደል፤ እንግሊዞች ምድረ ግብፅን በቁጥጥራቸው ሥር አዋሏት።

ይህ ድርጊት የመላ እፍራቃን ሕይወት የለወጠ ድርጊት ነበር። አውሮጳውያን መንግሥታት እፍራቃን ለመቃረጥ የጀመሩትም ከዚህ በኋላ ነው። እንግሊዞች ግብፅን ይዘው ሊቆሙ አልቻሉም። ግብፅን ሲይዙ የዐባይ ነገር ያባንናቸው ጀመር፤ ያለ ዐባይ ግብፅ ምድረ በዳ፤ ከትርፍ ይልቅ ዕዳ ነችና፤ ስለዚህም አውራ ጠላቷ ፈረንሳይ የዐባይን ፈለግ ተቆጣጥራ ማለት እንዳትፈጥርባት መከላከል የእንግሊዝ ተቀዳሚ ተግባር ሆነ። ነጭ ዐባይን አራሳ ለመከላከል ዝግጁ ስትሆን ለጥቁር ዐባይ ቃፊር አስፈለጋት። ለዚህም ሚና ሲጣልያ ተመቻችታ ቀረበች። ለዘመናት የቆየው እንግሊዝና ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የሸረቡት ሲራ መሠረቱ ይኸው ነው። ጣልያኖች ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የተከለፈለፉትን ያህል እንግሊዝም ኢጣልያ የቃፊርነት ሚናዋን በሚገባ እስከተወጣችላት ድረስ አርዳታዋን ለመሰጠት ዝግጁ ነበረች።

በኢትዮጵያም በቡል ለአውሮጳውያን ሠርን መግባት አጋዥ ሁኔታዎች አልጠፉም። የኢትዮጵያ መካፍንት በዋናው በሀገር ነፃነት ጉዳይ ላይ ቀናዳ ይሁኑ እንጂ የግል ኃይላቸውን ለማደርጅት የሚከተሉት ፖለሲ የውጭ ጣልያን ግብነትን የሚጋብዝ ነበር። ከተመድሮስም በፊት በሆነን በተለይ ግን ከተመድሮስ በኋላ፤ የኢትዮጵያ መሪዎች በተለያዩ ምክንያት አውሮጳውያን አጋሮችን

እንደሌሉ ነው። ለዚህም አንዱና ዋነኛው ምክንያት ዘመናዊ መካሪያ ፍለጋ ነው። የሚለገስ፤ የሚገዛ ሆነ ወይ እንደተመድሮስ አገር ውስጥ የሚፈበረክ። ሌሎች ምክንያቶች ደግሞ ከግብፅ ከባለ መውጣትና ነፃ የባሕር ወደብ የማግኘት ፍላጎት ናቸው። የኢትዮጵያ መሳፍንት ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር የሚያደርጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች በእንዲህ ዓይነት ውትወታ የተሞሉ ነበሩ። ከዚህም ጋር ተጣምሮ የአውሮጳውያን ነገሥታት ክርስቲያን ናቸውና ክርስቲያን ሲጠቃ ዝም ብለው አያዩም የሚል የዋህ አስተሳሰብም ነበር። ቲምድሮስ በ1855 ለንግሥት ቪክቶሪያ የፍፈውን ጣጠኛ ደብዳቤ «እናንተም ተገፋልች፤ ክርስቲያኑን እስላም አጠቃህ ሲለኝ» በሚሉ ቃላት ነበር የደመደመው። ከውጭው ዓለም ጋር በነፃ የባሕር በር ገደብ የሌለበት ግንኙነት ማድረግ የኢትዮጵያ ነገሥታት የማያቋርጥ ጥረት ነበር። ይህንኑ ጉዳይ ምኒልክ በሚያዝያ 1883 ድንበሩን ለዓለም ባስታውቀበት ዝነኛ ሰርኩላር ማሳረጊያ ላይ በተለመደ ዲፕሎማሲያዊ ስልቱ እንዲህ ሲል ገልጾታል፤

ቀድሞዋ የኢትዮጵያ ድንበር ባሕር ዳር ነበር። የኢትዮጵያ ጉልበት ቢያንስ የሚረዳን ክርስቲያን ብናጣ የባሕር ድምባራችን ከእስላምች እጅ ገቢ፤ እሁንም የባሕር ዳር ድምባራችንን በጉልበታችን አናገኛለን አንልም። የክርስቲያን ነገሥታት ትመልሱልናላችሁ። ባይሆንም ከባሕር ዳር አንዳንድ ቦታ ትሰጡናላችሁ ብለን ተስፋ እናደርጋለን። (FO95/751)

የኢትዮጵያ መሳፍንት የውጭ አጋር የሚፈልጉበት ሌላ ምክንያት አዲያዊ ሥልጣንን በማዳከም ራሳቸው ዙፋኑን ለመያዝ ስለሚሹ ነበር። ለምሳሌ ከነፃ ምርጫ (የኋለው አዲስ ቶራንስ) የራሱን ሥልጣን ለማጠናከር በተመድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር አበረ። በተመሳሳይ ሁኔታ የራሱን ጣልያኖች በሰሜን ኢትዮጵያ ደም ሲቃቡ ምኒልክ የኢጣልያን ወዳጅነት ለመከትከት ያሳለሰበ ጥረት ያደርግ ነበር። ኢጣልያኖችም ዐጻፋውን ለመመለስ ወደኋላ አላሉም። ምኒልክ ለነሱ የዮሐንስን ደጅን መገዝገዥ ሁነኛ መካሪያ ነበር። የሚገርመው ነገር ግን ምኒልክና ኢጣልያ ግንኙነታቸውን በሞቀ ወዳጅነት ጀምረው ደመኛ ጠላት ለመሆን በቋ። ይሁንና ነገሩ ላይ ላይን ሲያዩት ይግረም እንጂ የራሱ የሆነ ምክንያት ወይም ሕግ ነበረው። ምኒልክ በሽቆ ንጉሥነቱና በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥተነቱ ለኢጣልያ ያለው አመለካከት አንድ ዓይነት ሲሆን አይችልም። መጀመሪያ አዲያዊ ሥልጣን ለመጨበጥ ሲል የተባበሩቸውን ያህል ኋላ የራሱ ሥልጣንና ያገሩ ነፃነት ጥያቄ ላይ ሲወድቅ መካሪያውን በነሱ ላይ ማዞሩ የሚጠበቅ ነበር።

የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት በአፈላላዩል የተጀመረው በማርክሴ አራዚዮ አንቲኖሪ የሚመራ የመልክዐ ምድራዊ ጥናት ቡድን በ1869 ሸዋን

የባሉ ግዛቶች የመጡ ሰንጋዎችም በተለይ ለመኪንንቱ እየታደሱ በነፍስ ደረሰላቸው። አንዳንድ የተደበቁ አህልገም መንግሥት ውርስ እያደረገ ለተራራው ሕዝብ አደሉ። ሕዝቡ አንዲህ አራት ዓመት ከታመሰ በኋላ ነው ረሀቡ ጋብ መለት የጀመረው።

የውጭው አደጋ መወገድ

አንዳንዴ በአንድ ዓመት ውስጥ እንኳ ብዙ ልዩነት ይፈጠራል። በ1860 በጄኔራል ናፒየር የሚመራው ግዙፍ የእንግሊዝ ጦር ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ዘልቆ አውሮጳውያን አስረኞችን ነፃ ካወጣ በኋላ አገሪቱን እንደ ዋዛ ለቆ ወጣ። የእንግሊዝን መንግሥት በወዳጅ ዐይን የሚመለከት ገዢ በቴዎድሮስ አግር መተካቱን ለማረጋገጥ እንኳ አልተጨነቀም። ከዚያም የበለጠ ግድለሽነት ለማለብ ያዳግታል። በሚቀጥለው ዓመት ግን ነገር ሁሉ ተለዋወጠ። የስዊዝ ሰይ ሲክራት የቀይ ባሕር እስትራቴጂካዊም ሆነ የግንድ ጠቀሜታ ከፍ አለ። የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎችም በባሕር ጠረፉ ላይ ግዛታቸውን ለመመሥረት መጣደፍ ጀመሩ። የኋላ ኋላም የቦዩ ዓለም አቀፋዊ ዋጋ ከፍተኛ ከመሆኑ የተነሣ አውሮጳውያን መንግሥታት ይህ የመገናኛ መሥመር ለግብፅ የውስጥ ፖለቲካ ውጣ ውረድ ተገዥ መሆን አይገባውም ከሚል መደምደሚያ ላይ ደረሱ። የሽዲሽ እስማኤል መንግሥት ከተዘረቀባት የአዳ ማጥ ውስጥ መውጣት ሲያቅተው፣ በሌላ ወገን ደግሞ እያደገ የመጣው ያውሮጳውያን ጣልቃ ገብነት ያስቆጣው የግብፅ ብሔረተኛ አንቅስቃሴ ሲያይል፣ እንግሊዞች ምድረ ግብፅን በቁጥጥራቸው ሥር አዋሏት።

ይህ ድርጊት የመላ አፍሪቃን ሕይወት የለወጠ ድርጊት ነበር። አውሮጳውያን መንግሥታት አፍሪቃን ለመቃረጥ የጀመሩትም ከዚህ በኋላ ነው። እንግሊዞች ግብፅን ይዘው ሊቆሙ አልቻሉም። ግብፅን ሲይዙ የዐባይ ነገር ያባንናቸው ጀመር፤ ያለ ዐባይ ግብፅ ምድረ በዳ፣ ከትርፍ ይልቅ ዕዳ ነችና፤ ከሐዚህም አውራ ጠላቷ ፈረንሳይ የዐባይን ፈለገ ተቆጣጥሮ መገባ እንዳትፈጥርባት መከላከል የእንግሊዝ ተቀዳሚ ተግባር ሆነ። ነጭ ዐባይን እራሷ ለመከላከል ዝግጁ ስትሆን ለጥቁር ዐባይ ቃፊር አስፈላጊነት። ለዚህም ሚና ሊጣል ያለ ተመቻችታ ቀረበች። ለዘመናት የቆየው እንግሊዝኛ ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የሸረሰት ሴራ መሠረቱ ይኸው ነው። ጣልያኖች ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የተከለፈለፉትን ያህል እንግሊዝም ኢጣልያ የቃፊርነት ሚናዋን በሚገባ እስከተወጣችላት ድረስ እርዳታዋን ለመሰጠት ዝግጁ ነበረች።

በኢትዮጵያም በኩል ለአውሮጳውያን ሠርን መግባት አጋዥ ሁኔታዎች አልጠፉም። የኢትዮጵያ መሣፍንት በዋናው በሀገር ነፃነት ጉዳይ ላይ ቀናዳ ይሁኑ እንጂ የግል ኃይላቸውን ለማደርጃት የሚከተሉት ፖሊሲ የውጭ ጣልቃ ገብነትን የሚጋብዝ ነበር። ከቴዎድሮስም በፊት ቢሆን፣ በተለይ ግን ከቴዎድሮስ በኋላ፣ የኢትዮጵያ መሪዎች በተለያዩ ምክንያት አውሮጳውያን አጋሮችን

አንደፈለጉ ነው። ለዚህም አንዱና ዋነኛው ምክንያት ዘመናዊ መሣሪያ ፍለጋ ነው። የሚለገስ፣ የሚዝ ሆነ ወይ እንደቴዎድሮስ አገር ውስጥ የሚፈበረክ። ሌሎች ምክንያቶች ደግሞ ከግብፅ ከበዛ ለመውጣትና ነፃ የባሕር ወደብ የማግኘት ፍላጎት ናቸው። የኢትዮጵያ መላፍንት ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር የሚያደርጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች በእንዲህ ዓይነቱ ውትወታ የተሞሉ ነበሩ። ከዚህም ጋር ተጣምሮ የአውሮጳውያን ነገሥታት ክርስቲያን ናቸውና ክርስቲያን ሲጠቃ ዝም ብለው አያዩም የሚል የዋህ አስተሳሰብም ነበር። ቴዎድሮስ በ1855 ለንግሥት ሺክቶሪያ የጻፈውን ጣጠኛ ደብዳቤ «እናንተም ተገፋልኝ፣ ክርስቲያኑን እስላም አጠቃህ ሲለኝ» በሚሉ ቃላት ነበር የደመደመው። ከውጭው ዓለም ጋር በነፃ የባሕር በር ገደብ የሌለበት ግንኙነት ማድረግ የኢትዮጵያ ነገሥታት የማይቋርጥ ጥረት ነበር። ይህንኑ ጉዳይ ምኒልክ በሚያዝያ 1883 ድንበሩን ለዓለም ባስታወቀበት ዝነኛ ስርዐተኛ ማሳረጊያ ላይ በተለመደ ዲፕሎማሲያዊ በልቱ እንዲህ ሲል ገልጾታል፤

ቀድሞማ የኢትዮጵያ ድንበር ባሕር ዳር ነበር። የኢትዮጵያ ጉልበት ቢያንስ የሚረዳን ክርስቲያን ብናጣ የባሕር ድምበራችን ከእስላሞች አጆ ገባ። አሁንም የባሕር ዳር ድምበራችን በጉልበታችን አናገኛለን አንልም። የክርስቲያን ነገሥታት ትመልሱልናላችሁ። ባይሆንም ከባሕር ዳር አንዳንድ ቦታ ትሰጡናላችሁ ብለን ተስፋ አናደርጋለን። (FO95/751)

የኢትዮጵያ መላፍንት የውጭ አጋር የሚፈልጉበት ሌላ ምክንያት እዳዊ ሥልጣንን በማዳከም ራሳቸው ዙፋኑን ለመያዝ ስለሚሹ ነበር። ለምሳሌ ከነፃ ምርጫ (የኋላው አዲስ የራሱን ሥልጣን ለማጠናከር በቴዎድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር አበረ። በተመሳሳይ ሁኔታ የራሱን ጣልያኖች በሰሜን ኢትዮጵያ ደም ሲቃቡ ምኒልክ የኢጣልያን ወዳጅነት ለመከተት ያላሰለሰ ጥረት የደርግ ነበር። ኢጣልያኖችም ዐጻፋውን ለመመለስ ወደኋላ አላሉም። ምኒልክ ለነሱ የዮሐንስን ደጅን መገዝገዥ ሁኔታ መሣሪያ ነበር። የሚገርመው ነገር ግን ምኒልክና ኢጣልያ ግንኙነታቸውን በሞቀ ወዳጅነት ጀምረው ደመኛ ጠላት ለመሆን በቁ። ይሁንና ነገሩ ላይ ላዩን ሲያዩት ይግረም እንጂ የራሱ የሆነ ምክንያት ወይም ሕግ ነበረው። ምኒልክ በሽዋ ንጉሥነቱና በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነቱ ለኢጣልያ ያለው አመለካከት አንድ ዓይነት ቢሆን አይቻልም። መጀመሪያ አዲያዊ ሥልጣን ለመጨገፍ ሲል የተበበራቸውን ያህል ኋላ የራሱ ሥልጣንና ያገሩ ነፃነት ጥያቄ ላይ ሲወድቅ መሣሪያውን በነሱ ላይ ማዞሩ የሚጠበቅ ነበር።

የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት በአፈላቂል የተጀመረው በማርች 18 ኢሊያ አንቲኖሪ የሚመራ የመልክዐ ምድራዊ ጥናት በ-ድን በ1869 ሸዋን

የባሌ ግዛቶች የመጡ ሰንጋዎችም በተለይ ለመኳንንቱ እየታደሉ በነፍስ ደረሱላቸው። አንዳንድ የተደበቀ እህልንም መንግሥት ውርስ እያደረገ ለተራበው ሕዝብ አደሉ። ሕዝቡ እንዲህ አራት ዓመት ከታመሰ በኋላ ነው ረሀቡ ጋሳ ማለት የጀመረው።

የውጭው አደጋ መወገድ

እንዳንዴ በአንድ ዓመት ውስጥ እንኳ ብዙ ልዩነት ይፈጠራል። በ1860 በጀኔራል ናፒየር የሚመራው ግዙፍ የእንግሊዝ ጦር ኢትዮጵያ እምብርት ድረስ ዘልቆ አውሮጳውያን እስረኞችን ነፃ ካወጣ በኋላ አገሪቱን አንድ ዋዛ ለቆ ወጣ፤ የእንግሊዝን መንግሥት በወዳጅ ዐይን የሚመለከት ገዢ በቴዎድሮስ እግር መተካቱን ለማረጋገጥ እንኳ እልተጨነቀም። ከዚያም የበለጠ ግዴታዎች ለማሰጣት ያዳግታል። በሚቀጥለው ዓመት ግን ነገር ሁሉ ተለዋወጠ። የስዊዝ ሰይ ሲክራት የቀይ ባሕር እስትራቴጂካዊም ሆነ የንግድ ጠቀሜታ ከፍ አለ። የአውሮጳ ቅኝ ገዥዎችም በባሕር ጠረፉ ላይ ግዛታቸውን ለመመሥረት መጣደፍ ጀመሩ። የኋላ ኋላም የቦዩ ዓለም አቀፋዊ ዋጋ ከፍተኛ ከመሆኑ የተነሳ አውሮጳውያን መንግሥታት ይህ የመገናኛ መሥመር ለግብፅ የውስጥ ፖለቲካ ውጣ ውረድ ተገዥ መሆን አይገባውም ከሚል መደምደሚያ ላይ ደረሱ። የኸዲቭ እስማኤል መንግሥት ከተዘረቀበት የእዳ ማጥ ውስጥ መውጣት ሲያቅተው፤ በሌላ ወገን ደግሞ እያደገ የመጣው ያውሮጳውያን ጣልቃ ገብነት ያስቆጣው የግብፅ ብሔረተኛ አንቅስቃሴ ሲያይል፤ እንግሊዞች ምድረ ግብፅን በቁጥጥራቸው ሥር አዋሏት።

ይህ ድርጊት የመላ አፍሪቃን ሕይወት የለወጠ ድርጊት ነበር። አውሮጳውያን መንግሥታት አፍሪቃን ለመቃረጥ የጀመሩትም ከዚህ በኋላ ነው። እንግሊዞች ግብፅን ይዘው ሲቆሙ አልቻሉም። ግብፅን ሲይዙ የዐባይ ነገር ያዛገሩት ደመር፤ ያለ ዐባይ ግብፅ ምድረ በዳ፤ ከትርፍ ይልቅ ልዳ ነችና፤ ስለዚህም አውራ ጠላቷ ፈረንሳይ የዐባይን ፈለገ ተቆጣጥራ ማቆም እንዳትፈጥርባት መከላከል የእንግሊዝ ተቀዳሚ ተግባር ሆነ። ነጭ ዐባይን አራላ ለመከላከል ዝግጁ ስትሆን ለጥቁር ዐባይ ቃፊር አስፈለጋት። ለዚህም ሚና ኢጣልያ ተመቻችታ ቀረበች። ለዘመናት የቆየው እንግሊዝና ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የሽረብት ሴራ መሠረቱ ይኸው ነው። ጣልያኖች ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር የተከለሰላቀቱትን ያህል እንግሊዝም ኢጣልያ የቃፊርነት ሚናዋን በሚገዛ እስከተወጣችላት ድረስ እርዳታዋን ለመሰጠት ዝግጁ ነበረች።

በኢትዮጵያም በኩል ለአውሮጳውያን ሠርካ መግባት አጋዥ ሁኔታዎች አልጠፉም። የኢትዮጵያ መሣፍንት በዋናው በሀገር ነፃነት ጉዳይ ላይ ቀናላ ይሁኑ እንጂ የግል ኃይላቸውን ለማደርጃት የሚከተሉት ፖሊሲ የውጭ ጣልቃ ገብነትን የሚጋብዝ ነበር። ከቴዎድሮስም በፊት ቢሆን፤ በተለይ ግን ከቴዎድሮስ በኋላ፤ የኢትዮጵያ መሪዎች በተለያዩ ምክንያት አውሮጳውያን አጋሮችን

አንደፈለጉ ነው። ለዚህም አንዱና ዋነኛው ምክንያት ዘመናዊ መሣሪያ ፍለጋ ነው። የሚለገለገ፤ የሚገዛ ሆነ ወይ እንደቴዎድሮስ አገር ውስጥ የሚፈጠረኩ። ሌሎች ምክንያቶች ደግሞ ከግብፅ ከበባ ለመውጣትና ነፃ የባሕር ወደብ የማግኘት ፍላጎት ናቸው። የኢትዮጵያ መሳፍንት ከአውሮጳውያን ነገሥታት ጋር የሚያደርጓቸው የደብዳቤ ልውውጦች በእንዲህ ዓይነቱ ውትወታ የተሞሉ ነበሩ። ከዚህም ጋር ተጣምሮ የአውሮጳውያን ነገሥታት ክርስቲያን ናቸውና ክርስቲያን ሲጠቃ ዝም ብለው አያዩም የሚል የዋህ አስተሳሰብም ነበር። ቴዎድሮስ በ1855 ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፈውን ጣጠኛ ደብዳቤ «አናንተም ተገፋልኝ፤ ክርስቲያኑን እስላም አጠቃህ ሲለኝ» በሚሉ ቃላት ነበር የደመደመው። ከውጭው ዓለም ጋር በነፃ የባሕር በር ገደብ የሌለበት ግንኙነት ማድረግ የኢትዮጵያ ነገሥታት የማያቋርጥ ጥረት ነበር። ይህንኑ ጉዳይ ምኒልክ በሚያዝያ 1883 ድንበሩን ለዓለም በስታዊታቸው ዝነኛ ሰርኩላር ማሳረጊያ ላይ በተለመደ ዲፕሎማሲያዊ ስልቱ እንዲህ ሲል ገልጾታል፤

ቀድሞማ የኢትዮጵያ ድንበር ባሕር ዳር ነበር። የኢትዮጵያ ጉልበት ቢያንስ የሚረዳን ክርስቲያን ብናጣ የባሕር ድምብራትን ከእስላም እጅ ገባ። አሁንም የባሕር ዳር ድምብራትን በጉልበታችን እናገኛለን አንልም። የክርስቲያን ነገሥታት ትመልሱልናላችሁ። ባይሆንም ክባሕር ዳር እንዳንድ ቦታ ትሰጡናላችሁ ብለን ተስፋ እናደርጋለን። (FO95/751)

የኢትዮጵያ መሳፍንት የውጭ አጋር የሚፈልጉበት ሌላ ምክንያት አዲያዊ ሥልጣንን በማዳከም ራሳቸው ዙፋኑን ለመያዝ ስለሚሹ ነበር። ለምሳሌ ኩሣ ምርጫ (የጋላው አዲስ ምርጫ) የራሱን ሥልጣን ለማጠናከር በቴዎድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር አበረ። በተመሳሳይ ሁኔታ የሐንዳና ጣልያኖች በሰሜን ኢትዮጵያ ደም ሲቃቡ ምኒልክ የኢጣልያን ወዳጅነት ለመከትትት ያሳለለ ጥረት ያደርግ ነበር። ኢጣልያኖችም ዐጻፋውን ለመመሰስ ወደኋላ አላሉም። ምኒልክ ለነሱ የራሳንዳን ደጀን መገዝገዥ ሁነኛ መሣሪያ ነበር። የሚገርመው ነገር ግን ምኒልክና ኢጣልያ ግንኙነታቸውን በሞቀ ወዳጅነት ጀምረው ደመኛ ጠላት ለመሆን በቁ። ይሁንና ነገሩ ላይ ላዩን ሲያዩት ይግረም እንጂ የራሱ የሆነ ምክንያት ወይም ሕግ ነበረው። ምኒልክ በሽዋ ንጉሥነቱና በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥታትነቱ ለኢጣልያ ያለው አመለካከት አንድ ዓይነት ሊሆን አይችልም። መጀመሪያ አዲያዊ ሥልጣን ለመጨበጥ ሲል የተባበሩቸውን ያህል ጋላ የራሱ ሥልጣንና ያገሩ ነፃነት ጥያቄ ላይ ሲወድቅ መሣሪያውን በነሱ ላይ ማዞሩ የሚጠበቅ ነበር።

የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት በአፈላቂው የተጀመረው በማርኬይ አራዚያ አንድኛ የሚመራ የመልክዐ ምድራዊ ጥናት ቡድን በ1869 ስዋን

ሲገባን ነው ማለት ይቻላል። ጣልያኖች እስከ ሳይ ከተቆናጠው በኋላ ወደ መሀል አገር ለመግታት ሲያስቡ ሽዋን ዓላማቸው አደረጉ። በሌላ በኩል፣ ቀደም ብለን እንዳመለከትነው ይህ የኢጣልያ የጥናት ቡድን ተልእኮው ሙሉ በሙሉ አካላዊ ያልነበረም። በመላ አፍሪቃ እንደታየው ሁሉ እዚህም ምርምርና የቅኝ አገዛዝ ፖሊሲ ተደጋጋሪ ነበሩ። ምኒልክና አንድኖሪ በመጨረሻ ባደረጉት ስምምነት ምኒልክ ከአውሮጳ ጦር መሣሪያ የሚገዛበት ወኪል ሲያገኝ፣ ጣልያኖች ደግሞ ለረጅም ዘመን የምርምርና የመረጃ መስብስቢያ ጣቢያ ሆኖ የሚያገለግላቸውን «ልጥ ማረፊያ» የተባለውን እንክብር አጠገብ ያለ ቦታ አገኙ።

እንዲህ ቀስ በቀስ የጀመረው የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት ጥልቀትና ዘላቂነት ያገኘው ካውንት ፒዩትሮ አንቶኒሲ የተባለው ኢጣልያዊ ልዑክ በ1875 ወደ ሽዋ ከመጣ በኋላ ነው። ይህ ግንኙነት ከፍተኛ ደረጃ የደረሰውና መሸከር የጀመረውም በዚህ በአንቶኒሲ አጋፋሪነት ነው። በ1881 ሁለቱ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል የዚህ ሁለት ተፃራሪ ገጽታ ያለው ግንኙነት መለያ ነቁጥ ነበር። ወዳጅነታቸው ፍጹም የተረጋገጠ በመሰለ ማግስት ማሰረጊያው የዐድዋ ጦርነት የሆነው መቃቃር ጀመረ።

የውጫሌ ውል ድንገት የመጣ ነገር አልነበረም። ምኒልክና ኢጣልያ ቀደም ሲል የውጫሌ ጥንስሲ ሲባሉ የሚችሉ ሁለት የወዳጅነት ውሎች ተፈራርመዋል። የመጀመሪያው በግንቦት 14፣ 1875 ሲሆን አንቀያቹም የቆንቦላ ልውውጥ፣ ነፃ ንግድ፣ የሁለቱ አገር ዜጎች በሌላው አገር በነፃ መንቀሳቀስንና በሁለቱም አገር በነፃ የሃይማኖት ስብከት ማካሄድን ያረጋገጡ ነበሩ። እዚህ ሳይ ልናስተውል የሚገባን አንድ ነገር አነዚህ መብቶች ለሁለቱም ዜጎች የተረጋገጡ ይምሰሱ እንጂ በነበረው ሁኔታ ተጠቃሚዎቹ ጣልያኖች ብቻ እንደሚሆኑ ነው። በዚያን ዘመን ኢትዮጵያውያን ነጋዴዎች ሮማና ሚሊዮን ሳይሆኑ ሲነግጹ፣ ቀሳውሐቱም በምድረ ቫቲካን ሊሰብኩ ከቆሙ የማይታለም ነበርና። የዚህ የ1875 ውል ሁለት ዐቢይ አንቀጾች 12ኛውና 13ኛው ነበሩ። የመጀመሪያው የኢጣልያ ዜጎችን ከኢትዮጵያ ሕግ ክልል ውጪ አደረጋቸው። ይህም በ1900 ምኒልክ ከፈረንሳይ እምባላደር ከሎቡኩውስኪ ጋር የተፈራረመውና ፈረንጆችን ከኢትዮጵያ ሕጋዊ ሥልጣን በላይ ያደረጋቸው ውል መቅድም ነበር። የሽዋ መንግሥት የውጭ ግንኙነቱን በኢጣልያ አማካይነት ማድረግ አንደሚችል የገለጸው አንቀጽ 13 ደግሞ የመዘነኛው የውጫሌ ውል አንቀጽ 17 መቅድም ነበር ማለት ይቻላል።

ምኒልክና አንቶኒሲ ሁለተኛውን ውል የተዋወቁት ደግሞ በጥቅምት 1880 ጣልያኖች በደጋሊ ጦርነት ተሸንፈው የበቀል አርምጃ ለመውሰድ በሚዘጋጁበት ወቅት ነው። ጣልያኖች ከአፃ ዮሐንስ ጋር ጦርነት መግጠማቸው ቁርጥ እየሆነ ሲመጣ ምኒልክ ሲሆን ሲሆን አጋር፣ ቢያንስ ግን ገለልተኛ እንዲሆንላቸው ፈለጉ። ምኒልክ ገለልተኛ ለመሆን በመስማማቱ አምስት ሺ ራሚንግተን ጠመንጃ ሊሰጡት ተስማሙ። በተጨማሪም ሁለቱም ወገኖች

የይስሙላ ቃል ገቡ፤ ምኒልክ ጣልያኖች የሰጡትን መሣሪያ በነሱ ላይ ሳያዘር፣ ጣልያኖችም የኢትዮጵያን ግዛት ሳይነኩ።

እነዚህ ቃል ኪዳኖች ምን ያህል ለይስሙላ እንደሆኑ ሁለት ዓመት ሳይሞላ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል ሲያሳይ ነው። በውሉ ሦስተኛ አንቀጽ አማካይነት ጣልያኖች ከዛሬይቱ እርትራ ቆላማ ክፍል አብዛኛውንና ከደጋውም ጥቂትን በጅ አደረጉ። ይህም እልበቃ ብላቸው ከጥቂት ወራት በኋላ ሮማ ላይ ኢጣልያን ይገባኝ ከነበረው ከደጃች (ኋላ ራስ) መኩንን ጋር በተፈራረሙት ውል የደርጋ አንቀጽ አስገብተው የግዛት ክፍላቸውን እስከ መረብ ወንዝ ለማስፋት ችሉ።

እንዲህ ዳር ዳር ካሉ በኋላ ጣልያኖች በውጫሌ ውል አንቀጽ 17 የጣልያንኛ ተርጓሚው አማካይነት ምኒልክ የውጭ ግንኙነቱን በሙሉ በኢጣልያ በኩል ማድረግ ይገባዋል ሲሉ የመጨረሻ የቅኝ ግዛት ዕቅዳቸውን ገዛድ አወጡት። የውሉ የአማርኛ ቃል ግን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ይህን ግንኝ ነት በኢጣልያ አጋዥነት ማድረግ ይቻላቸዋል በማለት ምርጫው የምኒልክ መሆኑን በግልጽ ያስረዳል። እንግዲህ የጣልያንኛው ቃል ኢትዮጵያን የኢጣልያ ጥገኛ ሲያደርጋት፣ በአማርኛው ቃልና በምኒልክ ሐሳብ ግን የኢጣልያ ሚና ከፖስታ አቀባይነት እጅግም ከፍ ያላለ ነበር። ምኒልክ የሽዋ ንጉሥ በነበረበት ጊዜ አንኳ የኢጣልያን ጥገኝነት ለመተበል ይቃጠዋል ብሎ መገመት ያዳግታል። ከፍተኛውን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ከተቀዳጀ በኋላ ግን ምን ተረኝ ብሎ ራሱን የባዕድ ተገዥ ያደርጋል? ይህ የምኒልክ የጋይል ሚዛን መሰማት ነው የኢጣልያን የቅኝ ግዛት ሐሳብ በፅንሱ ያጨናገረው።

ጣልያኖች ተንሽ የሚያጽናና ሁኔታ ያገኙት በውጭው ዓለም ነው። ከሩሲያ በስተቀር ጋያላት መንግሥታት ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የውጫሌ ውል ሰጥተዋል የምትለውን ሥልጣን ዕውቅና ለመስጠት ዝግጁ ነበሩ። ይህም አያስገርምም። በዚያን ዘመን አንድ የአፍሪቃ መሪ የአንድ የአውሮጳ መንግሥት ጥገኛ ለመሆን መስማማቱ የተለመደ ነገር ነበር። እንግሊዝ እንደሆነ ለራሷ ጥቅም ስትል ኢጣልያን ማደፋፈር ከጀመረች ውላ ስለደረች ይህን ዕውቅና ለመስጠት ዐይኗንም አላሸት። ይሁን እንጂ የማታ ማታ ነገሩ አልባት የሚያገኘው በኢትዮጵያ ምድር እንጂ በአውሮጳ እንዳልሆነ ጣልያኖች በሚገባ ተረድተው ይህን ውጤት ለማግኘት ጣምራ ግን ተፃራሪ የሆኑ ፖሊሲዎች ማካሄድ ጀመሩ። ባዊር እንግር በስሜን ቡርካ፣ በደቡብ ዲፕሎማሲ በስሜን ኢትዮጵያ የትግራን መሳፍንት በምኒልክ ላይ ማሸፈት፣ በደቡብ ምኒልክ አንቀጽ 17ን በጣልያንኛ አተረጓጎሙ አንዲተበል ማግባባት። አንቶኒሲን ጨምሮ የተለያዩ የጣልያን መልእክተኞች ምኒልክን ለማሳመን ወደ ሽዋ ይመላሰሱ ጀመር። ዳሩ ግን የነበራቸው ትንሽ የተሰሩ ጭላንጭላ ምኒልክ በየካቲት 1885 የውጫሌን ውል በይፋ ሲሸረው ፈጽሞ ጨለመ።

ሲገቡት ነው ማለት ይቻላል። ጣልያኖች አሰብሰቡ ላይ ከተቆናጠጡ በኋላ ወደ መሀል አገር ለመገፋት ሲያስቡ ሽዋን ዓላማቸው አደረጉ። በሌላ በኩል፣ ቀደም ብለን እንዲመለከትነው ይህ የኢጣልያ የጥናት ቡድን ተልእኮው መሰሉ በመሰሉ አካደሚያዊ አልነበረም። በመላ አፍሪቃ አንድያው ሁሉ እዚህም ምርምርና የቅኝ አገዛዝ ፖሊሲ ተደጋጋፊ ነበሩ። ምኒልክና አንድረፍ በመጨረሻ ባደረጉት ስምምነት ምኒልክ ክልሉ ጠር መሣሪያ የሚገዛለት ወኪል ሊያገኝ፣ ጣልያኖች ደግሞ ለረጅም ዘመን የምርምርና የመረጃ መለከቢያ ጣቢያ ሆኖ የሚያገለግላቸውን «ልጥ ማረፊያ» የተባለውን አንክብር አጠገብ ያለ ቦታ አገኙ።

እንዲህ ቀስ በቀስ የጀመረው የምኒልክና የኢጣልያ ግንኙነት ጥልቀትና ዘላቂነት ያገኘው ካውንት ፒዩትሮ አገቶኔሊ የተባለው የኢጣልያዊ ልዑክ በ1875 ወደ ሽዋ ክመጣ በኋላ ነው። ይህ ግንኙነት ከፍተኛ ደረጃ የደረሰውና መሸከር የጀመረውም በዚህ በአንቶኔሊ አጋፋሪነት ነው። በ1881 ሁለቱ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል የዚህ ሁለት ተባራሪ ገጽታ ያለው ግንኙነት መላያ ነቁጥ ነበር። መዳጅታቸው ፍጹም የተረጋገጠ በመሰለ ማግስት ማሳረጊያው የዐድዋ ጦርነት የሆነው መቃቃር ጀመረ።

የውጫሌ ውል ድንገት የመጣ ነገር አልነበረም። ምኒልክና ኢጣልያ ቀደም ሲል የውጫሌ ጥንስሰ ሊባሉ የሚችሉ ሁለት የወዳጅነት ውሎች ተፈራርመዋል። የመጀመሪያው በግንቦት 14፣ 1875 ሲሆን አንቀጾቹም የቀንስላ ልውውጥ፣ ነፃ ግጭት፣ የሁለቱ አገር ዜጎች በሌላው አገር በነፃ መንቀሳቀስንና በሁለቱም አገር በነፃ የሃይማኖት ስብከት መካሄድን ያረጋገጡ ነበሩ። እዚህ ላይ ልናስተውል የሚገባን አንድ ነገር እነዚህ መብቶች ለሁለቱም ዜጎች የተረጋገጡ ይምስሉ እንጂ በነበረው ሁኔታ ተጠቃሚዎቹ ጣልያኖች ብቻ እንደሚሆኑ ነው። በዚያን ዘመን ኢትዮጵያውያን ነጋዴዎች ሮማና ሚላኖ ሄደው ሲነግሩ፣ ቀላውስቱም በምድረ ሻቲካን ሲሰብኩ ከቶም የማይታለም ነበርና። የዚህ የ1875 ውል ሁለት ዐቢይ አንቀጾች 12ኛውና 13ኛው ነበሩ። የመጀመሪያው የኢጣልያ ዜጎችን ከኢትዮጵያ ሕግ ክልል ውጪ አደረጋቸው። ይህም በ1900 ምኒልክ ከፈረንሳይ አምባሳደር ክሎቡካውስኪ ጋር የተፈራረመውና ፈረንጆችን ከኢትዮጵያ ሕጋዊ ሥልጣን በላይ ያደረጋቸው ውል መቅድም ነበር። የሽዋ መንግሥት የውጭ ግንኙነቱን በኢጣልያ አማካይነት ማድረግ አንደሚችል የገለጸው አንቀጽ 13 ደግሞ የመዘዘኛው የውጫሌ ውል አንቀጽ 17 መቅድም ነበር ማለት ይቻላል።

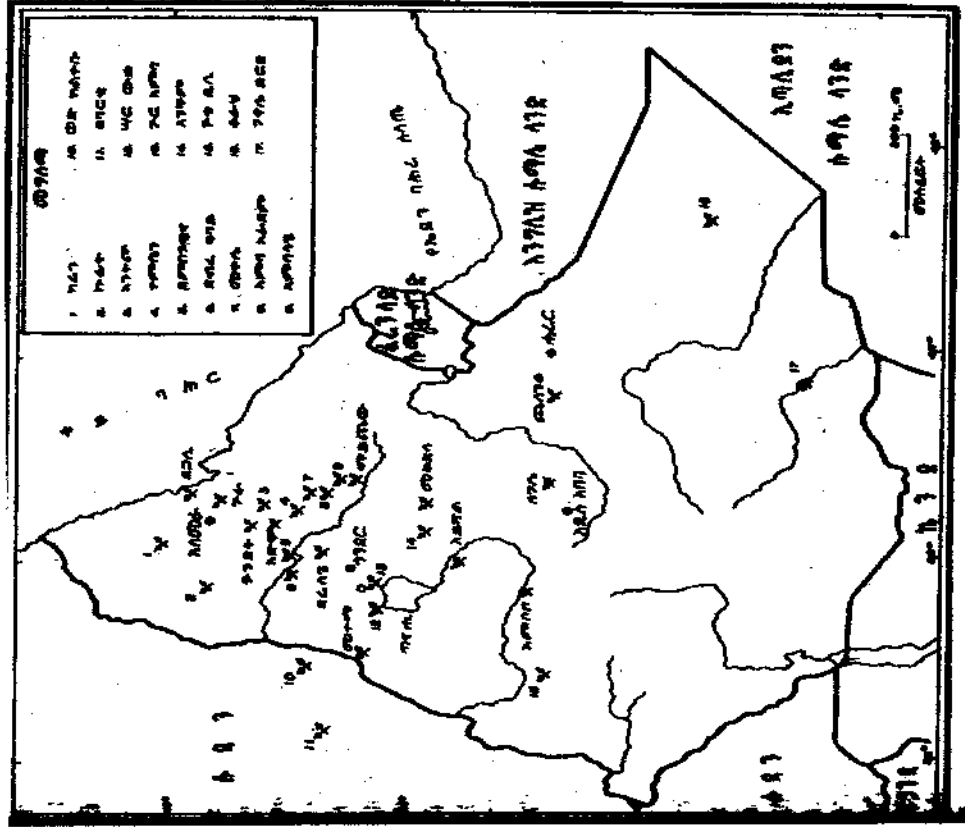
ምኒልክና አንቶኔሊ ሁለተኛውን ውል የተዋወቁለት ደግሞ በጥቅምት 1880 ጣልያኖች በደጋሊ ጦርነት ተሸንፈው የበቀል አርምጃ ለመውሰድ በሚዘጋጁበት ወቅት ነው። ጣልያኖች ከአፄ ዮሐንስ ጋር ጦርነት መግጠማቸው ቁርጥ እየሆነ ሲመጣ ምኒልክ ሲሆን ሊሆን አጋር፣ ቢያንክ ግን ገለልተኛ እንዲሆንላቸው ፈለጉ። ምኒልክ ገለልተኛ ለመሆን በመስማማቱ አምስት ሺ ራሚንግተን ጠመንጃ ሊሰጡት ተስማሙ። በተጨማሪም ሁለቱም ወገኖች

የደረሙላ ቃል ገቡ፤ ምኒልክ ጣልያኖች የሰጡትን መሣሪያ በነሱ ላይ ሊዞር፣ ጣልያኖችም የኢትዮጵያን ግዛት ላይነኩ።

እነዚህ ቃል ኪዳኖች ምን ያህል ለደሰሙላ እንደሆኑ ሁለት ዓመት ሳይሞላ የተፈራረሙት የውጫሌ ውል ሊያሳይ ነው። በውሉ ሦስተኛ አንቀጽ አማካይነት ጣልያኖች ከዛሬይቱ ኦርቶዶክስ ቀላማ ክፍል አብዛኛውንና ከደጋውም ጥቂቱን በጅ አደረጉ። ይህም አልበቃ ብሏቸው ከጥቂት ወራት በኋላ ሮማ ላይ ኢጣልያን ይገኝ ከነበረው ከደጃች (ጋላ ራስ) መኩንን ጋር በተፈራረሙት ውል የደርጋ አንቀጽ እስገብተው የግዛት ክፍላቸውን እስከ መረብ ወንዝ ለማስፋት ችሉ።

እንዲህ ዳር ዳር ካሉ በኋላ ጣልያኖች በውጫሌ ውል አንቀጽ 17 የጣልያንኛ ትርጓሜው አማካይነት ምኒልክ የውጭ ግንኙነቱን በሙሉ በኢጣልያ በኩል ማድረግ ይገባዋል ሲሉ የመጨረሻ የቅኝ ግዛት ዕቅዳቸውን ገዛድ አወጡት። የውሉ የአማርኛ ቃል ግን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ይህን ግንኙ ነት በኢጣልያ አጋጥነት ማድረግ ይቻላቸዋል በማለት ምርጫው የምኒልክ መሆኑን በግልጽ ያከረዳል። እንግሥት የጣልያንኛው ቃል ኢትዮጵያን የኢጣልያ ጥገኛ ሲያደርጋት፣ በአማርኛው ቃልና በምኒልክ ሐሳብ ግን የኢጣልያ ሚና ከፖስታ አቀባይነት እጅግም ከፍ ያላለ ነበር። ምኒልክ የሽዋ ንጉሥ በነበረበት ጊዜ እንኳ የኢጣልያን ጥገኝነት ለመቀበል ይቃጠዋል ብሎ መገመት ያዳግታል። ከፍተኛውን የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ከተቀዳጀ በኋላ ግን ምን ቀረኝ ብሎ ራሱን የባዕድ ተገዥ ያደርጋል? ይህ የምኒልክ የጋይል ሚዛን መለወጥ ነው የኢጣልያን የቅኝ ግዛት ሐሳብ በፀንሱ ያጨናገፈው።

ጣልያኖች ትንሽ የሚያጽናኑ ሁኔታ ያገኙት በውጭው ዓለም ነው። ከሩሲያ በስተቀር ጋያላኑ መንግሥታት ኢጣልያ በኢትዮጵያ ላይ የውጫሌ ውል ስጥቶኛል የምትለውን ሥልጣን ልውቅና ለመስጠት ዝግጁ ነበሩ። ይህም አያስገርምም። በዚያን ዘመን አንድ የአፍሪቃ መሪ የአንድ የአውሮጳ መንግሥት ጥገኛ ለመሆን መስማማቱ የተለመደ ነገር ነበር። እንግሊዝ እንደሆነ ለራሷ ጥቅም ስትል ኢጣልያን ማድፋፈር ከጀመረች ውላ ስላደረገች ይህን ልውቅና ለመስጠት ዐይኗንም አላሸች። ይሁን እንጂ የማታ ማታ ነገር አልባት የሚያገኘው በኢትዮጵያ ምድር እንጂ በአውሮጳ እንዲሆን ጣልያኖች በሚገባ ተረድተው ይህን ውጤት ለማግኘት ጣምራ ግን ተባራሪ የሆኑ ፖሊሲዎች ማካሄድ ጀመሩ። ባዊር እንጋገር በስሜን ቡርካ፣ በደቡብ ዲፕሎማሲ በስሜን ኢትዮጵያ የትግሬን መሳፍንት በምኒልክ ላይ ማሸፈት፣ በደቡብ ምኒልክ አንቀጽ 17ን በጣልያንኛ አተረጓጎሙ እንዲቀበል ማግኘት። እንቶኒሊን ጨምሮ የተለያዩ የጣልያን መልእክተኞች ምኒልክን ለማሳመን ወደ ሽዋ ይመለሱ ጀመር። ዳር ግን የነበራቸው ትንሽ የተስፋ ጭንቁል ምኒልክ ዘግካቲት 1885 የውጫሌን ውል በይፋ ሲሸረው ፈጽሞ ጨለመ።

3. የ19ኛውና የ20ኛው መቶ ዓመት ወቅት የጦር ወደ-ደማዎች

በሰሜን በኩል የኦርቶዶክስ አገረ ገዢ በሆነው በአንቶኒዮ ባልዲሴራ ይቀነባበር የነበረው የቡርቦራ ፖሊሲ ሁለት ገጽታዎች ነበሩት፤ ድንበር መግፋትና የትግራይ መሳፍንትን ማሸነፍ፡፡ በግዳር 30፤ 1884 መሳፍንቱ በራስ መንገሻ የተሰጠ የመታዘብ ክፍል ነበር፡፡ የመረባ ቃል ከዳን እየተባለ የሚታወቀውን የመተጋገዝ ቃል መሰላ ሲፈጽሙ የማሸነፍ ተግባር ግብን የመታ መሰላ፡፡ ግን ዘላቂታ አልነበረውም፡፡ መጀመሪያ በአካለ ጉዛዩ መሪ በደጃች ባሕታ ሐሽነ የሚመራ የገበሬዎች አመሪ የኢጣልያን ቅኝ አስተዳደር ሲያኖወጥ በቡርቦራው ፖሊሲ የሞት ቃጭል ነበር፡፡ ጣልያኖች ከዚህ ገና ሳያገኙም የምኒልክ ባላንባ ይሆናል ብለው እጅግ የተመኮቡት ራስ መንገሻ በታላቅ ሥነ ሥርዓት እንግሊዝ ድረስ መጥቶ ለምኒልክ ታማኝነቱን ከገለጸ በኋላ ከጣልያኖች ጋር ጦርነት ገጠመ፡፡ ምንም እንኳን ድሉ የጣልያኖች ቢሆንም በመንገሻና በጣልያኖች መካከል የተደረጉት የሰናፊና የኩላሊት ጦርነቶች የታላቁ የዐድዋ ጦርነት ማወጃ ስሩ፡፡ በዐድዋ ዘመቻ ወቅት ራስ ስብሐት አረጋዊና ደጃች ሐሽነ ተፈሪ የመንገሻን አርአያ ተከትለው ወደ ምኒልክ ወገን ሲዞሩ የጣልያኖች የቡርቦራ ፖሊሲ አርቃኑን ቀረ፡፡

የዐድዋ ዘመቻ

እንግሊዝ ዲፕሎማሲያዊ ቡርቦራም እንዳልሠራላቸው ሲገነዘቡ ጣልያኖች የቀረቸው አማራጭ ጦርነት ሆነ፡፡ በመስከረም 1888 ያን አማራጭ ወሰደው፤ መረባን ተሻግረው ትግራይን ወረሩ፡፡ በሚከተሉት ሳምንታትም ምኒልክ የክተት ዐዋጅ ዐውጆ መቶ ሺ የሚያህል ሠራዊት ከባለቤቱ ከአቲጌ ጣይቱ ጋር እየመራ ወደ ሰሜን ዘመተ፡፡ የምኒልክ ጦር በቁጥሩ ብዛት ብቻ ሳይሆን ድፍን ኢትዮጵያን የወከለ በመሆኑም ልዩ ትኩረት የሚሰጠው ነበር፡፡ ለንጉሠ ነገሥቱ ነፃነትና የአገር ድንበርን የማስከበር ጥሪ ጦር ያልነካ የአገሪቱ ክፍል አልነበረም፡፡

በኢጣልያና በኢትዮጵያ ጦር መካከል የመጀመሪያው ውጊያ አምባ አላጌ ላይ በግዳር 29፤ 1888 ሆነ፡፡ ይህን የተፈጥሮ ምሽግ በሽለቃ ቶኪሊ የሚመራ የኢጣልያ ጦር ቀደም ብሎ ተቆጣጥሮት ነበር፡፡ የኢትዮጵያ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ራስ መኩንን ጣልያኖቹ የያዙትን ቦታ በሰላም ለቀው እንዲወጡ በመደራደር ሳይ እያለ፤ የማንባር ቀደሙ ጦር መሪ ፊታውራሪ ገበየሁ፤ የራሱ ሕመም ሳይገታው፤ ሠራዊቱን ሊታሰብ በማይችል ድፍረትና ወኔ እየመራ የአምባ አላጌን አቀባት እየተዋጋ ወጥቶ የኢጣልያን ጦር ድል ለማድረግ በቃ፡፡ ቶኪሊ ከሞቱት መሀል አንዱ ሲሆን የቀረው የኢጣልያ ጦር ተባብሮ፡፡

አምባ አላጌ አጭርና ድራማ የበዛበት ውጊያ የሆነውን ያህል የዘመቻው ሁለተኛ ምዕራፍ የሆነው የመቀሌ ከበባ ደግሞ የተጓዘዘና ብዙም ውጤት ያልታየበት ነበር፡፡ ከአምባ አላጌ ሽሽተው ያመለጡትን ጨምሮ ትልቅ የኢጣልያ ጦር አዲስ በተሠራው የአንጻር ኢየሱስ ምሽግ ከትም ነበር፡፡ በንጉሠ ነገሥቱ የሚመራው የኢትዮጵያ ጦር በቦታው እንደደረሰ ምሽጉን ለማጥቃት ሞክሮ

የማይበገር መሆኑን ከተረዳ በኋላ የጠላትን ጦር ከቦ ስንቅና የድጋፍ ጦር እንዳይደርስ በማገዱ ቆረጠ። በተለይም ጣልያኖች ቀድሞ ውሀ ያገኙበት የነበረው ምንጭ በእቲጌ ጣይቱ ጦር ከተዘጋገባቸው በኋላ በጥም ተሠቃዩ። የኢጣሊያን ጦር በመጨረሻ የፈታውም ይኸው ነው ማለት ይቻላል። ይሁን እንጂ በምኒልክና በኢጣልያው ልዑክ ፊልተር መካከል በተደረገው ስምምነት መሠረት የጣልያን ጦር ሳይበተገና ትጥቁን ሳይፈታ፣ ይባስ ብሎ ለጎዘ የሚሆን በቅሎና አጋስስ ተሰጥቶት በሰላም ያገኘውን ለቆ ለመውጣት ቻለ። ምኒልክ በዚህ ለብዙ ኢትዮጵያውያንም እንግዳ ሆኖ በታየ ድርጊት የጣልያኖችን ልብ በልቶ ጠቡን በሰላም ለመጨረስ ያስቦ ይመስላል። ጻፉ ግን አልተሳካሉትም።

2.15 የትግራይ ገዢ፣ ራስ መንገሻ ዮሐንስ

ጣልያኖች ከጦርነት ዓላማቸው ጉትጉትም አሳሉም። የያዙትን ቦታ ከመልቀቅ ይልቅ የማይጥም የሰላም ቅድመ ሁኔታዎች መደርደራቸውን ቀጠሉ። በዚህ ሁኔታ የመጨረሻው የዐድዋ ጦርነት የማይቀር ነገር ሆነ። ምኒልክ

ጦሩን ወደ ዐድዋ መርቶ ጣልያኖች ከአዲግራትና ከእንጢዶ ምሽጋቸው ወጥተውጦርነት የሚገጥሙበትን ቀን በናፍቆት መጠበቅ ጀመረ። በናፍቆት የሚጠብቅበት ምክንያት የሠራዊቱ የስንቅ ሁኔታ አሳሳቢ ስለነበረ በስንቅ እጦት ሠራዊቱ እንዳይበተንበት ስለሠጋ ነው። ስለዚህም የኢጣልያው ጦር ጠቅላይ አዛዥ ጄኔራል ሌልስቱ ባራቲዬሪ የነቲት 23 በማለዳ ድንገተኛ አደጋ ለመጣል ጦሩን ማግቀሳቀስ ሲታወቅ በኢትዮጵያ የጦር ካምፕ ከፍተኛ አፎይታ ተሰማ። ባራቲዬሪ ይኸን እንቅስቃሴ ያደረገው ዕለቱ አንድም አሁኗ። አንድም ደግሞ ዕለቱ ጊዮርጊስ ስለሆነ፣ ኢትዮጵያውያን ድርብ ሰንበት ሲያከብሩ ድንገት አገኛቸዋለሁ በሚል ግምት ነው። በዚህ ግምት እንዲገፋበት ያደረጉትም ለምኒልክ መረጃ በማቀበል፣ ለጣልያኖች ደግሞ የተሳሳተ መረጃ በመስጠት፣ ለዐድዋ ድል አስተዋፅኦ ያደረጉት እንደነከውዓሎም ያሉ አርበኞች ናቸው።

በዚህ ታሪካዊ ፍልሚያ የኢትዮጵያ የጦር አበጋዞች ራስ ሚካኤል፣ ራስ መኩንን፣ ራስ መንገሻና ገጉሥ ተክለ ሃይማኖት ሲሆኑ፣ በጣልያን በኩል ደግሞ የነበሩት የጦር ጄኔራሎች ጄሴፔ አሌና፣ ቪቶርዮ ዳቦርሚዳ፣ ጄሴፔ አራምነዳና ማቴኦ አልቤርቶኒ ነበሩ። በሦስት መሥመር ያጠቃ የነበረው የኢጣልያ ጦር እርምጃዎቹን ማቀነጃጀት ሊሳነው ነው የኢጣልያ ሽንፈት የጀመረው። በተለይም በአልቤርቶኒ የሚመራው ብርጌድ በተሳሳተ የካርታ ንባብ ምክንያት ከሠለቱ ሌሎች ብርጌዶች ተነጥሎ ስለተገኘ ለተባበረው የኢትዮጵያ ጦር ጥቃት ተዳረገ። አልቤርቶኒን ለማዳን ሲገስግስ የነበረው የዳቦርሚዳ ጦርም መንገድ በመሳቱ እንዲሁ በባዶ ሜዳ ቀረ። በትልቅ የአገር ፍቅር ስሜት ይዋጋ የነበረው የኢትዮጵያ ጦር በስልትና በቅንጅትም ከጠላት ልቆ በመገኘቱ ምንም እንኳን ብዙ ሰው ቢያልቅም በጠላት ላይ የማያወሳውል ድል ተቀዳጀ። እኩስ ቀን ላይ ጦርነቱ እስተመ። የኢጣልያ ቅኝ አገዛዝ ሕልም ዐድዋ ሜዳ ላይ ሲቀበር፣ ኢትዮጵያ በነፃነት መኖሯ ተረጋገጠ።